

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

A. AXELSEN DREJER:

ANDELSKASSERNE GENNEM ET HALVT ÅRHUNDREDE

ANDELSKASSERNE

gennem et halvt århundrede

ANDELS KASSERNE

*gennem et
halvt århundrede*

AF
A. AXELSEN DREJER

KØBENHAVN
1966

Tryk: KB-trykko, Esbjerg
Indbinding: Hendriksen & Søns Bogbinderi, Skive
Klicheer: Esbjerg Klichéfabrik, Esbjerg

Forord

Den 10. juli 1915 oprettedes i Outrup ved Varde den første andelskasse i Danmark. 50 år er gået siden da, og foreningen *Danske Andelskasser* har ønsket at markere dette 50-år med udsendelse af en bog om andelskasserne. Man har formået tidligere redaktør af *Andelsbladet* og sekretær for *Andelsudvalget*, cand. polit. *A. Axelsen Drejer* til at påtage sig denne opgave, og resultatet foreligger her: en fyldig og gennemgribende skildring af andelskassernes forhold og udvikling gennem dette halve århundrede samt en kort, interessant redegørelse for andelskassebevægelsen i Forbundsrepublikken Tyskland, Finland og Sverige.

En bog, der fortjener at blive læst af mange.

KASTBJERG, i april 1966.

Niels Sørensen

Indhold

I. <i>Andelskassernes tilblivelse og grundlæggende udvikling</i>	9—21
Outrup Andelskasses stiftelse og Niels H. Jessen, 10. — Andelskassens vedtægter, 14. — Oprettede andelskasser, 17. — Forbindelsen med Den danske Andelsbank, 19. — Andelskassernes første virksomhed, 20.	
II. <i>Fortsat vækst og nye linier i samarbejdet (1918—25)</i>	22—41
Oprettede andelskasser, 22. — Sønderjydske andelskasser, 25. — Andelskassernes virksomhed, 27. — Bankloven af 1919, 28. — Forholdet til Den danske Andelsbank, 28. — Stiftelsen af foreningen Danske Andelskasser, 32. — Foreningens vedtægter og arbejdsprogram, 35. — Stillingen til bankloven, 38. — Den danske Andelsbanks lukning, 39. — Konsulentskifte, 41.	
III. <i>Under vekslende vilkår og arbejdsopgaver (1926—39)</i>	42—57
Oprettede andelskasser, 42. — Andelskassernes virksomhed og udvikling, 42. — Danske Andelskasser's virksomhed, 45. — De personlige forhold, 49. — Formandskifte i Danske Andelskasser, 50. — Stillingen til lovgivningen, 51. — Forholdet til Dansk Andels- og Folkebank, 54.	
IV. <i>Gennem besættelse og efterkrigsår (1940—60)</i>	58—78
Oprettede andelskasser, 59. — Andelskassernes udvikling og virksomhed, 60. — Andelskassernes 25 års jubilæum, 67. — Danske Andelskasser's virksomhed, 68. — Nye retningslinier, 72. — Forholdet til Andelsbanken, 74. — De personlige forhold, 76. — Konsulentskifte, 77.	
V. <i>Fra fortid til fremtid (1961—65)</i>	79—103
Andelskassernes udvikling og virksomhed, 81. — Dennes ydre rammer, 85. — Vigtige nydannelser i Danske Andelskasser's samarbejdsforhold: Revisionsarbejdet, 86; Vedtægtsændringer, 88; Indkuds- og Lånefond, 94. — Oplysnings- og instruktionsarbejdet, 97. — Stillingen til lovgivningen, 97. — De personlige forhold, 99. — Formandskifte i Danske Andelskasser, 101.	
<i>Statistiske oversigter</i>	104—10
<i>Andelskassebevægelsen i nogle andre lande</i>	111—34
I. Forbundsrepublikken Tyskland (side 111).	
II. Finland (side 120).	
III. Sverige (side 128).	

I

Andelskassernes tilblivelse og grundlæggende udvikling

Et nært fællesskab med andelsbevægelsen som helhed blev en karakteristisk linie i andelskassernes væsen og virkeform fra første færd. Nærliggende er det således allerede på dette sted at påpege, at også andelskasserne, ligesom den øvrige andelsbevægelse, havde bestemte forudsætninger for deres praktiske tilblivelse. Der forelå så at sige en bestemt tilstand med sine særlige krav til handling og imødegåelse af tilstedeværende vanskeligheder.

Væsentlige sider heraf havde også for andelskassernes vedkommende deres baggrund i de mere intensive driftsformer, der først og fremmest for landbruget havde indebåret den virkningsfulde og særprægede afbødning af krisetidens skæbnesvangre tilstande gennem de to sidste årtier af forrige århundrede. En fremtrædende følge af denne delvise omlægning, eller dog udvidelse og specialisering, af landbrugets driftsgrene, påvirkede på indgribende måde også hele økonomien i retning af et påtrængende behov for øgede driftsmidler, i væsentlig grad som en driftskredit.

Med sigte netop herpå var det, at en særlig lovgivning fandt sted i 1889 om begunstigelser for *Landøkonomiske Forskudsforeninger* med det formål at sikre medlemmerne sådanne »midlertidige driftslån til dækning af deres avlsbrugs løbende driftsudgifter«, ligesom der bevilgedes et udlånsbeløb på 5 mill. kr. til foreningerne, mod tilbagebetaling gennem en 10-års periode. På dette grundlag oprettedes 168 forskudsforeninger landet over, men trods forlængelse af loven et par gange, senest i 1916, synes det fastslået, at foreningernes virksomhed i alt væsentligt ophørte i hvert fald omkring 1916—17.

De landøkonomiske forskudsforeninger har det været naturligt at omtale her som en foreteelse, hvor formålet i visse henseender lå på linie med, hvad der omkring det nævnte tidspunkt kom til at indtage en ret vigtig plads i formålet med andelskasserne.

Thi disses tilblivelse fandt sted ved stiftelsen af den første danske andelskasse i *Outrup den 10. juli 1915*, forberedt og gennemført på initiativ og enestående indsats af gårdejer *Niels Henrik Jessen*, Bækhus, Outrup, der således med rette i historien indtager pladsen som andelskassernes fader.

Smukke og karakteristiske træk prægede denne mands levnedsløb og hans resultatrige arbejde særlig til fremme af interesser, som han havde fælles med

Niels H. Jessen, Outrup

sine medmennesker. Født i Rottarp i Outrup sogn 1858, i et hjem, hvis hovedegenskaber, som han selv har udtrykt det, var guds frygt, arbejde og nøjsomhed, oplevede han fra sin tidlige alder som ejer af en mindre, såkaldt udstykkergård i Bækhus de ofte trange økonomiske vilkår for flertallet af landmændene, ganske særlig under krisen op mod århundredskiftet. For at bøde på bedriftens begrænsede afkastning i penge drev han, bistået af sin hustru og, som han tilføjer, »mine heste« i nogle år en beskeden teglværksvirksomhed, uden at han dog samtidig undlod som landmand at have et vagtsomt øje og sin livlige tankegang ved formål og muligheder,

der ved fælles stræben og sammenhold kunne tjene til økonomiske og menneskelige fremskridt.

Det var da den gryende andelsbevægelse, med hovedbegivenheder særlig fra 60'erne og 80'erne og ikke mindst med Vestjylland som arnested for initiativ og det lokale samarbejdes gennemførelse på vigtige områder, der blev Niels H. Jessens naturlige bane for den bredere udfoldelse af hans evner og virketrang. Så tidligt som i 1883 tog han del i oprettelsen af det stedlige andelsmejeri, i 1887 var han den førende mand i stiftelsen af en brugsforening i Outrup, og året efter meldte opgaven sig med stiftelsen af *Fællesforeningen for Jydske Brugsforeninger*, under *Severin Jørgensens* førerskab, med hvem Jessen kom til at stå i et nært venskabsforhold. Også på foderstof- og gødningsområdet, under *Jydsk Andels-Foderstofforretning* og *Dansk Andels*

Gødningsforretning, var han hovedmand for at få oprettet lokalforeninger i sin hjemby, ligesom han inden for de forskellige hovedselskaber gennem længere perioder selv var medlem af disses snævrere repræsentative organer.

Og hvad der nu ved siden af disse foretagenders krav til Niels H. Jessens tanker og arbejdskraft er betegnet som hans store fortjeneste i samarbejdet om fælles opgaver, var hans indsats for fremskaffelse af mergel til de kalkfattige vestjydske marker, særlig i Vardeegnen. Med udgangspunkt i den nye Varde—Nr. Nebel-bane i 1903 og efter forhandling med Hedeselskabet lånte man dettes transportable sporanlæg til at gennemføre mergeltransport fra Blaksmark-lejet ud til en på Jessens initiativ og under hans formandsskab stiftet lokal andelsforening i egnen omkring Outrup. Det var i første omgang hestene, der måtte holde for som trækraft, men efter nogle års forløb fik de afløsning af de mere effektive mergellokomotiver, særlig efter at Jessen efter henvendelse til Hedeselskabet omkring 1910 havde fået stiftet en sammenlutning mellem en række mergelselskaber.

Men det er da under varetagelse af de nævnte og andre fællesopgaver, at vi møder Niels H. Jessens voksende interesse for en bestemt side specielt af det lokale samarbejde med forskellige formål. Han vendte stadig tilbage til, hvad han selv har udtrykt sådan, at det forholdt sig med andre landmænd som med ham selv, at de på een gang var medlemmer af mange forskellige andelsforetagender. Han kom da til at tænke på, at denne vandren frem og tilbage af betydelige pengesummer, som såvist ikke var gratis, men krævede administrationsomkostninger, renter og lignende, måtte kunne undgås. Der måtte kunne skabes et lokalt institut, en andelskasse, der skulle virke som en slags »clearing-house« mellem andelsforetagender. Desuden skulle kassen virke som en lokal bank for medlemmerne, og disse skulle være solidarisk ansvarlige.

En anden forløber for realiseringen af Jessens tanker i denne retning findes også i hans tilslutning til, hvad *Severin Jørgensen* havde gjort sig til talsmand for, nemlig at brugsforeningerne skulle oprette særlige indlånsafdelinger for derved bl. a. at lette vilkårene for opnåelse af tilstrækkelig driftskapital. I maj 1914 oplyser *Jessen* herom i en artikel i *Andelsbladet*, at der under hans formandsskab for Outrup brugsforening allerede i en år-række havde bestået en sådan indlånsafdeling under foreningen, og at dennes ret betydelige midler havde tjent til en væsentlig lettelse af betalingsvilkårene over for de store andelsselskaber som F.D.B. og J.A.F. og D.A.G. Men også

i denne artikel sysler Jessen med fremgangsmåder og formål for en udbygning og en bedre udnyttelse af den lokale pengeomsætning, uden at han dog sikkert ved artiklens fremkomst havde tænkt sig, at planer i denne retning skulle blive til virkelighed allerede i løbet af et års tid ved stiftelsen af den første andelskasse i Danmark — tilmed i en periode, hvor menneskelige og økonomiske forhold i alle henseender var beherskede af den første verdenskrigs ufattelige udbrud og omvæltende følger.

Baggrunden for en sådan begivenhedernes ret snarlige udvikling var nemlig, at Niels H. Jessen, sagt med hans egne ord, ganske vist i adskillige år jo havde tænkt over denne sag, men han havde aldrig kunnet finde en rigtig praktisk form på tanken. Det er givet, at han var bekendt med andelskassernes tilstedeværelse i visse andre lande, men har altså ikke følt sig opfordret til at søge deres system direkte overført til Danmark. Hans fremskridt til handling indtraf ifølge hans egen oplysning imidlertid nu ved, at han kom til at drøfte spørgsmålet med de ledende mænd inden for *Den danske Andelsbank*, der i øvrigt netop et års tid tidligere, i oktober 1914, havde begyndt sin virksomhed, med hovedkontor i Århus. Denne forhåndsdrøftelse fandt sted med formanden for bestyrelsen, *Anders Nielsen*, Svejstrup Østergaard, og bankens administrerende direktør, *J. W. Franck*, samt kontorchef, senere direktør, *H. L. Truelsen*, og bibragte Jessen forståelsen af, at der fra bankens side kunne regnes med velvillig støtte til videre fremme af andelskasseformen.

Et såre vigtigt punkt i denne positive stilling fra bankens side og i det hele taget i de nødvendige forberedelsers gennemførelse var udformningen af det vedtægtsmæssige grundlag for den nye slags andelsvirksomheder. Og netop dette overtog banken at klare, og det fandt sted ved et snævert udvalg, bestående af bankens juridiske rådgiver, sagfører *Jørgen Mimer*, København, *Niels H. Jessen*, Outrup, og gårdejer *Bærtel Sirebøl*, Bondebo, Mølby, idet sidstnævnte ligesom Jessen i længere tid havde syslet med tanken om noget i retning af en andelskasse i *sin* hjemby.

Det gik nu sådan med disse og andre nødvendige forberedelser, deriblandt ikke mindst Jessens samtaler med sine hjemlige folk og deres tilslutning til tanken, at der kunne indkaldes til et *stiftende møde i andelskassen den 10. juli 1915*. Den autentiske beretning herom i forhandlingsprotokollen for den nye forening siger det sådan:

»På et i Outrup Højskolehjem den 10. juli 1915 afholdt møde vedtoges

Fra Outrup Andelskasses første kontorlokale. *Niels H. Jessen* står bag skrivepulten til højre, over for ham *Frands Frandsen, Løftgaard*, og stående til venstre sognefoged *Anders Nielsen, Outrup*

det på forslag af *Niels H. Jessen*, Outrup, at danne foreningen Outrup Andelskasse på det af direktør *Franck* fra Den danske Andelsbank, Århus, fremstillede grundlag.«

Endvidere går protokollatet ud på, at der nedsattes et udvalg på 11 medlemmer til at udarbejde love for andelskassen — som nævnt på grundlag af det foreliggende forslag — og at forelægge disse for en kommende generalforsamling samt at virke for yderligere tilslutning og træffe forberedelser til andelskassens virksomhed. Protokollatet er underskrevet af *Niels H. Jessen* som indbyder til mødet og *Carl Jensen* som dets ordstyrer.

Til dette i sig selv så kortfattede referat fra stiftelsesmødet for Danmarks første andelskasse knytter sig selvsagt adskillige andre interessante træk. Det gælder den særdeles talrige tilslutning til mødet og allerede ved dette et relativt stort antal indmeldelser af medlemmer. Kort sagt levende udtryk for tillid til dette nye samarbejde og forventning om dets snarlige ikrafttræden.

I denne henseende nåede det på stiftelsesmødet nedsatte udvalg for endelig udformning af foreningens love igennem sin opgave så betids, at den egentlige konstituerende generalforsamling kunne afholdes den 14. august (1915). Her blev det forelagte lovudkast vedtaget med enkelte ændringer, og endvidere foretoges valg af bestyrelse, repræsentantskab og revisorer. *Niels H. Jessen* var selvskreven til formandsposten, men hans nære arbejdsfælle og støtte allerede fra den forløbne forberedelsestid og navnlig senere under andelskassens virksomhed, gårdejer *Frands Frandsen, Løftgård*, valgtes til

det betroede og krævende hverv som kasserer og medlem af bestyrelsen, hvortil kom yderligere valg af bestyrelsesmedlem, gårdejer *Anders Nielsen*, Rottarp. Ved de stedfundne valg var påset, at de forskellige lokale andelsforetagender fik en rimelig plads i ledelsen.

Men endnu en afgørende begivenhed i tilblivelsen stod tilbage: virksomhedens igangsættelse, *andelskassens første kontordag*. Den fandt sted den 2. oktober (1915), ligesom stiftelsen på Outrup Højskolehjem, medens der i øvrigt fra begyndelsen skaffedes fornøden kontorplads i Outrup brugsforening, foreløbig med kontortid hver fredag aften. Allerede åbningsdagen frembød en livlig omsætning, bl. a. ved ret betydelige indskud. Dagens arbejde lededes af bogholder ved Den danske Andelsbanks kontor i Esbjerg, *Volmer Sørensen*, der i den følgende tid på bankens vegne var andelskassens vejleder og kontrollør, et forhold, som dennes ledelse tillagde stor værdi.

Med de nu omtalte begivenheder i tilblivelsen af Outrup Andelskasse indtrådte denne i sin normale daglige tilværelse. Men forinden vi således foreløbig forlader moderforeningen, skal endnu anføres hovedindholdet af dens vedtægter, fordi disse, også i alt væsentligt for de nærmest følgende oprettede andelskasser, fortæller om hele karakteren af den nye bevægelse. Disse vedtægter byggede jo på de oprindelige, på initiativ af *Den danske Andelsbank* udarbejdede, normalvedtægter, der da også gennemgående anvendtes i de nærmest følgende år.

Hovedindholdet gældende for Outrup Andelskasse var da følgende:

§ 1. Foreningens navn og hjemsted samt dens formål: a) at ordne og lette medlemmernes pengeomsætning, b) at gennemføre en fyldestgørende form for personlig kredit til foreningens aktive medlemmer, c) at modtage medlemmernes kapitaler til forrentning.

§ 2. Aktivt medlem kan enhver blive, der er fyldt 25 år og står som medlem i en som medlem af Den danske Andelsbank indmeldt andelsforening i Outrup sogn og nærmeste omegn. Passivt medlem kan enhver blive, som bor i Outrup sogn og nærmeste omegn, og som ikke har adgang til at blive aktivt medlem. Ligeledes kan enhver forening i Outrup optages som passivt medlem. Et passivt, personligt medlem skal, så snart betingelserne herfor foreligger, overgå til aktivt medlem eller slettes som medlem.

§ 3. Aktive medlemmer betaler intet indskud, passive medlemmer 50 øre, børn 25 øre. Foreninger, der optages som passive medlemmer, betaler 5 kr. i indskud. Alle indskud overgår straks til foreningens reservefond.

§ 4. Medlemmer optages af bestyrelsen. Aktive medlemmer skal ved optagelsen være 25 år og medlem af en som medlem af Den danske Andelsbank indmeldt andelsforening i Outrup sogn. Ethvert aktivt medlem skal ved indtræden underskrive foreningens vedtægter i overværelse af vitterlighedsvidner.

§ 5. Foreningens myndigheder er generalforsamlingen, repræsentantskabet og bestyrelsen.

Generalforsamlingen dannes af foreningens aktive medlemmer, hver med 1 stemme, der må afgives personligt. Passive medlemmer har adgang til generalforsamlingen og taleret, men ingen stemmeret. Ordinær generalforsamling afholdes årligt i første halvdel af marts måned. Ekstraordinær generalforsamling afholdes på begæring af repræsentantskabet, bestyrelsen, revisionen eller 25 aktive medlemmer. Generalforsamlinger indkaldes af repræsentantskabets formand. Beslutninger tages ved simpel stemmeflerhed, når ikke anderledes er foreskrevet i vedtægterne. Dagsordenen skal omfatte beretning, regnskab, mulige forslag og valg. Særlige bestemmelser gælder for indsendelse af forslag til generalforsamlingen. Denne vælger ordstyrer og protokolfører, der skal underskrive protokollatet. Generalforsamlingen vælger to revisorer.

§ 6. Repræsentantskabet vælges af generalforsamlingen og består af 15 medlemmer valgt for 1 år ad gangen. Repræsentantskabet vælger formand blandt sine medlemmer, og møder holdes efter formandens bestemmelse, eller når 3 medlemmer forlanger det.

§ 7. Bestyrelsen består af 2 af og fra repræsentantskabet valgte medlemmer samt repræsentantskabets formand, der tillige er bestyrelsens formand. Møde holdes efter formandens bestemmelse, eller når det forlanges af et bestyrelsesmedlem.

§ 8. Bestyrelsen udfører under repræsentantskabets kontrol de daglige forretninger. Af dens medlemmer udpeger repræsentantskabet een eller flere til varetagelse af kasserergerningen. Kontortid holdes mindst en gang ugentlig med varighed efter arbejdets krav. Vederlag til bestyrelsen fastsættes af generalforsamlingen efter indstilling fra repræsentantskabet.

§ 9. Repræsentantskabets, bestyrelsens og revisionens diskretionspligt fastsættes nærmere med henblik på kreditydelse.

§ 10. Regnskabet følger kalenderåret, og tidsfrist fastsættes for dets aflevering til revisionen og afslutningen af dennes virksomhed. Efter regnskabets aflevering til bestyrelsens formand forelægges det uden ophold Den danske Andelsbank til revision og erklæring. Banken besørger derefter udfærdiget en beretning, der forelægges den ordinære generalforsamling. Denne bestemmelse kan generalforsamlingen kun ændre med samtykke af Den danske Andelsbank.

§ 11. Foreningen anmeldes til optagelse som medlem af Den danske Andelsbank efter de bestående eller kommende regler for optagelse af andelskasser.

§§ 12 og 13 omfatter reglerne for medlemmernes mellemregning med foreningen samt formen for angivelse af dennes rentesatser. Angående disse bestemmes, at repræsentantskabet kan med samtykke af Den danske Andelsbank til enhver tid foretage ændringer i rentesatserne på indstilling af bestyrelsen.

§ 14. Ethvert aktivt medlem, som repræsentantskabet finder skikket dertil, har krav på en af repræsentantskabet afpasset løbende kredit hos foreningen. Hvert år udfærdiger repræsentantskabet en fortegnelse over disse kreditter, hvorom hvert aktivt medlem hvert år i januar kan erholde oplysning hos bestyrelsen.

§ 15. Foreningens bøger og deraf bekræftede udskrifter er fuldt bevis for medlemmernes mellemværende med foreningen, og nærmere regler fastsættes for fælde af søgsmål og retsforfølgning.

§ 16. Udover forpligtelser nødvendige for den daglige drift må forpligtelser

kun pådrages over for andre andelsforeninger i Outrup sogn, over for egne medlemmer og Den danske Andelsbank. Inden for disse rammer pådrages foreningen forpligtelser ved kollektiv underskrift af 2 bestyrelsesmedlemmer, i andre tilfælde af den samlede bestyrelse. De aktive medlemmer af foreningen er solidarisk ansvarlige for enhver forpligtelse, der påhviler denne, medens de passive medlemmer ikke hæfter personligt, og denne ansvars-bestemmelse kan ingen generalforsamling ændre.

§ 17. Betaling af medlemmernes skyld til andelsforeninger i Outrup eller disses skyld til foreningens medlemmer søges udlignet gennem foreningen, ved checks eller lignende.

§ 18. Foreningens overskud, efter afskrivninger og henlæggelser, fordeles årlig til de aktive medlemmer og de passive personlige medlemmer i forhold til de i regnskabsåret modtagne eller betalte renter.

§ 19. Udmeldelse af foreningen kan ske med mindst et halvt års varsel til en 1. januar. Medlemmerne kan udelukkes af foreningen ved beslutning af repræsentantskabet, men med adgang til appel til den førstkommende generalforsamling. Udtrådte eller udelukkede medlemmer hæfter sammen med de øvrige medlemmer ved medlemsophøret for foreningens forpligtelser, indtil en af Den danske Andelsbank godkendt opgørelse har godtgjort, at der ikke er påført foreningen underskud.

§ 20. Foreningens forretningsgang skal i alle enkeltheder rette sig efter de forskrifter, som måtte blive givet af Den danske Andelsbank. Denne bestemmelse kan ingen generalforsamling ændre.

§ 21. Endelig siger denne sidste paragraf i vedtægterne, at når fire femtedele af de ved en dertil lovligt indvarslet generalforsamling mødte stemmeberettigede medlemmer stemmer for foreningens likvidation, foretages denne af Den danske Andelsbank. Et eventuelt overskud ved en likvidation fordeles til de ved dennes beslutning værende medlemmer i forhold til deres modtagne eller betalte renter i de sidste 5 regnskabsår. Paragraffen kan kun ændres ved fire femtedeles majoritet.

Det vil nu sikkert erkendes, at disse vedtægter for Outrup Andelskasse giver det nyttige overblik over hovedlinier i samarbejdet, og over hvad det hele egentlig drejer sig om. Nærliggende er det at fremhæve formålsparagraffens enkelte punkter, endvidere den demokratiske styreform fra medlemskreds til foreningens valgte organer. Også medlems-ansvarligheden tildrager sig opmærksomhed såvel som arbejdets lokale karakter. I vedtægternes punkter om de daglige arbejdsopgaver indtager, som det foran er nævnt, § 17 om inddragelsen i andelskassens virksomhed af de lokale andelsforeningers afregning med deres medlemmer en fremtrædende plads, og fordelene for alle parter ved denne fremgangsmåde blev under den efterfølgende udvikling stadig stærkt understreget. Med rette vil man endelig hæfte sig ved den fremtrædende plads, som er tillagt Den danske Andelsbank i aldeles afgørende henseender, og dermed på den anden side bankens erklærede bestræ-

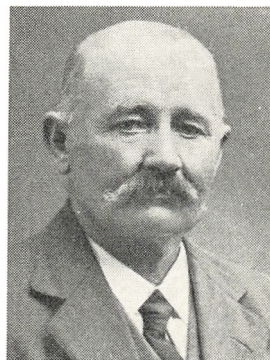

belse for et indgående førerskab i hele udviklingens gang, koncentreret ikke mindst i § 20 om den ubetingede pligt til at følge givne forskrifter fra banken.

Ved stiftelsen af den første andelskasse lød der ganske naturligt udtryk ikke alene for forventninger og forhåbninger, men også fra visse sider for skepsis og tvivl om, at det nu virkelig ville lykkes at gennemføre opgaven, alene f. eks. at finde folk inden for den hjemlige kreds, som kunne forestå ledelse og udføre ekspedition i det daglige. I skildringer fra samtiden nævnes da også, at begyndelsen i Outrup nærmest var anlagt som et forsøg, og navnlig var det tilkendegivet fra rette vedkommende, at foreningens vækst og fremgang måtte være afgørende for Den danske Andelsbanks stilling særlig med hensyn til at yde senere tilkommende andelskasser sin støtte.

Meddelelser ved forskellige lejligheder om stemningen fra første færd over for virksomheden og ikke mindst realistiske kendsgerninger om den jævne befolknings benyttelse af andelskassen tegnede sig imidlertid særdeles gunstigt. I en redegørelse, som *Niels H. Jessen* gav allerede først i december 1915 på et vestjydsk andelsmøde (F.D.B.) for virksomhedens hidtidige forløb, oplyste han, at medlemstallet var steget til omtrent 100, omsætningen til over 1 mill. kr. siden begyndelsen af oktober, indskud på 65 konti beløb sig til ca. 68.000 kr., og bevilgede driftskreditter til 60.000 kr., hvoraf vel at mærke kun var hævet godt 1500 kr.

Men til skabelsen af andelskasse-bevægelsen hører selvsagt efterfølgelsen af andelskassen i Outrup, ved oprettelsen allerede i de nærmest følgende år af adskillige andre. En særlig placering tilkommer som nummer to *Skovlund Andelskasse*, Mølby, idet ophavsmanden til denne, gårdejer *Bærtel Strebøl*, Bondebo, som omtalt sammen med *Niels H. Jessen* tidligt var en af de mest aktive for andelskasse-bevægelsen.

Bærtel Strebøl, Mølby

Hvor støt og livligt udviklingen i øvrigt gik for sig, er vist ved den følgende oversigt over oprettede andelskasser indtil udgangen af 1917, med angivelse af deres navne og begyndelsesdatoen for virksomheden samt de valgte første formænd for de respektive foreninger.

Virksomheden begynder Forste formand

1. Outrup Andelskasse, Outrup	2. okt. 1915	Niels H. Jessen, Bækhus
2. Skovlund Andelskasse, Mølby	23. mar. 1916	Bærtel Strebøl, Bondebo,
3. Stjær Andelskasse, Harlev	7. april »	N. P. Haahr, Stjær
4. Gjerrild Andelskasse, Gjerrild	29. juni »	Martin Gleerup, Gjerrild
5. Stenderup-Tobøl », Holsted	13. juli »	L. Elbæk Jessen, Sønderup
6. Thorøje Andelskasse, Fakse	1. sept. »	Chr. Olsen, St. Thorøje
7. Agerbæk Andelskasse, Agerbæk	5. dec. »	Berg Møller, Debel
8. Als, Skelund, Visborg Kommuner Andelskasse, Skelund	7. dec. »	P. Christensen, Vedдум
9. Hornslet og Omegns, Hornslet	23. feb. 1917	Georg Nielsen, Bakkegaard
10. Mejlbj og Omegns, Nørager	26. feb. »	Kr. Bisgaard, Mejlbj
11. Glæsborg Andelskasse, Glæsborg	4. april »	Rasmussen, Glæsborg
12. Voldby og Omegns », Voldby	20. april »	Fr. Møller, Karlby
13. Hvilsom og Omegns », Hobro	2. maj »	A. Høgh Petersen, Hvilsom
14. Harlev-Framlev », Harlev	16. maj »	E. P. Langballe, Framlev
15. Næsborg-Salling, Oudrup Andels- kasse, Løgstør	20. juni »	
16. Skyum, Hørдум And.k., Hørдум	28. juni »	Niels Sodborg Eriksen, Tøttrup
17. Næsbjerg Andelskasse, Varde	7. sept. »	Chr. Vestergaard, Skonager
18. Aarre og Omegns And.k., Varde	3. nov. »	Johannes Poulsen, Aarre
19. Ryslinge og Omegns », Ryslinge	23. nov. »	Niels Jørgensen, Ryslinge
20. Kværndrup og Om. », Kværndrup	5. dec. »	Laurids Lund, Kværndrup

Opmærksomheden samler sig ved en betragtning af oversigten om den særdeles korte periode på kun godt to år, som igangsættelsen af disse 20 andelskasser strakte sig over, i sig selv det stærkeste udtryk for den iver og besluttsomhed, der mødte sagens gennemførelse. Også navnene på de valgte formænd for foreningerne fortæller om det personlige niveau, der dermed var tilkendegivet for arbejdet.

For karakteren af den nyskabte bevægelse — som det ses med sit tyngdepunkt i Jylland, men dog også omfattende Fyn og endda Sjælland med en enkelt andelskasse — betegnede i øvrigt det indgående samarbejde med Den danske Andelsbank et fremtrædende træk. Det kan anses for givet, at så at sige samtlige nye andelskasser ved deres stiftelse som vedtægtsgrundlag benyttede de på initiativ af banken udarbejdede normalvedtægter med deres udtryk for det stærke tilhørsforhold til banken. Dertil kom dennes praktiske og idémæssige aktivitet, dens vidtstrakte bistand ved en forenings oprettelse og tilrettelægning af de praktiske arbejdsformer. Sit stærkeste udtryk fandt dette ved, at banken modtog andelskassernes regnskaber til revision og vurdering, gav dem sin påtegning, enten af banken som sådan

eller af dens særlige andelskasse-inspektion, ofte med tilføjelse af gode råd også for de driftsmæssige anliggender.

I det hele taget findes der om forholdet mellem banken og andelskasserne i disse tilblivelsesår for begge parter adskillige udtryk, der vidner om samarbejdets nære og personlige karakter, men også dets perspektiver for fremtiden. I den første foreliggende skildring af andelskasse-bevægelsen, *H. L. Truelsen: Andelskasser i Danmark* (1916), citeres således en personlig præget udtalelse af *Niels H. Jessen*, hvor han understreger, at det gælder om, at man får godt begyndt på arbejdet hele landet over, og slutter med følgende: »Jeg tror, det vil ske, og den dag det er sket, da har Andelsbanken nået et af sine mål: at være folkets bank.«

Udtalelser fra bankens side om andelskasserne har naturligt nok en ret saglig karakter og knytter sig bl. a. til generalforsamlingerne. Ved den i Århus afholdte i 1916, altså med tilbageblik på bankens første virksomhedsår, omtalte den administrerende direktør, *J. W. Franck*, de dengang nyoprettede andelskasser som udtryk for trangen til økonomisk selvstyre og selvstændighed. Han erklærede videre, at hvis andelskasse-bevægelsen tog fart, måtte man utvivlsomt i banken forberede sig på at udskille administrationen deraf som et særligt område af bankens virksomhed. I forbindelse med denne udtalelse nævnedes direktør Franck det naturlige i, at andelskasserne fik overdraget reservefondene fra de hidtil bestående Landøkonomiske Forskudsforeninger, idet disses virksomhed, der indledningsvis er omtalt i dette afsnit, var ved at være afsluttet.

På bankens generalforsamling 1917 foretoges, efter forslag af bestyrelsens formand, *Anders Nielsen*, Svejstrup Østergaard, en vedtægtsændring, således at andelskasserne kunne optages som medlemmer af banken, hvilket indebar, at de skulle tegnes for en andel for hver påbegyndt 25.000 kr. indlån, og andelskapitalen forhøjes i de første 5 regnskabsår i forhold hertil. Dette må bl. a. sættes i forbindelse med, at andelskasserne på linie med enkeltmands-medlemmer var deltagere i bankens overskudsbetaling.

Det var da i disse første år, at selve de enkelte andelskassers virksomhed fandt sin praktiske udformning. Det var tiden for den daglige ledelses måske ofte lidt famlende skridt frem til at gøre sig fortrolig med bankarbejdet og dets mangeartede enkeltheder. Kasserer og bogholder, der blev de faste punkter i kontorarbejdets ansvarsfulde tilrettelæggelse og udførelse, måtte i forholdet til foreningen, »kunderne«, og det kan vel tilføjes til dem selv,

søge at forene opfyldelsen af kravene, der stilledes, med mulighederne, der forelå.

Med den betimelige overholdelse af vedtægternes bestemmelser om, hvad arbejdet i hovedsagen skulle gå ud på, fandt de enkelte andelskasser deres særlige træk i udvikling og karakter, men tillige også under væsentlig indflydelse af, i hvilken retning medlemskredsens interesser gik på pengeomsættningens område, ifølge sagens natur først og fremmest ud fra erhvervsmæssige behov.

Vigtige sider af arbejdet, der mødte andelskasserne i almindelighed, måtte i hovedsagen falde sammen med, hvad der gjaldt anden lokal bankvirksomhed. En fremtrædende plads indtog således den løbende omsætning ved checks eller lignende, med overførsler fra og til de respektive konti, endvidere, som de egentlige hovedfunktioner, indlån til forrentning på opsigelse, folio eller checkkonto, og på den anden side udlån på de forskellige vilkår, som faste lån mod kaution eller pant og navnlig i stigende og så at sige efterhånden afgørende grad som kassekreditter, altså i alt væsentligt som ydelse af driftskredit. Som det tidligere er nævnt og kan nævnes i denne forbindelse, var det fra første færd magtpåliggende for andelskasserne ikke blot at varetage de lokale andelsforeningers ud- og indbetalinger til og fra deres medlemmer, men også at være i stand til at dække selve disse foreningers kapitalbehov, både i mindre og større stil.

Med hensyn til adskillige punkter i vedtægterne, af direkte indflydelse på fremgangsmåden i det rent praktiske arbejde, således at de altså er på forhånd givne ved den nærmere planlægning, kan der for Outrup Andelskasses vedkommende særlig henvises til § 8 om repræsentantskabets udpegning af foreningens kasserer, endvidere til § 12 om dets beslutning om rentesatserne og dernæst § 14 om dets fastsættelse af de løbende kreditter. Endelig rummede som foran understreget bestemmelserne om Den danske Andelsbanks afgørende myndighed en vidtrækkende indflydelse også på hele tilrettelægnings og forløbet af de daglige fremgangsmåder. I denne forbindelse er det af interesse, at banken ved sin særlige inspektionsafdeling for andelskasserne allerede for 1916 og 1917 i sit regnskab giver oversigt over enkelte sider af deres forhold og dermed deres allerførste udvikling. For 1916 drejer det sig dog kun om de fire første i foranstående liste, og det oplyses om disse, at de havde godt 700 medlemmer, deraf langt de fleste aktive, medens deres balance var på godt 600.000 kr. For 1917 omfatter oversigten 20

andelskasser, hvis medlemstal var ca. 2.650, deraf 1.600 aktive og 1.050 passive. Deres totalomsætning udgjorde 21,5 mill. kr. med en balance på knap 2 mill. kr. Som medlemmer i banken stod ved årets slutning 19 andelskasser.

Hvad der nu med disse nøgterne talmæssige oplysninger er fremført som det afsluttende træk i billedet af andelskassernes tilblivelse og grundlæggende udvikling, er eet af de mange, der tjener til at påpege den mangfoldighed, som udviklingen rummer af værdifulde sider af arbejdet for en særpræget andelsmæssig nydannelse. Dennes fortsatte forløb vil på samme måde frembyde interessante enkeltheder i de følgende afsnit.

II

Fortsat vækst og nye linier i samarbejdet

Med den foran skildrede grundlæggende udvikling, ved stiftelsen af et betragteligt antal andelskasser allerede gennem de første to år efter Outrup *var skabt en andelskassebevægelse på dansk grund*. Det var foregået uden stortilet propaganda, uden tryksager gennem dørspærken eller lignende, men ved fremgangsmåder kendt fra andre nydannelser inden for andelsbevægelsen, nemlig ganske simpelt og naturligt ved, at *det spurgtes* fra sted til sted, fra den ene interesserede kreds til den anden, at et nyt og nyttigt formål for samarbejde var taget op og viste sig gennemførligt.

Også den efterfølgende periode fra 1918 til omkring 1925, der skal behandles i dette afsnit, frembyder, dog specielt i de to første år, en iøjnefaldende fortsat vækst i bevægelsens omfang. Men bemærkelsesværdigt er det tillige, at der lidt senere gennem dette tidsrum indtraf visse ret væsentlige forskydninger i andelskassernes hele stilling, navnlig med hensyn til rammerne for deres virksomhed samt ydre begivenheder af indgribende karakter for denne.

Hvad nu angår *selve væksten i bevægelsens omfang* anføres i den følgende oversigt, som en fortsættelse af listen for 1915—17, de oprettede andelskasser i årene 1918—25 med tilføjelse af datoen for deres igangsættelse samt, hvor det har været muligt, den første formands navn og hjemsted. Det umiddelbare indtryk af det så at sige eksplosive tempo i disse foreningers oprettelse i 1918—19 må virke nærmest overvældende, og det er da også sådan, at disse år betegner et højdepunkt i nydannelser i forhold til bevægelsens hele udvikling indtil nu. Med mellemrum, der måles i dage, højest i uger, melder sig i disse år de nye fremstød i arbejdet. Af de 49 nye foreninger i de to år hører 36 hjemme i Jylland, 9 på Fyn og 4 på Sjælland. En eventuel tvivl om, hvilken landsdel der tegner sig for hovedparten, er altså udelukket!

Virksomheden begyndt Første formand

21. Onsild Andelskasse, Onsild	5. febr. 1918	Jens Kirkegaard, Onsild
22. Billum Andelskasse, Billum	6. febr. »	Hans Marinus Hansen, Kjelst
23. Thorsager og Omegns Andels- kasse, Thorsager	8. marts »	P. H. Andersen, Tranholm, Thorsager
24. Grevinge og Omegns Andels- kasse, Grevinge	27. marts »	
25. Lydum og Omegns Andels- kasse, Nr. Nebel	24. april »	Mads Christian Madsen, Lydum
26. Øse Andelskasse, Varde	3. maj »	Kr. T. Kristensen, Vesterbæk
27. Lindknud Sogns Andelskasse, Holsted	24. maj »	Søren Steiner, Hyldelund, Lindknud
28. Andst Andelsks., Nordenbro	25. maj »	
29. Glejbjerg Andelsk., Glejbjerg	12. juni »	Niels Jensen, Aastrup, Glejbjerg
30. Gudum og Omegns Andels- kasse, Lemvig	26. juli »	
31. Jydstrup og Omegns Andels- kasse, Ringsted	23. aug. »	
32. Janderup og Omegns Andels- kasse, Hyllerslev	30. sept. »	Jacob Nielsen, Janderup
33. Horne Andelskasse, Tistrup	1. okt. »	Theodor Pedersen, Transbøl
34. Kjærup Andelsks., Janderup	2. okt. »	Hans A. Pedersen, Kjærup
35. Gjesten Andelsks., Gjesten	31. okt. »	
36. Lem Andelskasse, Lem	1. nov. »	Jacob Hindhede, Gl. Hindhede, Lem
37. Faarevejle Andk., Faarevejle	11. dec. »	
38. Oure-Vejstrup Andk., Oure	17. dec. »	Kr. Thomsen, Oure
39. Gislev Andelskasse, Ørbæk	14. jan. 1919	Rs. Pedersen, Gislev
40. Ulbølle Andelskasse, Ulbølle	30. jan. »	
41. Borris Andelskasse, Borris	24. febr. »	Mads Rahbek, Sønderbygaard, Borris
42. Ørre Andelskasse, Herning	13. marts »	
43. Frederiks og Omegns Andels- kasse, Frederiks	25. marts »	Jacob Stordal, Hauredal, Frederiks
44. Osted og Omegns Andels- kasse, Lejre	8. april »	
45. Holmsland og Omegns Andelskasse, Ringkøbing	1. maj »	
46. Blaaahøj og Omegns Andels- kasse, Blaaahøj	6. maj »	
47. Rudme Andelskasse, Rudme	9. maj »	Rasmus Toftelund, Rudme
48. Stakroge og Omegns Andels- kasse, Stakroge	13. maj »	
49. Bording og Omegns Andels- kasse, Bording	13. maj »	Jens Hessel, Bording
50. Ejlby og Omegns Andels- kasse, Gulbjerg	19. maj »	
51. Jernved Andk., Gredstedbro	27. maj »	P. M. Pedersen, Jernved

52. Frørup Sogns Andelskasse, Frørup	3. juni	»	Fr. Hansen, Højløkke, Slude
53. Stenstrup og Lunde Andels- kasse, Stenstrup	11. juni	»	Rasmus Hansen, Bobjerg
54. FASTER Andelskasse, Skjern	15. juli	»	Niels Kjær, FASTER
55. Hemmet, Sønder Vium Andelskasse, Hemmet	2. aug.	»	Ole Karl Olesen, Hemmet
56. Haderup og Omegns Andels- kasse, Skive	5. aug.	»	Peder Klausen, Haderup
57. Lunde Andelskasse, Lunde	8. aug.	»	Stefan Adersen, Kastkær, Lunde
58. Malt Sogns Andelskasse, Askov, Vejen	15. aug.	»	J. P. Nederby, Skibelundgaard, Askov
59. Vorgod Andelsks., Herning	26. aug.	»	Jens Hansen Jensen, Vorgod
60. Ørbæk Andelskasse, Tarm	26. aug.	»	
61. Finderup Andelsks., Skjern	27. aug.	»	
62. Stauning Andelsks., Skjern	29. aug.	»	Chr. Rahbek, Stauning
63. Hoven Andelskasse, Tarm	9. sept.	»	
64. Linde i Asp og Omegns Andelskasse, Bur	10. sept.	»	Peder Frøjk, Linde
65. Kirkeby Andelsks., Kirkeby	11. sept.	»	
66. Sønder og Nørre Bork Andelskasse, Sdr. Bork	25. okt.	»	Anton Christensen, Nr. Bork
67. Ølgod og Omegns Andels- kasse, Ølgod	27. okt.	»	
68. Flemløse Andks., Flemløse	4. nov.	»	
69. Pederstrup og Omegns Andelskasse, Pederstrup	4. nov.	»	
70. Hanning-Sædding Andels- kasse, Sædding	27. nov. 1919		Niels Pedersen, Hanning
71. Vammen Andelsk., Vammen	6. dec.	»	Grønvald Fynbo, Vammen
72. Hammershøj og Omegns Andelskasse, Hammershøj	14. febr. 1921		A. Møller Andersen, Hammershøj
73. Klejtrup Andelsks., Klejtrup	9. april	»	Carl Bertelsen, Klejtrup

Den her meddelte liste over oprettede andelskasser 1918—19 såvel som listen i det foregående afsnit for begynderårene 1915—17 bygger på materiale fra *Den danske Andelsbanks* særlige kontor for *Andelskasse-Inspektionen*.

Da denne særlige virksomhed imidlertid ophørte med at udarbejde disse oversigter, er den fortsatte belysning af andelskassernes oprettelse bygget på oplysninger fra anden side. Fra de sidste måneder af 1919 indtil 1925, der hører til skildringen her, melder sig da de næstfølgende fire virksomheder, et antal, der selv sagt på iøjnefaldende måde fastslår omslaget fra den forudgående frodige grundlæggelsesperiode. Med henblik på at påvise omfanget

af oprettede andelskasser også frem gennem de følgende år er den fortløbende nummerering benyttet, medens på den anden side den anførte dato gælder andelskassens *stiftelse* — og ikke som hidtil, hvornår selve virksomheden er begyndt — samt endelig angives første formands navn.

Et særpræget træk i andelskassebevægelsens udvikling allerede i dens ret tidlige tilværelse var den indflydelse, som *genforeningen med Sønderjylland 1920* kom til at indebære. Baggrunden herfor var, at et ikke ubetydeligt antal medlemmer i den omfattende tyske *Raiffeisen*-organisation og beliggende i det genforenede område dermed blev stillede over for den nødvendige følge af genforeningen, at de måtte ophøre med deres virksomhed som *Raiffeisen*-kasse, og at det næste naturlige skridt derefter for flertallet blev, at de fortsatte som andelskasser efter dansk mønster.

På et senere sted i denne skildring vil hovedtrækkene i *Raiffeisen*-bevægelsen blive fremdraget, men som et vigtigt punkt heri skal det blot her nævnes, at en væsentlig side af dennes hele karakter er en effektiv organisationsform og en deri praktiseret stærk centralisation af de enkelte medlemmers funktioner. Dertil kommer det fra den danske andelskassevirksomhed stærkt afvigende princip, at de lokale foreninger i fremtrædende grad ved siden af pengeomsætning beskæftiger sig med indkøb til og afsætning fra de enkelte medlemmers bedrifter, henholdsvis af råvarer og avlede eller fremstillede produkter.

Et foretaget forsøg på at gennemføre en blot nogenlunde fyldig og korrekt beskrivelse af den sønderjydske andelskassebevægelse har mødt sin væsentlige begrænsning deri, at flertallet af de efter genforeningen bestående andelskasser af forskellige grunde har ophørt at eksistere, og at en forbindelse nu med de autentiske oplysninger derved ikke har kunnet opnås. Særlig ved henvendelse til lokale kræfter — i denne forbindelse ikke mindst mangeårig formand for Asserballeskov andelskasse, lærer *A. Eriksen*, nu Sønderborg, og husmand *A. Schmidt*, Faurholm, Over Tandslet — har det dog været muligt at opridse enkelte nyttige hovedlinjer.

Det har således kunnet fastslås, at der efter genforeningen oprindelig bestod 26 andelskasser i den sønderjydske landsdel, men at der af disse nu kun eksisterer 5. Den anførte liste indeholder navnene på 23 af de 26, og de 5 bestående er de første i rækken, 2 placerede efter alder. Af disse er de 3 første tilsluttet foreningen *Danske Andelskasser* og således i naturlig forbindelse med bevægelsen i »det gamle land«.

*Sønderjydske andelskasser:**Første formand*

74. Tandslet Andelskasse, Over Tandslet Andelskasse 1921 (Raiffeisen-kasse 9. april 1896	Chr. Duus Sognepræst Christiansen)
75. Asserballeskov Andelskasse, Fynshav (Raiffeisen-kasse 18. novbr. 1902	» P. Clausen H. J. Schmidt)
76. Sottrup og Omegns Andelskasse, V. Sottrup	» H. Chr. Lei, Snogbæk
77. Rødmø Andelskasse, Rødmø	»
78. Tinglev og Omegns Andelskasse, Tinglev	»
79. Andelsk. for Hagenbjerg Sogn, Brandbøl, Nørborg	»
80. Bevtoft Andelskasse, Bevtoft	»
81. Dybbøl Andelskasse, Dybbøl	»
82. Hjordkær Andelskasse, Hjordkær	»
83. Holm Andelskasse, Nørborg	»
84. Jels Andelskasse, Jels	»
85. Ketting Andelskasse, Ketting	»
86. Kliplev Andelskasse, Kliplev	»
87. Kværs Sogns Andelskasse, Tørsebøl	»
88. Nybøl og Omegns Andelskasse, Nybøl	«
89. Oxbøl Sogns Andelskasse, Broballe, Nørborg	»
90. Over Jersdal Andelskasse, Over-Jersdal	»
91. Rejsby Andelskasse, Rejsby	«
92. Sillerup Andelskasse, Vonsbæk	«
93. Skrydstrup Andelskasse, Vojens	»
94. Sommersted Andelskasse, Sommersted	»
95. Ullerup Sogns Andelskasse, Avnbøl	»
96. Øster Løgum Sogns og Omegns Andelsks., Hovslund	»

Om overgangen fra at være tysk Raiffeisen-kasse til at blive dansk andelskasse foreligger der såre lidt af oplysninger, bl. a. som følge af de sparsomt førte forhandlingsprotokoller i de enkelte andelskasser. Der synes fra nogle steder at have været repræsentanter i København omkring genforeningen til forhandling med *Den danske Andelsbank*, der endnu på det tidspunkt var hovedforbindelsen til de danske andelskasser, men nærmere enkeltheder om forhandlingens indhold kan ikke præciseres. Det kan næppe lades ude af betragtning, at denne overgangstilstand mellem to vidt forskellige foreningsformer i sig selv har været vanskelig og muligvis må tages med i bedømmelsen af vilkårene for andelskassernes fortsatte tilværelse under den danske form for virksomheden.

Med hensyn til det store mandefald, der ramte adskillige af kasserne indtil nutiden, havde det naturligvis mange forskellige årsager, men blandt disse også, at de i et vist antal gik op i de stedlige sparekasser eller overtoges

som kontorsteder for lokale banker eller Den danske Andelsbank og dennes efterfølger, eller for nogles vedkommende at de måtte likvideres.

Fra et foreningsmæssigt synspunkt, i forhold til andelskassebevægelsen nord for Kongeåen, har tilslutningen til foreningen *Danske Andelskasser* som nævnt været sparsom, men det er interessant at nævne, at der i 1926 blev gjort forsøg på at danne en sammenslutning af sønderjydske andelskasser. Tilslutningen hertil begrænsede sig til 14 medlemmer, og dels på grund af dette og dels formentlig af grænsepolitiske uoverensstemmelser i visse egne blev sammenslutningen kun af kort varighed, kun på nogle få år.

Og når vi da atter vender tilbage til den almindelige skildring af andelskasserne, knytter sig naturligt til afsnittets påpegning af den talmæssige udvikling i perioden 1918—26 en nærmere omtale af *deres løbende virksomhed* i disse barndomsår for bevægelsen. Som nævnt på et tidligere sted blev der endnu fortsat af bankens *Andelskasse-Inspektion* udarbejdet en oversigt over kassernes driftsmæssige forhold, og for 1918 omfatter oversigten balance-kontoen ved årets slutning for de igangværende 38 foreninger, som udviser en samlet balance på 6,3 mill. kr. Heraf udgjorde som aktiver bl. a. medlemmernes skyld ca. 2 mill. kr., tilgodehavende hos banken 2,3 mill. kr. og udlån 1,8 mill. kr. Under passiver må nævnes reservefond på knap 15.000 kr., medlemmernes tilgodehavende på 2,3 mill. kr. og indlån på 3,4 mill. kr. Endvidere anføres mere i almindelighed, at antal aktive medlemmer beløb sig til ca. 3600 og kassernes totalomsætning til knap 63 mill. kr.

Det blev på bankens generalforsamling i 1918, ved udtalelser af direktør *J. W. Franck*, tilkendegivet om bankens indstilling til andelskasserne, at »vi gør ingen reklame for kasserne, det stykke arbejde besørger de selv ved hjælp af deres fortræffelige egenskaber. Men vi støtter kasserne efter bedste evne og vejleder dem uden hensyn til de dermed forbundne ofre af penge og arbejde«.

Det var i øvrigt ved samme generalforsamling, at et personskifte i nær tilknytning til andelskassernes interesser fandt sted indenfor bankens repræsentantskab, idet *Niels H. Jessen*, Outrup, indvalgte i dette som afløser af en anden aktiv andelskassemand, *Bærtel Strebøl*, Bondebo (Skovlund).

Også til bankens regnskab for 1919 var der knyttet en oversigt, der for de ved årets slutning bestående 69 andelskasser anfører et samlet medlemstal på 7.700 samt en totalomsætning på 158 mill. kr. Som samlet medlemskredit var i årets løb ydet 5,5 mill. kr. For 65 andelskasser, i hvilke der, som det

bemærkes, »var foretaget en virkelig regnskabsafslutning«, balancerer gevinst- og tabskonto med 455.000 kr. og udviser et overskud på 54.000 kr. En balancekonto, der omfatter samtlige 69 bestående kasser, udviser en samlet balance på 11,2 mill. kr. og har en reservefond på 34.000 kr.

Til den nu omtalte oversigt fra bankens Andelskasse-Inspektion knytter sig den bemærkelsesværdige omstændighed, at det er den sidste, der kom til at foreligge, og ret indgribende forhold må påpeges som nogle af de afgørende årsager hertil.

Af sin særlige art i denne henseende var således *Danmarks første lov om banker af 4. oktober 1919*, der udførligt præciserede bankvirksomhedens område og dermed formentlig udelukkede visse sideordnede opgaver, der hidtil havde været varetaget af bankerne, men som de altså nu ikke måtte beskæftige sig med. Som udgangspunkt for placeringen af andelskasserne i forholdet til bankloven må først og fremmest fastslås den kendsgerning, at loven hverken fra begyndelsen eller senere op til nutiden har omfattet andelskasserne. Begrundelsen herfor må i første række bygge på disses solidariske medlemsansvar. Omtalen i det følgende vil påvise, at spørgsmålet om andelskassernes inddragelse under loven har været fremme ved flere lejligheder i de forløbne år, dels som genstand for drøftelse og dels som mulighed for krav fra myndighederne. På den anden side har under denne udvikling også ønsket fra andelskasserne selv om at komme ind under loven været på tale i visse forbindelser, i øvrigt i stigende grad i de senere år.

At lovens bestemmelser direkte eller indirekte har påvirket andelskassernes samarbejde med Den danske Andelsbank, bl. a. vedrørende ophøret af dens revisions- og tilsynsvirksomhed, vil forholdene i de nærmest følgende år tjene som en bekræftelse af. Hertil kommer imidlertid det på forhånd afgørende, at en sådan revision, som det her havde drejet sig om, ifølge loven ikke kunne henregnes til bankvirksomhed.

En anden foreteelse, uden forbindelse med bankloven, men vedrørende bankens eget arbejdsområde, må nævnes som en væsentlig faktor i samarbejdsforholdet til andelskasserne, nemlig at der allerede i denne tidlige periode af bankens efterhånden nærmest hektiske udvikling lagdes vægt på *oprettelse af filialer og kontorsteder under hovedsædet* samt tillige erhvervelse af bestående lokale pengeinstitutter. Dette realiseredes i et sådant tempo, at der i 1920 var nået et antal på over 100 af disse former for bankens forgrening ud over landet. Med henblik på andelskasserne var det

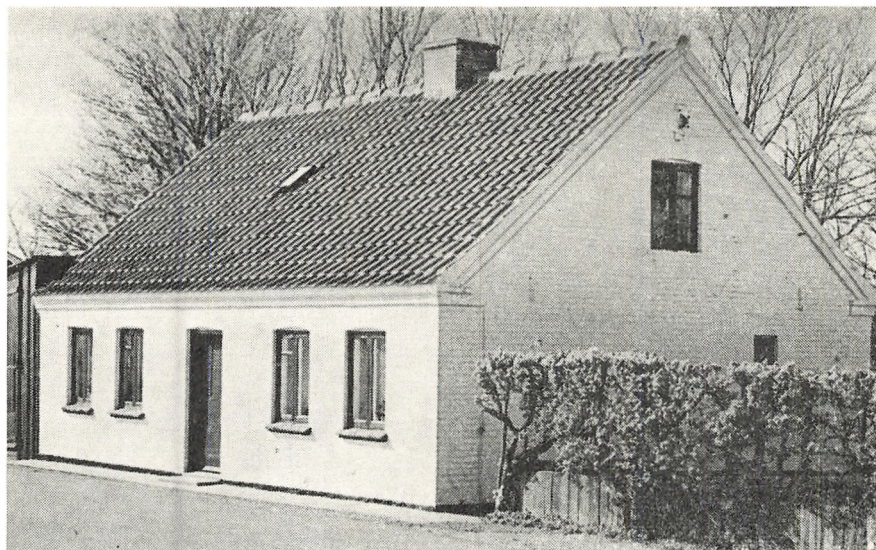
i øvrigt sådan, at banken respekterede sin centrale placering over for disse, så at der i filialsystemets plan toges hensyn til de bestående kassers beliggenhed i de pågældende egne.

Et træk af mere intern karakter direkte i samarbejdet mellem de to parter var det ret tidligt, at der jo i de vedtægter, som i hovedsagen dannede grundlaget for andelskassernes oprettelse og påfølgende virksomhed, var *tillagt Den danske Andelsbank en vidtgående myndighed* med hensyn til væsentlige sider af det praktiske arbejde. Man kan tænke på revision og erklæring fra banken over for regnskaberne eller, ikke mindst, på den udførlige bestemmelse om fastsættelse af rentesatser, hvor ændringer alene kunne foretages »med samtykke af« banken, eller i almindelighed på, at dennes godkendelse fordredes af kassernes forretningsgang som helhed. Med det selvstyre for disse, der principielt var grundvolden for hele deres idé og arbejde, kan det ikke siges at være utænkeligt, at en kurre på tråden skulle kunne opstå mellem parterne, og dette indtraf da også, stort set fordi man inden for andelskassernes kreds var ved at komme til den opfattelse, at banken havde tiltaget sig for stor myndighed, og fra bankens side, at andelskasserne ikke iagttog de retningslinier, der fra første færd havde været forudsætningen.

Tilkendegivelser af en forskydning i samarbejdet og dets gensidige tillidsforhold møder os da også i tiden omkring 1918—19. Først må nævnes, at det gav sig et stærkt udtryk af personlig art ved, at en af andelskasse-bevægelsens mest virksomme pionerer og varmeste fortalere, *H. L. Truelsen*, der 1916 var udnævnt til direktør inden for Den danske Andelsbank, opsagde og fratrådte denne stilling i efteråret 1918. Det skete efter hans gentagne gange fremsatte begæring herom til den samlede direktion og trods dennes ønske om at bevare ham for bankens særlige ledelse af andelskassernes anliggender. Den direkte baggrund synes på den anden side dog netop at have været, at et af ham fremsat forslag til en nyordning på dette område mødte afgjort modstand inden for banken. Såvel for denne selv som ikke mindst for andelskasserne må utvivlsomt Truelsens udtrædelse af bankens ledelse bedømmes som et afgjort tab for den følgende udvikling af det bestående samarbejde.

Direktør *H. L. Truelsen*

En ældre andelskassebygning (Mejlby)

I nogen grad var dette imidlertid allerede belastet med vanskeligheder, hvorom *And. Nielsen, Svejstrup Østergaard*, som formand for bankens bestyrelse gav nærmere oplysning på generalforsamlingen i foråret 1919. Programmet for andelskassernes stiftelse og virksomhed havde, udtalte han, været, at de var sognebanker for medlemmerne og fulgte bankens rentepolitik, men at de, når de gik udover sognets grænser og medlemmernes kreds, blev til almindelig bankvirksomhed. Og når de ikke kunne underordne sig, hvad han betegnede som bankens sunde rentepolitik, var bankens bestyrelse enig med direktionen om, at banken ikke kunne tage medansvar for deres udvikling. Omend han mildnede sine slutbemærkninger med, at man betragtede disse vanskeligheder som børnesygdomme, måtte banken derfor udtrykke ønsket om uforandrede forhold, som de planlagdes ved kassernes stiftelse.

Også direktør *J. W. Franck* beskæftigede sig med andelskasserne i sin beretning på den samme generalforsamling. Han nævnedes deres vækst omtrent i samme tempo som banken, og at der trods en vis ensidighed i deres virksomhed, nemlig ved »en ret minimal udlånsvirksomhed«, dog syntes »at herske idel tilfredshed« med deres arbejde. Men som han fortsatte: hos enkelte kasser havde man med beklagelse konstateret en ejendommelig respektløshed

over for kassernes egne vedtægter, og man ville ikke være passive vidner til en mulig fortsættelse af dette forhold, dels fordi man følte sit moralske medansvar over for kassernes indskydere, og dels var man overbevist om, at bevægelsen kun var sund, så længe den førtes ad de baner, der hele tiden havde været forudsat, og som med omhu var foreskrevet ved den normalvedtægt, som *Niels H. Jessen*, Outrup, i sin tid havde udarbejdet i forening med banken.

Uanset indholdet af formandens og direktørens udtalelser gav disse ikke på selve generalforsamlingen anledning til forhandling, udover at *Niels H. Jessen*, Outrup, spurgte, om der med den fremsatte kritik var sigtet til udlånsvirksomheden i de vestjydske andelskasser, hvortil bestyrelsens formand, *And. Nielsen*, svarede, at man hellere ved lejlighed måtte tage en speciel drøftelse med de pågældende kasser.

Men det blev igen ved generalforsamlingen det følgende år (1920) direktør *J. W. Franck*, der gav udtryk for bankens stilling til andelskasserne. Han henviste med anerkendelse til disses fortsatte vækst og udvidelse, der i øvrigt foran er omtalt i sin særlige forbindelse. Men han tilføjede det såre bemærkelsesværdige, at det med den udbredelse, som kasserne allerede havde nået, snart ville overstige bankens kræfter at føre det tilsyn med deres virksomhed, som var forudset i den foreliggende normal-vedtægt for kasserne. Man havde derfor inden for banken overvejet og stod i begreb med at virkeliggøre planer, der uden at gøre afbræk i forretningsforbindelsen mellem kasserne og banken ville fritage denne for administrative og økonomiske byrder, som kasserne nu turde antages selv at kunne bære.

Nærliggende er det at pege på, hvorledes disse direktør Francks bemærkninger til at begynde med er udtryk for bankens sympati for andelskasserne, men egentlig kun som indledning til konklusionen med udsigten til den principielle begrænsning af samarbejdet. Disse udtalelser til generalforsamlingen blev i øvrigt hans sidste som direktør for banken, idet han i september (1920) fratrådte denne sin stilling, hvorom det lød i den officielle meddelelse, at det skete »af helbredshensyn« og efter hans anmodning til bankens ledelse om tilladelse hertil.

Endnu skal bankens stilling i andelskassebevægelsen føres et skridt videre til generalforsamlingen i begyndelsen af juni 1921, hvor beretningen fra bestyrelsens formand, *And. Nielsen*, overhovedet ikke beskæftigede sig med sagen. Kun en forespørgsel fra assurancebestyrer *H. Markvardsen*, Kværn-

drup, under den påfølgende forhandling gik ud på, om banken stadig ville fraråde oprettelsen af andelskasser, og i bekræftende fald af hvilken grund. Svaret fra bestyrelsens formand udtrykte, at han ikke kendte noget til en sådan rådgivning fra banken, og at han så sådan på andelskasserne, at de var et gode på de egne, hvor de naturligt hørte hjemme.

Både det stillede spørgsmål og forespørgeren selv såvel som *And. Nielsens* svar havde imidlertid sin tidsmæssige baggrund, hvis skildring trænger sig på i billedet af hele situationen.

I denne henseende er det værd at påpege enkelte hovedlinier i andelskassernes praktiske udvikling og virkeformer i disse år, hvor forholdene var prægede af en vis omskiftelighed. Med udgangspunkt i den talmæssige oversigt for 1919 (side 27) ophørte som nævnt dermed bankens udarbejdelse af sådanne værdifulde redegørelser for hele gruppen, og de nærmest følgende år betegnede faktisk et tomrum på dette punkt.

Samtidig var det dog fremdeles sådan, at andelskasserne stod som medlemmer (andelshavere) i banken, så at antallet heraf og af bestående kasser i det hele taget fulgtes ad i hovedsagen. I 1917 var der således 19 kasser som medlemmer for derefter i årene 1918—21 at udgøre henholdsvis 37, 66, 90 og 96. Også i bankens derpå følgende uro- og efterhånden trængsels-år 1922—25 holdt kassernes tal som medlemmer sig med 95—93.

På den anden side var, som det også fremgår af de omtalte lejligheder ved bankens generalforsamlinger m. m., klimaet mellem de to parter ingenlunde stabilt. Dette blev da baggrunden for, at der inden for andelskasserne allerede omkring dette tidspunkt følte en voksende forståelse af, at der savnedes *et organiseret, foreningsmæssigt samarbejde* for styrkelse af deres fælles interesser og gennemførelse af positive skridt til virkeliggørelse heraf.

En forløber for overvejelser og bestræbelser i denne retning havde været et møde allerede i september 1919 i København (Grundtvigs Hus), der var kommet i stand på foranledning af *Niels H. Jessen*, Outrup, men med banken som indbyder og en ret talrig repræsentation for denne og for andelskasserne. Formålet havde været at søge klaret forskellige spørgsmål, hvorom der ikke var enighed mellem de to parter. Herom blev der ført en livlig meningsudveksling, som resulterede i nedsættelse af et udvalg fra repræsentationen for andelskasserne, med det formål at forhandle med bankens ledelse om situationen i almindelighed. Som medlemmer valgtes kendte andelskassefolk fra de forskellige egne, nemlig *Bærtel Strebøl*, Bondebo, der blev formand, end-

videre *Frands Frandsen*, *Outrup*, *Rs. Petersen*, *Gislev*, *Jens Asp*, *Mejlby*, og *Carl Jensen*, *Fårevejle*.

En måneds tid senere havde udvalget møde med repræsentanter for banken, men uden noget resultat på grund af den særdeles skuffende omstændighed, at banken ikke ville anerkende udvalgets bemyndigelse til at forhandle på andelskassernes vegne. Udvalget stillede derefter videre forhandling i bero foreløbig.

Som imidlertid bankens formand, *And. Nielsen*, oplyste ved en senere lejlighed, nemlig på bankens generalforsamling 1922, hvor han tog anledning til at give en redegørelse for den indtil da stedfundne forandring i bankens forhold til andelskasserne, havde der allerede i november 1920 været afholdt et møde mellem banken og en snævrere kreds af repræsentanter for andelskasserne, altså uden for rammerne af det bestående udvalg. Forud for mødet var det imidlertid besluttet i banken at begrænse dennes ansvar og pligter over for kassernes administration ved, som tidligere påpeget her i bogens skildring, at ophøre med deres revision og tilsyn.

Men på mødet nu (november 1920) enedes de to parter om grundlaget for en ændring af kassernes vedtægter under en sådan form, at bankens medansvar i et vist omfang kunne fortsættes, idet der særlig stilledes krav til kassernes administration, i lighed med banklovens krav til bankerne. Da nu banken herefter imidlertid ikke inden for rimelig frist hørte noget fra andelskassernes deltagere i mødet om forløbet af deres forventede forelæggelse for kasserne af mødets trufne aftaler, udsendte banken i slutningen af januar 1921 en meddelelse om disse til de enkelte andelskasser og knyttede hertil yderligere den 5. februar udsendelsen af udkast til en normal-vedtægt for andelskasserne. En ledsagende følgeskrivelse præciserede, at samtidig med at banken altså fralagde sig ansvaret for kassernes fremtidige administration, følte man sig forpligtet til at fremsætte forslaget til visse vedtægtsændringer, der tog sigte på »at opstille sådanne rammer for driften, at kasserne, om vedtægterne i den foreslåede form antages og overholdes, har en sund, bankmæssig basis at arbejde på«.

På forhånd at vente, at denne udsendelse fra banken skulle komme til at spille nogen større rolle for andelskasse-bevægelsens fremtidige udvikling, var der næppe nogen, der gjorde. Og dog blev dette tilfældet, først og fremmest fordi både udkastet til vedtægter for kasserne, og hvad der betegnedes som »grundregler«, fandtes at være affattet på en sådan måde, at det måtte

anses for givet, at andelskasserne ikke kunne anerkende det. Men dernæst, og ikke mindst, fordi denne opfattelse blev anledning til, at formanden for det tidligere nedsatte udvalg til forhandling med banken, *Bærtel Strebøl*, Bondebo, på udvalgets vegne indbød til møde om spørgsmålet i Fredericia i slutningen af februar (1921). På dette møde foretog forsamlingen en grundig behandling af bankens udsendelse og tilsluttede sig enstemmigt, at man ikke »helt« kunne imødekomme banken i dens ønske om den nye ordning mellem de to parter. Men dernæst — hvad der ikke var mindst vigtigt — viste der sig på mødet en stærk stemning for at få oprettet, hvad der fra mange sider i nogen tid havde været stærk og stigende interesse for, nemlig stiftelse af *den stadig savnede forening for de danske andelskasser*.

Dette spørgsmål førtes da allerede her på mødet så vidt, at der nedsattes et delvis nyt udvalg i stedet for det hidtil siddende, og som medlemmer valgtes

Bærtel Strebøl, Bondebo, *Frands Frandsen*, Outrup, *Chr. Rahbech*, Stauning, *Chr. M. Pedersen*, Ryslinge, og *H. Markvardsen*, Kværndrup, med sidstnævnte som formand. Der blev givet udvalget fuldmagt til på de tilstedeværendes vegne at forhandle med banken ud fra de på mødet fremkomne udtalelser, og i øvrigt fik udvalget til opgave at fremkomme med udkast til vedtægter for en sammenslutning af andelskasserne og derefter at indkalde til nyt møde.

Assurancebestyrer *H. P. Markvardsen*,
Kværndrup

På et senere afholdt udvalgs møde i Esbjerg behandlede et udarbejdet udkast til vedtægter for den påtænkte forening, og der opnåedes enighed om disses indhold og formulering, så

at indbydelse derefter udsendtes til samtlige andelskasser til *stiftelsesmøde for foreningen i Fredericia den 7. maj* (1921). Om dettes forløb oplyser den gamle forhandlingsprotokol i yderste korthed, at det vedtoges at oprette sammenslutningen »*Danske Andelskasser*«, endvidere at vedtægter for sammenslutningen vedtoges, samt at man enedes om udkast til normalvedtægter

for de enkelte andelskasser, »idet disse dog selvfølgelig har ret til at lave sine vedtægter, som hver enkelt synes.«

Til bestyrelse for foreningen valgtes *Frands Frandsen*, *Outrup*, *N. Thorup*, *Onsild*, *J. H. Bager*, *Ketting*, *Chr. M. Pedersen*, *Ryslinge*, og *H. Markvardsen*, *Kværndrup*. Sidstnævnte valgtes derefter af bestyrelsen til formand og kasserer. Til revisorer valgtes *K. T. Kristensen*, *Vesterbæk*, og *S. Steiner*, *Lindknud*.

Disse anførte korte, men uhyre indholdsrige oplysninger udgjorde altså indholdet af protokollen over den bemærkelsesværdige begivenhed, der tilsyneladende i øvrigt ikke fandt vej til offentligheden under nogen form. Men af afgørende betydning for den nystiftede forenings karakter var selvsagt det vedtagne indhold af dens vedtægter, hvorom der i den følgende omtale af hovedpunkterne er medtaget enkelte ændringer, der blev foretaget af generalforsamlingerne i de første 4—5 år, nemlig i 1922, 1923 og 1926.

Af vigtighed er først og fremmest foreningens formål, der i § 1 fastsættes til »ved samarbejde til sikre sunde, økonomiske vilkår for de enkelte andelskasser og at skabe en gyldig repræsentation for sammenslutningen«. Utvivlsomt havde sidste led i formålet sin baggrund bl. a. i erfaringen fra det foran omtalte skuffende møde med banken i 1919.

§ 2 bestemmer, at »som medlem af foreningen kan optages enhver andelskasse«, uden at der altså fastsættes nærmere enkeltheder i betingelsen herfor.

§ 3 anfører som foreningens myndigheder dens generalforsamling og bestyrelse, hvorefter §§ 4—7 indeholder de nærmere regler for disse. Generalforsamlingen er ifølge § 4 øverste myndighed og består af 1 delegeret fra hver indmeldt andelskasse, hver med 1 stemme. Tid og sted fastsættes for generalforsamlingen samt dens indvarsling ved formanden og fremgangsmåden for behandling af forslag. Om ekstraordinære generalforsamlinger handler § 5, hvortil kommer § 6 om almindelig stemmeflerhed som afgørende i alle sager — undtagen lovændringer, der kræver to trediedeles majoritet.

§ 7 fastsætter om bestyrelsen, at den består af 5 medlemmer valgt af generalforsamlingen, 3 fra Jylland og 2 fra Øerne, for en valgperiode på 2 år. Genvalg kan finde sted, dog således at ingen er pligtig til at modtage genvalg efter at have fungeret i en valgperiode, men den pågældende kan da kun kræve sig fritaget i en periode. Bestyrelsen vælger sin formand, og der ydes rejsegodtgørelse og dagpenge. Bestyrelsens opgave er at udføre generalforsamlingens beslutninger samt på medlemmernes vegne at træffe bindende aftaler om revisions- og konsulentvirksomheden og fastsætte arbejdsmetoderne herfor. Ligeledes har bestyrelsen bemyndigelse til på medlemmernes vegne at repræsentere disse over for myndighederne samt i øvrigt føre orienterende forhandlinger inden for det i § 1 angivne formålsområde. § 8 indeholder bestemmelse om valg af 2 revisorer med samme valgperiode som bestyrelsen.

§ 9 omhandler dækning af foreningens udgifter, der påhviler hvert medlem i forhold til gennemsnittet af de indsendte månedsbalancer, dog at ingen skal betale mere end 350 kr. årlig.

Endelig bestemmer paragrafferne 10—12 om regnskabsåret, om udmeldelse af foreningen og om dennes opløsning, der til beslutning herom kræver tre fjerdedeles majoritet, samt om fordeling af en eventuel kassebeholdning, respektive dækning af et eventuelt underskud ved opløsningen.

Den klare affattelse gør en yderligere kommentar overflødig. Det angivne formål i § 1 er i sig selv den bestemmende retningslinie, hvortil specielt knytter sig angivelsen i § 7 af bestyrelsens opgaver med revisions- og konsulentvirksomheden, der så at sige derved tjener som en, sikkert bevidst, præcisering af formålparagraffens mere almene bestemmelser. Formuleringen, som den her er anført, hører til dem, der fandt sted nogle år senere, nemlig på generalforsamlingen 1926.

Det blev da også denne side af foreningens formål, der fra første færd tildrog sig bestyrelsens særlige opmærksomhed. Et par måneder efter den stiftende generalforsamling drøftedes nemlig på et bestyrelsesmøde spørgsmålet om praktisering af et tilsyn med de indmeldte medlemsforeninger, og det besluttedes at søge forhandling med Den danske Andelsbank om at finde en mand, der efter begge parters formening var egnet til et sådant arbejde. Desuden ville man anmode banken om en forhandling om kassernes rentespørgsmål og i almindelighed om deres forhold til banken.

Men disse første planer inden for bestyrelsen blev en ubetinget skuffelse, idet banken nægtede at imødekomme ønsket om en forhandling. På det næste bestyrelsesmøde i oktober (1921) vedtog man derfor at søge chefen for bankens revisionsafdeling, *J. C. Jensen-Taars*, og anmode ham om bistand til at finde en egnet mand til den nævnte opgave. Resultatet af dette blev, at der optoges forhandlinger med fuldmægtig i revisionsafdelingen *P. H. Poulsen*, og at han på et bestyrelsesmøde den 20. februar 1922 i Fredericia og en generalforsamling samme dag blev antaget som foreningens konsulent med tiltrædelse den 1. marts.

I denne foreningens første generalforsamling deltog repræsentanter for 31 indmeldte andelskasser. Formanden, *H. Markvardsen*, Kværndrup, omtalte i sin beretning bestyrelsens arbejde hidtil og særlig ansættelsen af konsulenten, der selv i korthed redegjorde for, hvorledes inspektionen af kassernes virksomhed

Konsulent *P. H. Poulsen*

tænkt gennemført. En livlig forhandling specielt om dækning af udgifterne ved dette arbejde resulterede i en enstemmig vedtagelse af så at sige *en grundlov for revisionsordningen*, indledningsvis med selve beslutningen om, at der indførtes en fælles kritisk revision af de enkelte medlemmer. Disse er da pligtige til på enhver måde og ved ethvert middel at være foreningens bestyrelse, eller hvem man måtte udpege, behjælpelig med udførelsen af dette hverv, navnlig ved at skriftligt materiale skal være til rådighed samt ved at supplere dette med mundtlige oplysninger. Til gengæld var foreningen pligtig til at meddele en beretning om revisionen.

Der foretoges nu yderligere behandling af regnskabet samt nogle vedtægtsændringer, der imidlertid, som anført under den foranstående omtale af vedtægterne, allerede er inddraget heri. De ved lodtrækning udtagne bestyrelsesmedlemmer genvalgtes, og sluttelig forhandlede et spørgsmål, der betegnede en side af overvejelserne ved selve stiftelsen af foreningen, nemlig oprettelsen af et centralkontor, der skulle virke som et fælles mellemed i forholdet til banken. Tanken synes ingenlunde at være skrinlagt med denne foreløbige drøftelse, men fandt udtryk også nogle år senere, bl. a. i en artikel af uddeler *Chr. M. Pedersen*, Ryslinge, i *Andelsbladet* 1925 om andelskassernes virksomhed, hvor han nævner muligheden for skabelsen af, hvad han betegner som »De danske Andelskassers Fællesforening«.

Selve foreningsarbejdet, der selvsagt i alt væsentligt påhvilede bestyrelsen, tog efter konsulentens ansættelse straks sigte på *revisionsvirksomheden hos medlemmerne*. Konsulent *Poulsens* redegørelse herom gav i almindelighed udtryk for, at den kritiske revision i visse tilfælde måtte betegnes som tiltrængt, men at han i øvrigt blev modtaget med velvilje og støtte fra andelskassernes ledende folk. Visse overvejelser inden for bestyrelsen af muligheden for at begrænse konsulentordningens udgifter ved at lade den udføre som deltidsarbejde af konsulenten blev af denne betragtet som utilstrækkeligt, og på generalforsamlingen i foråret 1923 besluttedes det da også at fortsætte som hidtil, dog således at udgifterne ikke for nogen kasse måtte overstige 350 kr. årlig i medlemsbidrag. Denne vedtagelse er som nævnt indført foran i omtalen af foreningens vedtægter.

En væsentlig side af konsulent *Poulsens* virksomhed gav sig udslag i periodiske sammendrag af medlemmernes regnskaber. Således foreligger for 1922 det samlede regnskab for 49 andelskasser. Det indeholder enkeltheder i en gevinst- og tabskonto på 628.000 kr., hvor hovedparten blandt udgif-

terne er udbetalte og godskrevne renter på 335.000 kr. og blandt indtægterne en post på 472.000 kr. i indvundne renter. Regnskabets samlede balance udgør knap 9 mill. kr., heraf under passiver 143.000 kr. som reservefond.

Også tilslutningen til foreningen fra andelskasserne lagde til stadighed beslag på bestyrelsens bestræbelser. I forbindelse med selve stiftelsen havde der bl. a. i *Andelsbladet* været udtrykt nogen kritik fra forskellig side, men i væsentlig grad bygget på en situation vedrørende forholdet mellem Den danske Andelsbank og andelskasserne, som allerede da var ophørt. En ikke uvæsentlig udmeldelse af foreningen fandt sted i 1922. Det drejede sig om en gruppe andelskasser i Ringkøbing-Skjern-egnen, almindeligt betegnet som »Jakob Hindhede-kasser«, der efter en speciel ordning med F.D.B.s netop oprettede konsulent- og revisionskontor gik over til at iværksætte deres revision og tilsyn herigennem. Dette var formentlig bidragende til, at bestyrelsen besluttede at udsende en opfordring til de andelskasser, der stod uden for foreningen, om at indmelde sig. Det ligger jo nemlig i sagens natur, at en forøgelse af medlemstallet var meget afgørende for budgettet, og efter at der i 1922 havde været 49 medlemmer, var tallet nu i de nærmest følgende år gået ned til 43, men atter 1925 steget til 45.

Et anliggende, der i sig selv var af indgribende betydning for andelskasserne, nemlig *deres placering i forhold til lovgivningen*, nærmere betegnet bankloven, meldte sig i disse år og krævede foreningens stillingtagen. Baggrunden var, at et forslag til en afløser af loven fra 1919 var fremme i rigsdagen og underkastedes en langvarig og ret omstændelig behandling, der dog, som vi nu er vidende om, endte uden nogen ny lov.

Men da forslaget indeholdt bestemmelser om, at andelskasserne skulle være omfattet af loven og være underkastet den offentlige bankinspektion, måtte det på det givne tidspunkt fremkalde sin alvorlige reaktion fra andelskassernes naturlige repræsentation, foreningen *Danske Andelskasser*. Da deres bestyrelse første gang stilledes over for sagen og behandlede den på et møde i oktober 1923, forelå forslaget tilsendt fra Handelsministeriet, der på dette tidspunkt beklædtes af handelsminister *Jørgen Christensen* af ministeriet *N. Neergaard*, og som nævnt indeholdt forslaget inddragelsen af andelskasserne under en kommende lov. Stillingen hertil i bestyrelsen var imidlertid ganske klar og udløste et svar, der gik ud på, at man ikke kunne tiltræde det tilsendte lovudkast, idet dette i høj grad ville gribe ind i andelskassernes selvstyre. Forhandlinger påfulgte med de forskellige myndigheder samt et

nedsat folketingsudvalg, og et almindeligt møde for alle andelskasser — også de uden for foreningen stående — i Fredericia med sagen som emne gav sin enstemmige tilslutning til bestyrelsens handlemåde.

Endnu en gang, nemlig under lovforslagets genoptagne behandling i rigsdagen i 1924, stillede bestyrelsen over for dette ved et møde i begyndelsen af oktober, hvor man stadig var enige om, at andelskasserne burde være fritaget for statens tilsyn, og hvor i øvrigt formanden (*H. Markvardsen*) og *Chr. M. Pedersen*, Ryslinge, samt konsulenten, *P. H. Poulsen*, valgtes til at repræsentere dette standpunkt over for ministeriet. Det drejede sig jo atter om en revision af bankloven af 1919, med statsminister *Th. Stauning* som forslagsstiller i hans egenskab af handelsminister, og altså med forslag om andelskassernes inddragelse under loven. Som modstandere heraf stillede sig partierne Venstre og Det radikale Venstre, medens Socialdemokratiet og Konservative gik ind for bestemmelsen.

Som det foran er tilkendegivet, blev der nu heller ikke i denne omgang nogen ny lov ud af det, hvad der skyldtes, at forslaget ikke blev gennemført, inden rigsdagssamlingen sluttede i foråret 1925, bl. a. fordi spørgsmålet om andelskassernes indførelse under loven diskuteredes ret indgående i Folketinget. Det gav således anledning til, at flere af tingets medlemmer, som havde nært kendskab til andelskassernes grundlag og store nytte for de pågældende kredse, gav udtryk for deres protest mod den nævnte bestemmelse i forslaget.

Og det formede sig da sådan, at da dette påny blev forelagt i efterårs-samlingen, var kravet om andelskassernes inddragelse under loven frafaldet, hvad der altså i denne omgang ikke kunne give anledning til nogen reaktion fra Danske Andelskassers side — tværtimod. At forslaget så også denne gang måtte finde sig i ikke at blive til lov, skyldtes navnlig Landstingets langvarige og dermed ufuldendte forhandlinger.

Naturligt er det på den anden side at fremhæve, at foreningens bestyrelse gennem denne vigtige sags forskellige faser havde udvist en virkningsfuld handlekraft, ikke blot ved de allerede nævnte mundtlige forhandlinger, men også ved omfattende og principielle skriftlige indlæg, stiledes til ministerielle og andre instanser i lovgivningsarbejdet.

Vi befinder os jo imidlertid nu i nærheden af det for *Den danske Andelsbank* — ja, for andelsbevægelsen i det hele taget — så skæbnesvangre tidspunkt, da forgæves forsøg på opnåelse af fornøden organisationsmæssig og

finansiel støtte over for indre vanskeligheder, parret med en angrebsfront mod banken fra mange sider samt ikke mindst indgreb fra offentlige instanser medførte *bankens lukning fra den 2. juni 1925*. Ud fra andelskasse-bevægelsens nære tilknytning til banken, så at sige fra begge parter tidligste virksomhed, og stadig for det store tal af andelskasserne med banken som hovedforbindelse var det nærliggende, at bestyrelsen for *Danske Andelskasser* allerede ret tidligt havde gjort skridt til at holde sig underrettet om de foreliggende forhold i og omkring bankens udvikling, i det omfang mulighederne tillod det.

Et bemærkelsesværdigt udtryk herfor var det således, at bestyrelsen på et møde i august 1923 pålagde sin formand (*H. Markvardsen*) at søge en samtale med den daværende bankinspektør, *P. T. Hald*. Formålet hermed skulle være, som det hedder i protokollens referat af mødet, »at erfare bankinspektørens stilling til Den danske Andelsbanks revision af andelskasserne«. Der synes ikke at foreligge oplysning om resultatet af samtalen, men der kan om bankinspektørens særlige forudsætninger for at ytre sig i denne henseende være grund til at minde om hans to erklæringer i foråret og efteråret 1923 om bankens forhold, der spillede en fremtrædende rolle i den offentlige bedømmelse af disse.

Så sent i forhold til tidspunktet for bankens lukning som på et bestyrelsesmøde kort efter nytår 1925 drøftedes det i anledning af den uro om banken, som dels en netop fremkommen regnskabsbalance og dels en for banken ret afgørende domsafsigelse havde bidraget til, om man skulle henstille til foreningens medlemmer at udvise en vis forsigtighed over for banken med overførsler til denne. En nærmere drøftelse førte imidlertid til, at denne fremgangsmåde ansås for ikke at påhvile bestyrelsen.

Og nu efter selve den ulykkelige begivenhed — ja, man søgte, som overalt i andelskredse, at sunde sig lidt og søge klaret for sig selv, hvad der nu måtte ske, eller måske hvad der kunne ske. Inden for andelskasserne var den nærliggende trang til stede, at man måtte samles og tale om tingene. D.A.'s bestyrelse realiserede dette ved få dage efter bankens lukning, den 8. juni, at sammenkalde til *et almindeligt andelskasse-møde i Fredericia*. Indbudte hertil var foruden foreningens medlemmer også de udenfor stående i et antal af 22, heri endda ikke medregnet de sønderjydske kasser.

Hovedformålet med mødet var drøftelse af kassernes fremtidige bankforbindelse, hvad bestyrelsen havde forberedt ved forhandling, allerede i

dagene umiddelbart efter lukningen, med *Københavns Handelsbank*. Enkelte af de repræsenterede andelskasser ved mødet havde allerede iværksat forbindelse med andre banker eller var i forhandling derom, men på grundlag af bestyrelsens nævnte forbindelse med *Handelsbanken* henstilledes det nu til disse at henvende sig til denne bank. Som følge af den indflydelse, som den ændrede situation ville øve også på det vedtægtsmæssige grundlag for andelskasserne, blev det endvidere overdraget bestyrelsen for D.A. at få udarbejdet udkast til nye normalvedtægter og til sin tid at tilstille også de udenfor stående kasser, som udtrykte ønske herom, et eksemplar af udkastet.

Omend ikke til behandling på mødet lå det spørgsmål sikkert i luften, hvilket tab andelskasserne måtte forudse ved *Den danske Andelsbanks* standsning. Først den senere foretagne opgørelse for 1925 besvarede dette spørgsmål og oplyste, at 45 andelskasser inden for foreningen som andelskapital i banken havde anbragt 140.000 kr., der måtte afskrives på regnskaberne, men tillige havde de fleste andelskasser et tilgodehavende på i alt ca. 180.000 kr., som måtte »overføres i ny regning« til 1926-regnskabet — dog desværre kun foreløbig. I den samme regnskabsopstilling for 1925 er den samlede balancesum opgjort til 8,7 mill. kr., endvidere overskuddet til 75.000 kr. og reservefonden til 179.000 kr.

Endnu til de mangeartede begivenheder for Danske Andelskasser i løbet af 1925 hører det, at foreningens konsulent, *P. H. Poulsen*, i slutningen af august opsagde sin stilling for at kunne imødekomme et tilbud fra anden side. Dette gav anledning til, at bestyrelsen tog en drøftelse af konsulentordningen i almindelighed, for det første med det resultat, at den skulle fortsættes, og en egnet afløser til dens varetagelse derfor søges, dernæst i retning af at begrænse visse af stillingens funktioner.

Konsulent *S. J. Bach*

Det formede sig da således, at et personskifte foregik pr. 1. oktober, idet fuldmægtig *S. J. Bach* fra *Den danske Andelsbanks* revisionsafdeling, efter derom truffet aftale med bestyrelsen og som afløser af *P. H. Poulsen*, tiltrådte konsulentstillingen i D.A. og dermed indledede en virksom og værdifuld indsats i foreningens tjeneste.

III

Under vekslende vilkår og arbejdsopgaver

På samme måde som de herskende økonomiske og i nogen måde politiske forhold havde betegnet den afgørende baggrund for andelskassernes virksomhed gennem deres første halve snes år, således gælder det for den følgende udvikling *indtil slutningen af 1930'erne*, der skal skildres i dette afsnit, at tiden var præget af de stærke svingninger i vilkårene for erhvervslivet og dermed for andelskasserne. For disse bragte denne periode på den anden side vigtige fremskridt i det faglige arbejdes udøvelse og i varetagelsen af fælles tekniske og foreningsmæssige formål, omend i sidstnævnte henseende manglen på den fuldtallige tilslutning til samarbejdet af alle bestående andelskasser fortsat måtte fastslås.

Som udgangspunkt for betragtningen af den nævnte periode melder sig naturligt selve *antallet af de oprettede andelskasser*, der i årene siden 1926 ikke udviste nogen væsentlig stigning. På baggrund af bevægelsens egentlige tilblivelsesperiode i årene indtil 1919 udgjorde tallet af oprettede andelskasser — heri indbefattet de sønderjydske — i 1925 som tidligere angivet 96. Hertil kom indtil den her omhandlede periodes slutning de i følgende oversigt anførte nystiftede andelskasser, med angivelse af deres navn, stiftelsesdag og første formand for bestyrelsen:

97. Krarup andelskasse, Espe, 6. marts 1926, gdr. Jørgen Skov-Hansen, Vorgod.
98. Løgstrup og Omegns Andelskasse, Løgstrup, 1. april 1926, gdr. Vald. Villumsen, Vorde.
99. Andelskassen »Kronjyden«, Støvring, Randers, 26. december 1926, gdr. Johan Frederiksen, Støvring, Randers.

De tre nye virksomheder meldte sig som medlemmer af foreningen *Danske Andelskasser* og dermed til det naturlige og nyttige samarbejde mellem en væsentlig del af de bestående andelskasser.

Foreningens stilling som det førende organ for bevægelsen var allerede

tidligt fastslået og fandt nu i denne periode på flere områder så at sige sin konsolidering i arbejdet. Dette gjaldt på iøjnefaldende måde konsulent- og revisionsvirksomheden, hvis udøvelse hos de enkelte medlemmer selvsagt var den centrale funktion, men hvortil kom, at dette var grundlaget for foreningens behandling af adskillige opgaver af betydning for andelskasserne som helhed — altså i nogen måde også de kasser, der stod uden for foreningen.

En særlig plads i denne henseende tilkommer der generalforsamlingerne med deres karakter af årsmøder, som med deres rummelige drøftelser, med eller uden direkte forbindelse med dagsordenens punkter, var stedet til at få talt ud om tingene og opfriske den personlige kontakt med hverandre.

Til generalforsamlingerne knyttede sig formandens og konsulentens forelæggelse af årets resultater, også af rent regnskabsmæssig art, således som det til påvisning af udviklingen gav sig udslag i sammenstillingen af samtlige medlemsregnskaber. Netop på dette grundlag er det, at der i den anførte tabel gives en oversigt for hele perioden 1926—39, indeholdende tal til belysning af enkelte vigtige sider af medlemmernes, og dermed stort set andelskassebevægelsens, udvikling fra år til år.

I store træk formede denne sig under stærk påvirkning af, om det var gode eller dårlige tider navnlig for de kredse af befolkningen, som i særlig grad var knyttet til andelskasserne, og i denne henseende prægede svingningerne netop i stærk grad mellemkrigsårene, som denne periode senere blev betegnet. Allerede forud for den årrække, der omfattes af oversigten, havde overgangen fra pengerigeligheden i selve krigsårene og den nærmest påfølgende tid til de urolige og kriseprægede tilstande fra 1920 vist den tidligere omtalte, næsten katastrofale, bratte standsning af den overvældende nyoprettelse af andelskasser indtil slutningen af 1919 og i modsætning hertil bragt de yderst sparsomme tal for nystiftelser i de følgende år.

Den nærliggende bedømmelse heraf måtte som et hovedpunkt gå ud på, at den centrale årsag hertil lå i, at midler, der skulle tjene som et disponibelt grundlag for vigtige områder af en andelskasses virksomhed, fandt deres mere påtrængende anvendelse hjemme i de enkelte bedrifter af forskellig art, ligesom i det hele taget tiden omkring 1926—27 atter betegnede en krisetid for omfattende kredse af erhvervslivet. Det kan dog fastslås, at der med årene sidst i 20'erne indtraf, tildels i almindelighed, men specielt for andelskasserne, en bedring i tilstanden, der for disse muliggjorde, hvad der kunne

betegnes som tilfredsstillende driftsresultater med forbedret rentabilitet og statusforhold.

Den hårde og ret pludselige krise, der derefter indtraf allerede fra omkring 1931—32, blev den alvorlige afbrydelse heraf. Ikke mindst ved sine virkninger for landbruget indebar den for andelskasserne begrænsede udlånsvilkår — bl. a. i forbindelse med en unormalt høj diskonto, lave obligationskurser og andre af de sædvanlige krisefænomener. Dette medførte nødvendigvis særlig agtpågivenhed over for udestående fordringer og i det hele taget forsigtighed i dispositionerne.

Omend en lettelse i den økonomiske tilstand gjorde sig gældende i sidste halvdel af 30'erne, var forholdene f. eks. for landbruget ingenlunde at betegne som normale endsige gunstige, hverken fagligt eller økonomisk. Ligesom under krisen fra omkring 1930 statens støtte til landbruget ved akkordlovgivningen havde lagt et pres på andelskassernes arbejde, således prægede de tilsvarende bestræbelser for statsstøtte fra omkring 1937—38, ved de såkaldte saneringslån, ikke mindst andelskassernes omsætning på mærkbar måde.

I disses tilværelse og arbejdsformer betegnede selvsagt udbruddet af verdenskrig II i august-september 1939 de gennemgribende ændringer af forholdene i alle henseender.

UDVIKLINGEN 1926—39

For år	Antal andels- kasser	Omsætning mill. kr.		Balance mill. kr.		Omkost- ninger 1000 kr.	*) Reserver 1000 kr.
		ialt	pr. andels- kasse	ialt	pr. andels- kasse		
1926....	45			8,6	0,191	67	232
1927....	45			8,7	0,193	88	279
1928....	45	169	3,8	8,7	0,193	90	309
1929....	44	159	3,6	8,8	0,200	90	355
1930....	44	165	3,8	9,6	0,218	90	408
1931....	45	145	3,2	9,6	0,213	91	460
1932....	42	113	2,7	8,6	0,205	88	476
1933....	41	136	3,3	8,5	0,207	83	510
1934....	48	150	3,1	11,4	0,238	106	779
1935....	45	146	3,2	9,8	0,218	96	753
1936....	45	162	3,6	10,5	0,233	99	810
1937....	44	170	3,8	10,4	0,236	100	862
1938....	44	180	4,1	10,7	0,243	108	908
1939....	46	210	4,6	12,0	0,252	120	1067

*) Tallene for 1926—33 omfatter alene selve reservefonden.

Det er da på baggrund af de nu i korthed optrukne linier i den økonomiske udvikling, at tallene i oversigten må ses. Beregningsgrundlaget for de respektive kolonner er, som tidligere berørt, resultaterne inden for *Danske Andelskasser's* medlemskreds ved udgangen af det pågældende år. Selve medlemstallet lå altså ret konstant, omkring midten af 40-tallet, og endnu uden tegn på nævneværdig stigning, trods gentagne bestræbelser fra foreningens side. Dernæst udviser de to første hovedtal for omsætning og balance samt de tilsvarende beregnede gennemsnit pr. andelskasse allerede i denne periode en stigende tendens, der må antages at bero bl. a. på øget inddragelse af omsætningsformer, der efter deres natur fremmer en sådan stigning, f. eks. stor checkomsætning eller lignende.

Til nærmere understregning af omkostningstallenes beskedne størrelse, der fremgår af den følgende kolonne, kan nævnes, at den gennemgående ligger omkring eller i underkanten af 1 pct. af balancesummen, og at det i øvrigt i væsentligt omfang drejer sig om lønninger for selve arbejdets udførelse.

Hvad sluttelig angår tabellens sidste kolonne, reserver, udviste den en væsentlig stigning gennem perioden. Ifølge sagens natur var resultatet i denne henseende genstand for levende opmærksomhed fra et organisationsmæssigt synspunkt og for tilkyndelse til de enkelte andelskassers alvorlige bestræbelser i denne retning.

Ligesom der nu ved oversigten er angivet visse hovedlinier i andelskassernes udvikling i den omhandlede periode 1926—39, således vil også omtalen af, hvad der i andre henseender prægede disse år, naturligt finde sin tilknytning til samarbejdet mellem den væsentlige del af virksomhederne inden for foreningen *Danske Andelskasser*.

Om dette samarbejde gælder det da, at varetagelsen af *konsulent- og revisionstjenesten* for medlemmerne fortsat var det centrale punkt. Principielt fandt det udtryk ved, at generalforsamlingen 1926, efter en forudgående drøftelse i bestyrelsen, besluttede den tidligere omtalte vedtægtsændring, der bemyndigede bestyrelsen til på medlemmernes vegne at træffe bindende aftaler om virksomheden og at fastsætte arbejdsmetoden herfor.

En side af det almindelige foreningsarbejde, der naturligt nok indtog en stadig og ret fremtrædende plads, var *bestræbelsen for tilgang af nye medlemmer*, mere præcist angivet de andelskasser, der holdt sig uden for foreningen. Der blev appelleret til personlig påvirkning af dem, og de blev indbudt til generalforsamlinger nu og da, endogså ved bekendtgørelse i *Andelsbladet*,

men som helhed uden tilsvarende reaktion fra de andelskassers side, som bestræbelserne var rettet på. Som driftsoversigten foran udviser, var der enkelte stjernesked i retning af tilgang, men væsentligst som opvejelse af stedfundne udmeldelser, og endnu op gennem 30'erne var der ikke nogen rimelig større ændring i medlemssituationen.

I forbindelse netop med denne er der grund til i almindelighed at påpege, at foreningen allerede fra omkring sin stiftelse i 1921 ikke havde været begunstiget af ubetinget sympati fra alle sider, selv inden for andelskasseinteresserede kredse. Bidragende til dette havde selv sagt været det i nogen måde konflikt-prægede forhold til *Den danske Andelsbank*. Men endnu gennem den første halve snes år af foreningens tilværelse møder vi noget i denne retning. Det sporedes således over for den tvangssituation, som bankens lukning i 1925 indebar for foreningen med hensyn til den fælles ordning af medlemmernes bankforbindelse, gennem aftalen med *Handelsbanken*.

Det var noget af dette, der førtes frem i *Andelsbladet* kort efter nytår 1926 af en kendt andelskassemand, *L. W. J. Bøgesvang*, Agerbæk. Hans hovedpunkt i artiklen var, at foreningen burde gå ind for oprettelsen af, hvad han betegnede som »en rigtig andelsbank«. Baggrunden for udtrykket var, at den gamle andelsbanks efterfølger, *Dansk Andels- og Folkebank*, »ikke rigtig havde vundet folkets tillid«, som han siger. Men Bøgesvang bemærker i samme indlæg, at *Danske Andelskasser* ved sin forbindelse med *Handelsbanken* var gået i »privatkapitalens sold«, hvilket ret naturligt gav anledning til et svar fra D.A.s formand, *H. Markvardsen*, Kværndrup. Heri understregede han, at det havde drejet sig om en ordning »i en snæver vending«, for at få en bankforbindelse i København, samtidig med at provins-

bankerne flere steder stillede sig imødekommende. Og dette var sket, uden at man derfor var i »privatkapitalens sold«.

Men også endnu nogle år senere, i 1929, bragte *Andelsbladet* indlæg fra sagkyndig — og velvillig — side om emner, der dels vedrørte foreningen, men særlig det stadig aktuelle spørgsmål om grunden til, at der i disse år ikke oprettedes flere nye andelskasser. Det var bevægelsens nære ven, tidligere direktør i *Den danske Andelsbank*, *H. L. Truelsen*, der rettede dette som et spørgsmål til en

anden fremtrædende og aktiv deltager i arbejdet, *Jacob Stordal*, Frederiks, som da også kort tid efter fremkom med sit svar i bladet — af et sådant indhold og i en sådan form, at det er værd at mindes.

Første punkt i hans svar gælder den svigtende tilgang af medlemmer til *Danske Andelskasser*, hvorom »man mener«, at den skyldes, at der kan opnås billigere revision andre steder. Og svaret til *H. L. Truelsen* om årsagen til så at sige tomrummet med hensyn til nystiftede andelskasser formulerer han i følgende fire systematiske punkter. Den skyldes 1) frygten for bank-sammenbrud, 2) bestemmelsen i andelskassernes vedtægter om det solidariske medlemsansvar, 3) de løbende kreditter i kasserne og 4) de bestående bankers forbindelse med fremtrædende og indflydelsesrige mænd på den pågældende egn.

Også D.A.s formand, *H. Markvardsen*, Kværndrup, gav sit bidrag til svaret på spørgsmålet om den indtrufne standsning i nye andelskassers oprettelse og nævnede to af årsagerne hertil. Den ene var den afgørende forskel mellem pengeregighedens tid i 1915—19, hvor den store grundlæggelse af bevægelsen var foregået, og netop årene omkring 1930. Den anden årsag var savnet af *H. L. Truelsen*, den tidligere direktør i Den danske Andelsbank og som sådan den ledende mand i andelskassernes forbindelse med banken såvel som den forstående rådgiver i adskillige henseender.

Mens nu altså spørgsmål i forbindelse med andelskasserne var fremdraget i en offentlig debat, og der jo på samme måde tidligere havde været udvekslet meninger, havde deres placering i fagpressen, navnlig *Andelsbladet*, allerede fra få år efter D.A.s stiftelse i 1921 taget den fornuftige retning, at der først og fremmest blev lagt vægt på, at der fremkom *meddelelser fra generalforsamlingerne* og samtidig dermed de årlige samlede regnskaber for alle medlemmerne.

Ligesom en udvikling i denne retning havde tjent til at fæstne andelskassernes placering inden for andelsbevægelsen som helhed, var det både indadtil og udadtil over for forhandlinger med myndighederne o. lign. et naturligt skridt i samme retning, at *Danske Andelskasser* i 1934 blev optaget som medlem af *De samvirkende danske Andelskasser* og denne organisations særlige repræsentation, *Andelsudvalget*, i hvilket foreningens formand på dette tidspunkt, *Chr. M. Pedersen*, indtrådte som personligt medlem.

I snævrere forstand en behandling af de indre foreningsmæssige opgaver

blev fremkaldt af udviklingens særlige karakter omkring 1935—36. Anledningen må søges i, at der visse steder viste sig nogen usikkerhed i varetagelsen af den stigende vekselomsætning med sine strenge forholdsregler samt tillige af kassekreditterne, nærmere betegnet tilbøjeligheden til overtræk. Men hertil kom i almindelighed en væsentlig stigning i efterspørgslen efter kapital og dermed risikoen for likviditetsvanskeligheder.

Disse ingenlunde uvæsentlige omstændigheder blev fremdraget af formanden, *Chr. M. Pedersen*, på generalforsamlingen 1936 og havde naturligt nok givet bestyrelsen anledning til at overveje, om D.A. som sådan havde mulighed for at yde medlemmerne en støtte på sådanne områder. Resultatet af bestyrelsens drøftelser var imidlertid blevet, at man for ikke at antaste deres selvstyre måtte anse det for formålstjenligt at holde sig til, hvad der hidtil havde vundet hævd, nemlig at foreningen ydede *vejledning og rådgivning*, hvor det skønnedes formålstjenligt, men derimod undlod at påtage sig økonomiske opgaver indadtil for medlemmerne.

For på den anden side at bidrage til at sikre de enkelte kasser mod likviditetsvanskeligheder stillede bestyrelsen nu på generalforsamlingen forslag om en vedtægtsændring for foreningen gående ud på, at medlemmerne skulle anlægge en fondsbeholdning svarende til 5 pct. af balancen, samt om visse særlige bestemmelser for ordningen af dispositionsretten herover. Den påfølgende forhandling om forslaget gav udtryk for ønskeligheden af en form for sikring af likviditeten, men samtidig for den opfattelse, at en sådan fonds tilvejebringelse på dette tidspunkt ikke kunne foregå uden optagelse af yderligere banklån, og da der således ikke kunne skabes enstemmig tilslutning til forslaget, frafaldt bestyrelsen dette, men bebudede »at ville komme tilbage til sagen«, når de økonomiske forhold var gunstigere for en gennemførelse.

Til trods for denne foreløbig negative udgang af generalforsamlingens stilling til bestyrelsens forslag var spørgsmålet om en støtteforanstaltning fra foreningens side over for forekommende vanskeligheder i de enkelte andelskasser ingenlunde skrinlagt, hvad der vil fremgå af den senere skildring. Men af interesse er det tillige, at det allerede tidligt i foreningens tilværelse havde været til drøftelse. Det var på generalforsamlingen 1926, hvor mejeribestyrer *Torben Jensen*, Gislev, havde fremsat sine tanker om en sådan støtte, endda med den tilføjelse, at den burde ydes, selv om det medførte optagelse af øget bankkredit i andelskasserne.

I forbindelse med de foreningsmæssige opgaver har det i skildringen af andelskassernes udvikling sin naturlige plads også at berøre, hvad der i ethvert foreningsmæssigt samarbejde med rette betegnes som *de personlige forhold*. Det drejer sig om en omtale af, hvem der fra tid til anden, under skiftende vilkår og krav, har varetaget og har haft ansvar eller medansvar for arbejdet, det løbende såvel som det lejlighedsvis indtræffende. Inden for et samarbejdes formål vil fremme af dette erfaringsmæssigt være præget af de udøvende personer, og deres kortere eller længere funktionstid vil ligesom betegne forskellige afsnit af hele udviklingen i denne henseende.

Den svigtende fuldtallige tilslutning til andelskassebevægelsens hidtil eneste organ for varetagelsen af dennes fælles interesser indebærer, at også belysningen af de personlige forhold må siges muligvis at være præget af den nævnte ufuldstændighed, idet fremdragelsen af navne på personer naturligt må knytte sig til foreningen *Danske Andelskasser* og i øvrigt i det følgende vil omfatte årene fra dennes stiftelse i 1921 indtil slutningen af den periode, der specielt behandles i dette afsnit, omkring 1939.

Nedenstående oversigt indeholder da navnene på dem, der har beklædt tillidsposter inden for foreningen, henholdsvis som medlemmer af bestyrelsen og som valgte revisorer, med angivelse af perioden, hvori de har virket. Som det vil bemærkes, er det tidspunktet for tiltrædelsen af deres tillidspost, der er bestemmende for, at den pågældende er anført på dette sted i skildringen.

A. Møller Andersen,
Hammershøj

MEDLEMMER AF BESTYRELSEN

<i>H. Markvardsen</i> , Kværndrup	1921—32	Fmd. i hele perioden, død 1932
<i>N. Thorup</i> , Onsild	1921—37	
<i>H. Bager</i> , Ketting	1921—23	
<i>Chr. M. Pedersen</i> , Ryslinge	1921—64	Formand 1932—64
<i>Frands Frandsen</i> , Outrup	1921—26	
<i>Chr. Duus</i> , Tandslet	1923—27	
<i>Niels H. Jessen</i> , Outrup	1926—30	
<i>Jacob Stordal</i> , Frederiks	1927—37	
<i>Kr. T. Kristensen</i> , Øse	1930—34	
<i>H. M. Nielsen</i> , Kværndrup	1933—43	
<i>R. Rasmussen</i> , Øse	1934—37	død 1937

<i>A. Møller Andersen</i> , Hammershøj	1937—61	Næstformand fra 1939
<i>Bertel Færch</i> , Mejlbj	1937—46	
<i>Jens Mølby</i> , Skovlund	1937—48	

VALGTE REVISORER

<i>K. T. Kristensen</i> , Øse	1921—30	(valgt til medlem af bestyrelsen)
<i>S. Steiner</i> , Lindknud	1921—28	
<i>Torben Jensen</i> , Gislev	1928—33	død 1933
<i>Frands Frandsen</i> , Outrup	1930—36	
<i>Th. Pedersen</i> , Horne	1933—35	
<i>Bertel Færch</i> , Mejlbj	1935—37	(valgt til medlem af bestyrelsen)
<i>Erik Nielsen</i> , Kronjyden	1936—56	
<i>N. Thorup</i> , Onsild	1937—43	

Begge grupper rummer gode navne, på mænd fra forskellige egne og af forskellige alderstrin, ofte dem, der i deres respektive hjemlige kredse ved siden af arbejdet for andelskassen havde taget del i fremme af andre fælles formål.

Opmærksomheden retter sig naturligt på foreningens formand fra dens stiftelse, assurancebestyrer *Hans Markvardsen*, Kværndrup, hvis virksomme indsats for samarbejdet kun varede ved en halv snes år, idet han døde i forsommeren 1932. Under forskellige former havde han også før sin formands-tid i D.A. været beskæftiget i andelsarbejdet, således som uddeler i Kværndrup brugsforening, og i denne forbindelse som virksom talsmand både for oprettelsen af andelskassen i Kværndrup og af det landsomfattende samarbejde i D.A., da revisionsarbejdet i *Den danske Andelsbank* ophørte. Sin tilknytning til assurancearbejdet havde Markvardsen som formand og bestyrer for *Lunde og Omegns Assuranceselskab*, hvis stiftelse og ledelse gennem to generationer havde tilknytning til hans slægt. En særlig placering var tilkommet ham i de bevægede dage omkring lukningen af banken i 1925, idet han, efter nyvalg som medlem af dennes repræsentantskab (med forstander *J. Th. Arnfred*, Askov, som formand) på den sidste generalforsamling i Århus i slutningen af marts, indvalgte som medlem af den sidst fungerende bestyrelse i banken (med fhv. justitsminister *Svenning Rytter* som formand).

H. Markvardsens efterfølger som D.A.s formand, uddeler *Chr. M. Pedersen*, Ryslinge, med sin ubestridt længste funktionstid som bestyrelsesmedlem på 43 år, deraf som bestyrelsens formand i 32 år, satte sit levende og mangesidige præg på arbejdet så at sige op til nutiden. Ved mange lejlig-

heder også i den følgende skildring vil han derfor have sin fremtrædende plads i skildringen.

Ved siden af de nu omtalte opgaver af mere almen foreningsmæssig karakter melder sig imidlertid også andre af betydning fra årene 1926—39 til nærmere omtale. Det drejer sig ikke mindst om, hvad der tidligere havde givet anledning til alvorlig overvejelse og handling fra foreningens side, nemlig *andelskassernes stilling inden for lovgivningen*, i første række *bankloven af 1919*.

I tilknytning til, hvad der foran er berettet om spørgsmålets behandling i foreningen, skal det lige opfriskes i erindringen, at man jo et par gange havde været stillet over for at tilkendegive sin absolutte modstand mod, at andelskasserne kom ind under loven ved en revision af denne. Og da en sådan trods de gentagne og omfattende forsøg endnu ikke var gennemført, var stillingen altså, hvad man kalder status quo.

I denne henseende frembød imidlertid også årene op til 1930 et bemærkelsesværdigt forløb. Efter at lovforslaget om banklovsrevisionen havde gennemgået de omtalte rigsdagsbehandlinger i de tre samlinger fra efteråret 1923 til foråret 1926, kom det nemlig igen på dagsordenen for de to følgende samlinger, men stadig uden vedtagelse. Vigtigt fra andelskassernes synspunkt var det, at udeladelsen af det hidtidige krav om deres placering under lovens bestemmelser holdt sig siden vendingen i 1925—26.

Imidlertid skete det nu under den langtrukne behandling i 1927—28, at denne ret uventet blev standset af den daværende handelsminister, *M. N. Slebsager*, i ministeriet *Th. Madsen-Mygdal*, først på sommeren 1928, og endvidere at den blev afløst ved nedsættelsen af et sagkyndigt udvalg med den ikke særlig nyhedsfriske opgave at forberede en revision af den stadig gældende banklov af 1919. Det er naturligt, at der til opgavens varetagelse knyttede sig indsamling af oplysende materiale om forskellige forhold sagen

Chr. M. Pedersen, Ryslinge

vedrørende, og det var da på dette trin i udviklingen, at foreningen *Danske Andelskasser* endnu en gang trådte ind i billedet.

Thi i slutningen af september (1928) modtog nemlig D.A. en henvendelse fra Handelsministeriet med anmodning om besvarelse af forskellige spørgsmål angående andelskassernes virksomhed og altså til benyttelse for det nedsatte udvalg. Bestyrelsen gennemdrøftede sagen, også ud fra den opfattelse, at en fyldig besvarelse ville være at foretrække frem for at blive inddraget i et kommende lovforslag, og det blev overdraget konsulent *S. J. Bach* at udfylde og besvare de modtagne spørgeskemaer, der gik ud på at indhente oplysning om andelskassernes vedtægter, regnskabsforhold, renteberegninger m. v.

Efter dette indledende skridt til en revideret banklov blev gennemførelsen heraf nu også denne gang præget af et langtrukket tempo. Fra D.A.s side fulgte man sagens udvikling i den udstrækning, det var muligt. Men først efter et minister-skifte og indgående faglige behandlinger i regeringen og inden for politiske kredse nåedes der så vidt, at handelsminister *C. N. Hauge*, som medlem af ministeriet *Th. Stauning*, den 15. januar 1930 kunne forelægge lovforslag om revision af loven om banker af 1919.

Som formanden for D.A., *H. Markvardsen*, kunne bekræfte på foreningens generalforsamling i slutningen af februar (1930), var stillingen ved de nu indledede rigsdagsforhandlinger opretholdt fra de nærmest forudgående, nemlig at andelskasserne ikke var medtaget i forslaget. Det var hos andelskasserne den almindelige opfattelse, at der i nogen grad var bidraget til denne fortsatte fritagelse for tilsynet ved, at der, som foran nævnt, fra foreningens side var stillet fyldige oplysninger til rådighed som svar på de modtagne spørgeskemaer. Selv om der ikke engang inden for regeringspartiet var fuld enighed om det resultat, der blev det endelige, mærkede foreningen D.A. ikke noget til sagen, og en ny banklov — afløser af den oprindelige af 1919 — trådte i kraft den 15. april 1930.

Men foruden bankloven tildrog sig en anden særlig lovgivning om foreningsmæssig pengeomsætning andelskassernes opmærksomhed i tiden omkring 1934. Baggrunden for det offentlige indgriben var i væsentlig grad

Bertel Færch, Mejlby

virksomheden inden for *Jord, Arbejde, Kapitalbevægelsen* af 1931. Dennes særlige finansieringsforening havde iværksat sin indlåns- og udlånsvirksomhed uden renter for begge funktioner, dog for sidstnævntes vedkommende mod pant i fast ejendom. En lov af 2. maj 1934, betegnet som »lov om visse spare- og udlånsvirksomheder«, fastsatte nu, at foreninger og andre virksomheder, der modtog indskud og atter udlånte sådanne modtagne sparemidler på anden måde end ved indsættelse i sparekasse eller bank, skulle være undergivet sparekasseinspektørens tilsyn, og loven tog således direkte sigte på J.A.K.s finansieringsforening, der da også meget snart måtte lukke som direkte følge af loven. Forsøg på dens genåbning blev gjort både i 1930 og 1938, men uden resultat, særlig på grund af, at foreningens benyttelse af lovens lavest tilladte rentesats, 3 pct., ikke fandt tilslutning fra medlemskredsen.

H. M. Nielsen,
Kværndrup

Bestemmende for, at andelskasserne holdt sig fri af J.A.K.-loven, var imidlertid, at den indeholdt muligheden for en dispensation fra loven for sådanne foreninger og virksomheder af lokal natur, der alene modtog sparemidler fra et sogn med tilgrænsende sogne. Hertil fjøjede loven dog, at sådanne virksomheder var pligtige at indsende deres vedtægter med eventuelle senere ændringer til sparekassetilsynet. På den anden side krævedes en særlig generalforsamlingsbeslutning til, at sådanne virksomheder ved begæring til handelsministeren kunne opnå dennes billigelse af, at de fuldt ud omfattedes af lovens bestemmelser, ligesom en senere fritagelse påny ville kræve ministerens beslutning i så henseende.

Idet nu altså disse oplysninger påpeger nogle hovedpunkter i lovens baggrund og dens endelige formulering og indhold, er det af interesse at tilføje, at bestræbelser fra andelskasserne selv, repræsenteret ved foreningen *Danske Andelskasser* og specielt dennes formandsskab, kunne tilskrive sig en god del af æren herfor.

Sagens gang havde været den, at lovforslaget fra regeringen var forelagt af handelsminister *C. N. Hauge* en af de sidste dage i februar 1934, og at det også gik ud på at inddrage andelskasserne under sparekassetilsynet. Noget særlig begrundelse herfor fremgik kun under meget vage former ved

forelæggelsen, men syntes at kunne føres tilbage til visse undersøgelser foretaget af professorerne *Axel Nielsen* og *Kr. Sindballe*, vel at mærke med sigte på nylig opståede selskaber, der reklamerede med *rentefri lån*, altså øjensynligt først og fremmest J.A.K.s finansieringsforening.

Ved D.A.s generalforsamling i Fredericia ganske få dage efter lovforslagets forelæggelse gav formanden, *Chr. M. Pedersen*, udtryk for sin ubetingede modvilje mod, at andelskasserne var taget med i forslaget, og understregede som en nærliggende fremgangsmåde, i stedet for inddragelse under sparekassetilsynet, at ønskede oplysninger om andelskasserne stilledes til rådighed af foreningens revisions- og konsulentkontor eller muligvis af de enkelte kasser selv. I dette standpunkt var tilkendegivet, ligesom ved andre lejligheder, at foreningen var indstillet på at varetage også de uden for foreningen stående andelskassers interesser, og da lovforslaget var nået gennem en ret hurtig rigsdagsbehandling og blev lov allerede i begyndelsen af maj (1934), var altså som foran anført de fremsatte synspunkter fra andelskassernes ledende kreds taget til følge.

På den samme generalforsamling, hvor formanden, *Chr. M. Pedersen*, således havde gjort rede for stillingen til J.A.K.-lovforslaget, påpegede han i øvrigt endnu et lovgivningsområde, der berørte andelskasserne, nemlig *renteloven af maj 1933*. Dennes fastsættelse af en maksimalrente for indlån i pengeinstitutterne måtte også andelskasserne anses for interesserede i at kunne fravige, særlig på baggrund af deres solidariske medlemsansvar. En ansøgning herom fra foreningens bestyrelse til handelsministeren var imidlertid blevet pure afslået, og først ved rentelovens ophævelse i sommeren 1935 indtraf der atter muligheder i den omtalte retning.

På lignende måde som nu altså stillingen inden for lovgivningen fortsat i perioden 1926—39 beskæftigede specielt D.A.s arbejdsprogram, således gav også *andelskassernes bankmæssige placering* anledning til vigtige overvejelser og et vist røre.

For en betragtning heraf var selvsagt lukningen af *Den danske Andelsbank* (1925) og derved udelukkelsen af tanken om enhver form for dennes førende stilling i andelskassebevægelsen det uomgælige udgangspunkt. Den derved indtrufne akutte situation for de enkelte andelskasser såvel som den stedfundne løsning heraf, særlig ved handling fra ledelsen af D.A., måtte opfattes som et nødværge, der ikke havde fjernet selve hovedspørgsmålet om fælles bestræbelser på bankområdet fra tidens dagsorden.

Da derfor tanken om genrejsning af en andelsbank, efter svære vanskeligheder og under særprægede vilkår og former, var ført ud i livet ved stiftelsen af *Dansk Andels- og Folkebank* den 5. november 1925, blev dennes efterfølgende virksomhed og tilstedeværelse i hele billedet naturligt en faktor også i andelskassernes overvejelser med hensyn til deres bankforbindelse. I denne henseende blev der gennem de følgende år fra adskillige sider og på mange måder givet udtryk for tilskyndelse til, at andelskasserne overgik til den nye andelsbank som deres hovedforbindelse. Tillige ville dette tjene til at fremme en anden bestræbelse, som ofte fremholdtes og med vægt drøftedes også ved foreningen *Danske Andelskasser's* møder, nemlig at få i hvert fald medlemmerne samlet i een bankforbindelse.

Fra banken selv blev der ret hurtigt efter dens stiftelse rettet henvendelse til foreningen om forhandling, men på generalforsamlingen 1926 blev det som den almindelige opfattelse tilkendegivet, at tidspunktet endnu ikke skønnedes at være inde hertil. Over for en fornyet henvendelse et par år senere blev det overdraget formanden, *H. Markvardsen*, og *Chr. M. Pedersen*, Ryslinge, at forhandle med banken. En lejlighed blev på denne måde givet til udveksling af nyttige synspunkter, uden at dog en mere fastlagt form for et samarbejde blev tilvejebragt. Af interesse er det, at antallet af andelskasser, der var medlemmer af banken og havde en dertil svarende andelskapital, var stigende op gennem årene fra kort efter bankens stiftelse indtil slutningen af 30'erne.

Som helhed var selvsagt forholdet til *Dansk Andels- og Folkebank* ikke mindst påvirket af den udvikling, som denne havde gennemgået siden sin stiftelse og de første begyndelsesår. Skelsættende herfor blev den gennemgribende udbygning af banken — noget i retning af en rekonstruktion — direkte på baggrund af *Andelsudvalgets* såkaldte arbejdsprogram af januar 1932, men tillige og i fremtrædende grad bygget på den tillid, som bankens hidtidige udvikling og opnåede resultater havde vundet inden for andelskredse. Gennemført inden udgangen af 1932 indebar udvidelsen i ydre henseende, at bankens navn ændredes til *Andelsbanken*, og organisationsmæssigt at andelsbevægelsens organisationer og foreninger af enhver art fik øget indflydelse og ansvar i alle henseender.

Der må da regnes med noget af dette som den naturlige begrundelse for, at interessen for en mere afklaret tilstand i forholdet til banken holdt sig og nærmest øgedes specielt inden for D.A.s ledelse og medlemskreds. Et mærk-

bart udtryk gav dette sig ved generalforsamlingen 1938 på Kongebrogaarden ved Lillebæltsbroen, hvor bankdirektør *A. Wolstrup Petersen* i et foredrag med emnet »Andelsbank og Andelskasse« påpegede en række principielle og praktiske sider af samarbejdet mellem de to nævnte parter. Også i andre henseender havde mødet sin særlige karakter. Således ved at også andelskasser, der stadig stod uden for foreningen, var indbudt som deltagere og i rimeligt antal var repræsenterede. Og i øvrigt og ikke mindst ved, at foreningens formand, *Chr. M. Pedersen*, Ryslinge, formede sin beretning til generalforsamlingen som et overblik over andelskassernes historie, hvori han trak linierne op i udvikling og opgaver tilbage fra Outrup-mændenes banebrydende indsats i 1915 indtil det på mange måder arbejdskrævende tidspunkt, som man nu befandt sig på.

Ud fra den særlige interesse, der knytter sig til *A. Wolstrup Petersens* foredrag — egentlig med sigte på både fortid, nutid og fremtid — skal fremdrages enkelte punkter i dette.

Den første del bringer, som titlen angiver, en oversigt såvel over den gamle andelsbanks tilblivelse og idé og dens standsning i 1925 som den nye andelsbanks stiftelse og udvikling med hensyn til balance, omsætning og de forskellige udtryk for det opnåede driftsresultat. Talerens bemærkninger om andelskasserne er derefter indbefattet under foredragets sidste del, der belyser »forholdet — samarbejdet — mellem andelsbank og andelskasser«.

Som udgangspunkt herfor fremdroges *Niels H. Jessens* indsats for stiftelsen af den første andelskasse i Outrup og det nære samarbejde med den gamle andelsbank som rådgivende, tilsynsførende og revisionsinstans, udtrykt i de første normalvedtægter. Det var grundprincippet oprindeligt, at kasserne skulle virke som en forgrening og støtte for banken og åbne vejen til en større kreds af de fjernere liggende forbindelser. Ved andelskassernes konti i banken regnedes med sikkerhed for, at indlån fra en sådan kreds ville blive tilført banken.

Dette kunne gennemføres, hvis andelskassen i det store og hele altid var indskyder i sin bankforbindelse, Andelsbanken, og ikke ydede lån udover, hvad de selv disponerede over. Dette ville omfatte mindre blanco-kreditter til aktive medlemmer med beløbene fastsat af bestyrelsen og aldrig til den enkelte udover, hvad vedtægterne fastsatte som maksimum. Men dette er, som *Wolstrup Petersen* med styrke fremhævede, ikke fulgt i praksis og har nødvendiggjort for store kreditter i en bank. »Herved begås en fejl, der vil

vanskeliggøre at få andelskasserne her i landet samlet på een linie, som tilfældet er i andre lande.«

Endnu en svaghed så taleren deri, at kasserne ikke sorterede under et tilsyn med magt og myndighed til at stille krav til den pågældende kasse om mulige ændringer. Dette gjaldt specielt andelskasser uden for foreningen, men selv inden for denne manglede den ønskelige myndighed i revisions- og tilsynsvirksomheden.

Taleren sluttede sit foredrag med en appel til fremme af samarbejdet og forståelsen af dettes værdi, og det skal tilføjes, at de faldne bemærkninger ikke gjordes til genstand for forhandling — vel at mærke dog kun gældende for selve generalforsamlingen!

Den hermed afsluttede belysning af andelskassernes udvikling i perioden 1926—39 vil tjene til bekræftelse af, hvad der i få ord er anført som overskrift for dette afsnit. Skæringspunktet for skildringens fortsættelse falder sammen med åbningen af de skæbnesvangre erobringshandlinger, der betegnede indledningen til verdenskrig II fra efteråret 1939. Også for den gren af det fredsindstillede danske erhvervsliv, der her omhandles, indebar selve dette tidspunkt indgangen til den nære fremtids uanede vilkår og foreteelser.

IV

Gennem besættelse og efterkrigsår - mod nutiden

Skildringen af andelskassernes udvikling vil i dette afsnit behandle årene fra 1940 frem til omkring 1960, hvad der betyder, at det drejer sig om en periode, der rummer to yderst forskellige tilværelsesformer for det danske samfund. Den første, fra 9. april 1940 til 5. maj 1945, var besættelsestiden med dens krigsmæssige og politiske tilstande og foranstaltninger af hidtil ukendt art, den anden, tiden indtil 1960, bragte, foruden nogle år bl. a. med afvikling af de forudgående ordninger på en række områder, i afgørende henseender en tilbagevenden til normale forhold. Som karakteristisk meldte sig i periodens seneste år tillige det begyndende oplæg til nutidens indgribende nye retningslinier med deres fulde udfoldelse af rationalisering, mekanisering, koncentration m. m.

Men nærliggende er det til belysning af de tidsmæssige omgivelser, hvori vi befinder os, at pege på, hvor afgørende vort erindringsbillede af hele denne periode eller, for vore yngre samtidige, den historiske viden herom har sit tyngdepunkt i besættelsesårene og deres, selv nu betragtet på afstand, næsten ufattelige voldsherredømme over vort folk og land. Lad blot nogle enkelte sider heraf blive nævnt: ophævelsen af rigsdagens og regeringens handlings- og beslutningsmyndighed, opløsningen af det danske politi, utallige rationeringer eller forsyningsforbud for transport- og levnedsmidler såvel som råvarer til landbrugs- og industriproduktion, vel at mærke udelukkende enhver mulighed for genanskaffelse eller lagerfornyelser og, endnu sluttelig, den derpå beroende pengeledighed, også kaldet pengerigelighed.

Det blev da en iøjnefaldende kendsgerning, at de nu fremdragne foretelser måtte øve deres afgørende indflydelse på erhvervslivet som helhed. En optakt hertil, der udviklede sig fra krigens udbrud i efteråret 1939 og gennem de første par måneder af 1940, altså før 9. april, understregede

Nybygning af Mejlby Andelskasse

alvoren også på sådanne rent praktiske områder. Den mangeårige højt ansete politiker landbrugsminister *Kristen Bording* udtrykte således allerede på dette tidspunkt forholdenes trøstesløse karakter, da han over for en repræsentativ forsamling af praktiske landmænd udtalte, at »den situation, vi står midt i, er uden overdrivelse den værste, det danske folk har stået over for i de sidste hundrede år«.

Og når vi her tænker specielt på andelskasserne, er det ligeså indlysende, at de i deres egenskab af den lokale pengeomsætnings formidlere inden for landbrugs- og andre erhvervskredse delte skæbne med det øvrige erhvervsliv og måtte godtage hidtil ukendte og unormale arbejdsformer. Den nærliggende baggrund herfor var på et vigtigt punkt den nævnte og ret tidligt indtrådte pengeregighed, der skyldtes pengenes, af besættelsen påtvungne, ledighed fra normale former for anvendelse.

I fortsættelse af redegørelsen for andelskassebevægelsens forløb op til det tidspunkt, hvor vi nu befinder os, rettes opmærksomheden naturligt først på, hvad der i væsentlig grad danner selve rammen for udviklingen, nemlig *de stedfundne nyoprettelser af andelskasser*. Der er i skildringen hidtil anført oversigter herover i de respektive tidsrum, og der henvises altså hertil. Men i flere tilfælde er det tillige påpeget, hvordan dette principielle anliggende

gang på gang førte til alvorlige tilkendegivelser om årsagen til, at bevægelsen, efter sin kulmination i nyoprettelser inden for de første år af sin tilværelse, siden da havde udvist en tendens til stagnation på dette punkt. De i denne forbindelse fremkomne vægtige besvarelser på spørgsmålet har ligeledes været omtalt og har taget sigte på i alt væsentligt de samme hovedpunkter som årsag til, at en livligere udvikling er udeblevet.

Hvad nu angår perioden 1940—60 i den nævnte henseende, betegner stillingen vel ikke nogen principiel afvigelse fra tempoet i nyoprettelser siden 1919, men det er på den anden side bemærkelsesværdigt, at der endnu på dette ret fremrykkede trin i bevægelsens udvikling oprettedes 4 nye andelskasser inden for det nævnte tidsrum.

I den følgende oversigt er disse anført med navn og hjemsted samt et løbenummer, der angiver tallet af oprettede andelskasser, fortsat fra de foran meddelte nyoprettelser. Endvidere er angivet dato for stiftelse og navnet på andelskassens første formand.

100. Thorstrup Sogns Andelskasse, Sig, 5. december 1941, Hans H. Hansen, Stokbæk.
101. Kvang Sogns Andelskasse, Tistrup, 23. marts 1945, Niels Kruchow, Hallum.
102. Rostrup og Omegns Andelskasse, Arden, 28. april 1945, Niels Jensen, Rostrup.
103. Oue og Omegns Andelskasse, Hobro, 1. juli 1945, Jens Chr. Gade, Kjelstrup.

Som det naturlige skridt efter stiftelsen af de nye andelskasser foretog disse indmeldelse i foreningen *Danske Andelskasser* og tog del i dennes interne samarbejde for medlemskredsen såvel som varetagelsen af fælles interesser udadtil.

Med henblik dernæst på *bevægelsens almindelige udvikling* i det nu behandlede tidsrum er det da også, ligesom i de forudgående afsnit, først og fremmest det ved D.A.'s virksomhed tilvejebragte materiale, der bygges på. Det gælder således i fuldt omfang det ved revisions- og konsulentarbejdet tilvejebragte regnskabsmateriale fra de enkelte medlemskasser og den deraf foretagne sammenstilling af tallene i årlige oversigter, der som helhed giver billedet fra år til år. Nogle hovedtal i denne henseende for perioden 1940—60 fremgår af følgende oversigt, der betegner en fortsættelse af den tidligere meddelte (side 40).

UDVIKLINGEN 1940—60

For året	Antal andels- kasser	Omsætning		Balance		Omkost- ninger 1000 kr.	Reserver 1000 kr.
		mill. kr.		mill. kr.			
		ialt	pr. andels kasse	ialt	pr. andels- kasse		
1940....	44	224	5,1	12,8	0,291	123	1.138
1941....	45	244	5,5	16,0	0,356	136	1.267
1942....	47	271	5,8	18,3	0,387	137	1.380
1943....	47	326	6,7	24,2	0,514	163	1.454
1944....	47	398	8,5	35,6	0,757	182	1.529
1945....	47	408	8,7	40,7	0,865	199	1.643
1946....	47	482	10,3	40,5	0,862	235	1.761
1947....	54	568	10,5	48,2	0,893	288	2.354
1948....	54	631	11,7	48,5	0,893	317	2.713
1949....	53	658	12,4	47,5	0,896	332	2.950
1950....	52	751	14,4	50,5	0,971	357	3.305
1951....	52	844	16,2	52,7	1,013	398	3.677
1952....	52	916	17,6	55,6	1,069	448	4.119
1953....	56	1.061	18,9	63,8	1,139	484	4.938
1954....	55	1.075	19,5	66,4	1,209	531	5.497
1955....	54	1.096	20,3	67,9	1,257	580	6.091
1956....	56	1.190	21,3	73,6	1,314	640	7.220
1957....	57	1.237	21,7	79,9	1,402	737	8.277
1958....	57	1.309	23,0	84,8	1,488	807	8.991
1959....	58	1.644	28,2	96,0	1,655	907	9.786
1960....	58	1.741	30,0	103,2	1,776	969	10.623

Et samlet indtryk af udviklingen gennem hele perioden knytter sig særlig til de tre første hovedkolonner med 1) antallet af de deltagende andelskasser, 2) deres omsætning og 3) deres balance. For den førstes vedkommende svarer tallene til medlemstallet i D.A. og viser i deres forløb som helhed en stigning, der fra 1947 nærmest former sig som en niveau-forskydning med en derpå følgende udpræget stabilitet i årene op mod 1960. Udsving i tallet mellem de enkelte år skyldes i nedadgående retning som regel, at enkelte andelskasser har standset deres virksomhed ved likvidation eller navnlig ved Andelsbankens overtagelse af dem og dermed deres overgang til kontorsteder under banken. For antallets opadgående forskydning drejer det sig som foran nævnt dels om indmeldelse af nyoprettede andelskasser og dels om tilslutning som nye medlemmer i D.A. af tidligere oprettede kasser.

Om de to følgende hovedkolonner, omsætning og balance, gælder det, at tallene her i alle henseender er dem, der siger mest om gangen i virksomheden. Og denne har da på iøjnefaldende måde ndvist en fortsat og betydelig

stigning fra år til år, der er særlig mærkbar ved sammenligning mellem første og sidste år af perioden. Fra et fagligt synspunkt hæfter opmærksomheden sig særlig ved balancen, der steg fra 12,8 til 103,2 mill. kr., medens omsætningen steg fra 224 til 1.741 mill. kr.

Det er til vurdering af denne stigning berettiget at påpege, at det almindelige prisniveau i samme tidsrum gennemgik en stigning, der kan udtrykkes ved et detail-prisstal i 1940 på 234 og i 1960 på 456 i forhold til 1914 som 100, altså svarende til knap en fordobling, medens den nævnte stigning i de to grundtal for andelskasserne svarede til lige omkring en otte-dobling for begge vedkommende. Det bør i denne forbindelse tilføjes, at gennemsnitsstigningen pr. andelskasse, på grund af det varierende antal af disse, der deltog i det enkelte års samlede tal, afviger noget fra den nævnte 8-dobling, dog kun ned til en 6-dobling både af balance og omsætning.

De anførte gennemsnitstal pr. andelskasse dækker for begge poster over en væsentlig forskel i størrelse mellem de enkelte virksomheder. Her skal blot anføres, hvordan det stillede sig for balancens vedkommende på forskellige tidspunkter, idet derved samtidig stigningen i tallene understreges:

1940	1 andelskasse på 0,8 mill. kr.	7 andelskasser over 0,5 mill. kr.
1950	1 andelskasse på 3,2 mill. kr.	10 andelskasser over 1,5 mill. kr.
1960	1 andelskasse på 4,8 mill. kr.	22 andelskasser over 2,0 mill. kr.

Også tallene i de to sidste kolonner i oversigten, omkostninger og reserver, er gennem hele perioden udtryk for en væsentlig stigning, der selvsagt driftsmæssigt er af forskellig karakter. For omkostningerne, der voksede fra 123.000 til knap 1 mill. kr. for det noget skiftende antal deltagende andelskasser, gælder det således, at stigningen navnlig skyldtes lønudgifterne og i denne forbindelse en delvis og i almindelighed tilstræbt ændring i retning af øget anvendelse af faglig og fuldt beskæftiget arbejdskraft.

På den anden side skete der ikke dermed noget brud på den hævdvundne mulighed for at holde omkostningerne på et enestående lavt niveau, hvad der i første række må tillægges virksomhedens lokale karakter. Også for alle årene mellem 1940 og 1960 lå således omkostningerne under 1 procent af balancen, i visse år endda væsentligt under.

Hvad sluttelig angår reserverne, var de stedfundne bevægelser her fortsat genstand for særlig opmærksomhed ikke alene fra de respektive andelskassers egen ledelse, men også, fra et mere principielt synspunkt, fra foreningen *Danske Andelskassers* side særlig udtrykt ved den hertil knyttede konsulent-

og revisionstjeneste. Den naturlige baggrund herfor var den fremtrædende betydning, som tillagdes oparbejdelsen af en tilfredsstillende egenkapital.

Dette var bl. a. på det tidspunkt, som her omtales, givet udtryk i den såkaldte normalvedtægt for andelskasser, hvortil forslag udarbejdedes på foranledning af D.A. og tilstilledes medlemmerne med anbefaling af vedtagelse og anvendelse af vedtægten. I normalvedtægten hed det nemlig, at en reserve på 15 pct. af de samlede gældsforpligtelser måtte anses for, hvad der burde tilstræbes.

Netop om en udvikling på dette punkt fortæller nu tallene i oversigten, dels at reserverne i de andelskasser, som var med i den samlede regnskabsopstilling, steg fra 1,1 til 10,6 mill. kr. gennem hele perioden, dels at dette svarer til en stigning pr. andelskasse fra ca. 25.900 til ca. 183.300 kr., og endelig at en foretaget beregning går ud på, at reserverne i årene indtil omkring midten af 1950'erne udgjorde 6—8 pct. af de samlede gældsforpligtelser, men derefter i periodens sidste år 11—12 pct. heraf, således at de altså nærmede sig de foran omtalte 15 pct.

En side af udviklingen, der ikke finder udtryk i oversigten, men dog belyser et væsentligt træk i billedet, er medlemstallet frem gennem perioden. Omkring dennes begyndelse var der således godt 11.000 aktive og 7.000 passive medlemmer, en halv snes år senere var tallet lidt lavere (trods det større antal andelskasser i oversigten), nemlig 10.800 aktive og 2.500 passive medlemmer. Særlig fra midten af 50'erne og selvsagt i forbindelse med det større medlemstal i D.A. foregik derefter en fortsat stigning op imod 1960, da tallet udgjorde knap 12.500 aktive og 3.500 passive medlemmer.

Andelskassernes virksomhed og hele tilværelse byggede selvsagt i øvrigt på *de særlige forhold af yderst forskellig karakter, der prægede tiden*, som vi her beskæftiger os med. Det gælder som allerede nævnt først og fremmest besættelsesårene 1940—45, hvor enhver form for pengeomsætning som sin afgørende forudsætning måtte møde den herskende pengeregighed som direkte følge af pengenes ledighed fra deres normale anvendelse til de ønskede formål. Denne tilstand tog sin begyndelse allerede i de sidste måneder af 1940 og varede ved, omend under vekslende former, til besættelsens ophør. Medens andelskasserne således havde deres store vanskeligheder straks ved besættelsens pludselige iværksættelse, bl. a. med deres bekymringer for opretholdelse af den fornødne likviditet, kunne der i løbet af de nærmest følgende år som følge af pengeregigheden noteres tilstedeværelsen af betydelige til-

godehavender hos deres bankforbindelser. Der foregik samtidig bemærkelsesværdige stigninger i balance og omsætning, for balancens vedkommende fra 12,8 til 40,7 mill. kr. og for omsætningen fra 224 til 408 mill. kr. På grundlag af, hvad bl. a. disse tal indebærer, opnåedes da også i det store og hele gunstige indtjeningsforhold, selv om den til tider næsten overvældende tilgang af midler indebar visse vanskeligheder ved at opnå en nogenlunde antagelig anbringelse af dem. En betydelig del anvendtes således til køb af de foreliggende kortfristede statsobligationer eller indgik som tilgodehavende i de pågældende bankforbindelser eller i et vist omfang i sparekasserne.

En speciel rolle i denne forbindelse spillede dog efterhånden også finansieringen af mere praktiske og navnlig lokale formål. Det gjaldt således øget driftskredit til landbruget eller til mere tidsprægede virksomheder, f. eks. den stærkt forcerede fabrikation af tørv eller visse andre, mere eller mindre brændbare, brændselsstoffer.

Allerede de nu fremdragne træk fra andelskassernes arbejdsområder — og adskillige andre kunne føjes til — fortæller om krigs- og besættelsestidens særlige vilkår. Som helhed gjaldt det, at indstillingen og så at sige fornemmelsen over for pengeforholdenes tilstand og udvikling var præget af bevidstheden om, at de afgørende retningslinier bestemtes af forhold, der lå uden for normal rækkevidde. Af betydning er det imidlertid at fastslå, at da fredens tilstande igen blev rådende efter 5. maj 1945, viste andelskassernes virksomhed sig at være kommet igennem den alvorlige tid på en sådan måde, at deres muligheder kunne udfolde sig tilfredsstillende under de påfølgende års positive udvikling.

I hovedtrækkene stillede denne sig nemlig sådan, at der i de nærmest følgende år efter besættelsen mødte andelskasserne et stærkt krav om øgede udlån særlig til landbruget i form af driftskreditter. Baggrunden herfor var både de begrænsede og forenklede driftsforhold gennem de forløbne unormale år og samtidig en indtrædende væsentlig forringet rentabilitet for erhvervet som helhed. Et fald i landbrugets forrentningsprocent fra 7—8 i årene 1943—45 til godt 3 i 1945—48 var det iøjnefaldende udtryk for tilstanden.

I andelskassernes daglige virksomhed gjorde samtidig en ret påtrængende personalemangel sig gældende, bl. a. ved hvad der følte som et generationsskifte, der krævede adskillige nye medarbejdere eller ledere, trods manglen på sådanne. Det må på den anden side fastslås, at det store lånebegær levned rimelige indtjeningsmuligheder for andelskasserne, der i disse år udviste en

væsentlig stigning i balance og omsætning, omend i et vist omfang på grund af den synkende kroneværdi.

Imidlertid betegnede derefter tiden fra omkring 1950 noget af en nydannelse inden for det økonomiske liv. Også andelskassernes medlemskredse var deltagere heri, og øgede krav stilledes om udlån til virksomheder som elektricitetsværker, frysehuse, modernisering af mejerier samt i et vist omfang tillige som ydelse af kommunelån. En ledsagende omstændighed herved var på den anden side, at krigsårenes rigelighed på ledige penge var på vej til at afløses af en ret fremtrædende pengeknaphed, der dog i de første år efter 1950 på en overraskende måde kun i ringe grad syntes at påvirke tilgangen af midler til andelskasserne.

Den indflydelse, som den almindelige økonomiske udvikling øvede på disses virksomhed til op imod 1960, gik nu i øvrigt i væsentlig forskellig retning. Det mærkedes bl. a. på et område, hvis tilstand altid har været noget af et barometer for hele arbejdets forløb, nemlig likviditeten. Denne var i de omtalte år ret skiftende, endogså inden for ret korte tidsperioder, og måtte, som nødvendigheden bød, i væsentlig grad bero på de foreliggende krav og muligheder, dog i hovedsagen sådan, at der gennem de seneste år af 50'erne var en vis stabilisering at notere.

Med landbrugets fremtrædende placering i medlemskredsen hos de fleste andelskasser var det samtidig en vigtig faktor i hele udviklingen, at de årlige tal for forrentningsprocenten udviste en nedadgående forskydning fra omkring 1954—55 og perioden ud. Indflydelsen heraf ytrede sig i adskillige henseender og prægede ikke mindst muligheden eller rettere sandsynligheden for en nævneværdig opsparing som grundlag for indskud i andelskasserne. Men hertil kom en anden endnu mere indgribende bremse på opsparingen, nemlig den stigende mekanisering af landbruget og den dertil svarende investering i maskiner og redskaber samt i motoriserede befordringsmidler med disses forskellige grader af kostbarhed.

Det var da også bl. a. for at imødegå en sådan situation, at der netop i disse år ved lovgivning blev truffet foranstaltninger til at begunstige en opsparing, i hvis praktisering også andelskasserne kom til at deltage, i øvrigt for første gang på linie med banker og sparekasser. Som udgangspunkt for sådanne ordninger skal nævnes en lov af 1954, men fornyet i marts 1956, der gik ud på en 15 pct. præmiering af indskudte beløb på særlige præmieindskudskonti.

Fra Danske Andelskasser's generalforsamling 1955

At andelskasserne ved lovens fornyelse 1956 opnåede at komme med som modtagere af disse indskud, skyldtes væsentligt en energisk indsats fra foreningen *Danske Andelskasser* ved dennes formand, *Chr. M. Pedersen*, Ryslinge. Det skete ved hans personlige forhandling med daværende finansminister *Viggo Kampmann* og opnåelse af hans tilsagn i den nævnte retning. Formulering og indhold af den for andelskassernes placering ret betydningsfulde bestemmelse har sin historiske interesse og løyd som følger: »§ 1, stk. 2. Indskud kan kun foretages i danske sparekasser eller banker samt i Overformynderiet eller i andelskasser, der er medlemmer af Foreningen Danske Andelskasser, og som deltager i en gensidig garanti for præmieindskudskonti i andelskasser under foreningen og underkaster sig de kontrolforanstaltninger med hensyn til disse konti, som fastsættes af finansministeren.«

Af de årlige samlede regnskaber for D.A.s medlemmer fremgår det, at præmieindskud i andelskasserne allerede fandt sted i 1956 til et beløb af 700.000 kr., men at tallet derefter steg til 2,9 mill. kr. i 1959 og holdt sig på dette niveau også i 1960.

Inden for omtrent samme tidsrum trådte andelskasserne i funktion i henhold til en anden opsparingsordning ifølge lovgivning. Det drejede sig om en lov af juni 1958 om begunstigelse af opsparing foretaget af ikke-forsørgere under 25 år. I henhold hertil stilledes de pågældende over for valget mellem betaling af 25 pct. tillægsskat til staten og deponering af et beløb på en opsparingskonto. Som modtagende pengeinstitutter heraf anvender loven

den samme formulering som i den foran omtalte ordning for præmieindskud, altså indbefattet *Danske Andelskassers* medlemskreds og med den samme garantiforpligtelse for denne. I D.A.s samlede regnskabsopstillinger findes første gang for 1958 et ret beskedent beløb på 26.000 kr. for den bundne ungdomsopsparring, men stigende til ca. 350.000 kr. i 1960.

Også senere lovmæssige indlånsformer af skattebesparende karakter indeholdt bestemmelsen om andelskassernes placering som modtagere af indlån på dertil oprettede specielle konti. Det gjaldt således den i 1958 gennemførte kapitalbinding, hvor der i 1959 og 1960 forelå et indlånsbeløb i de til D.A. sluttede andelskasser på henholdsvis ca. 430.000 og ca. 890.000 kr.

Der er nu fremdraget forskellige træk fra andelskassernes praktiske virksomhed, som også for årene 1940—60 i vigtige henseender er præget af deres særlige grundlag og udgangspunkt, interessefællesskabet i den lokale medlemskreds, bevægelsens egentlige særkende. Det er da også dette forhold, der er ført videre gennem *det foreningsmæssige samarbejde i Danske Andelskasser*, fra hvilket nogle hovedpunkter nu skal fremdrages i fortsættelse af de forudgående skildringer.

Bemærkelsesværdigt i denne forbindelse var det da, at der inden for den her omtalte periodes første år, 1940, indtraf den historiske begivenhed, at andelskassebevægelsen kunne markere sit 25 års jubilæum, på baggrund af *Outrup Andelskasses* stiftelse den 10. juli 1915, takket være *Niels H. Jessens* virksomme initiativ. Foruden ved en festlighed i Outrup på dagen for andelskassens åbning, den 2. oktober, mindedes *Andelsbladet* begivenheden med artikler af *Chr. M. Pedersen*, *Ryslinge*, og *H. L. Truelsén*, med træk fra andelskassens tilblivelse og Jessens arbejde derfor, og desuden ved at bringe en samtale mellem ham og højskolelærer *Sigurd Juul Andersen*, Askov. Det var i denne, at Jessen besvarede et spørgsmål om, hvordan egentlig planerne til en andelskasse dukkede op, med de træffende ord: »Ja, det kom jo sådan ligesom ud af alt det andet.« Også hans følgende vurdering af virksomheden er værd at mindes: »Megen nytte er sådan en lille andelskasse til — også meget, som man ikke tænker på.«

Lejligheden for *Danske Andelskasser* til at mindes jubilæet ved årets generalforsamling kom ikke til at foreligge, idet denne blev aflyst på grund af de ekstraordinære forhold under besættelsen, ikke mindst de stærkt begrænsede trafikmuligheder. På samme måde formede det sig også med generalforsamlingerne i 1944 og 1945, og i alle de tre tilfælde udsendtes derfor

formandens og konsulentens beretninger med den samlede regnskabsopstilling skriftligt til medlemmerne.

I henhold til rækkefølgen af nyoprettelser for andelskasserne i den talstærke periode fra 1916 og frem til den særlige udfoldelse 1917—19 kunne der i de nærmest følgende år fejres en række 25-års jubilæer i de pågældende medlemskredse. Som regel foregik det under festlige og folkelige former, hvor man samledes i anerkendelse af dem, der havde gjort begyndelsen på arbejdet, såvel som af dem, der havde fortsat det. Tillige benyttedes lejligheden ofte til at understrege de krav, der stillede til samarbejdet under nutidens og sikkert ville stilles under fremtidens mangeartede vilkår.

Endnu ret kort efter afslutningen af denne jubilæumsperiode for de enkelte andelskasser passerede foreningen *Danske Andelskasser* selv 25-året for sin stiftelse, der som foran nærmere omtalt fandt sted den 7. maj 1921 i Fredericia. Muligvis under indflydelse af lidt jubilæumsmæthed begrænsedes mindedagen til, at formanden, *Chr. M. Pedersen*, kort omtalte den i sin beretning til generalforsamlingen 1946.

Hvad angår nu *D.A.s egentlige arbejdsprogram* indtog fremdeles konsulent- og revisionsvirksomheden sin afgørende plads. Visse vanskeligheder frembød besættelsesårenes trafikforhold for konsulent *S. J. Bach* med hensyn til at gennemføre sine normale besøg hos samtlige medlemskasser, men dette var naturligvis overstået med de genvundne fredsmæssige forhold fra 1945, således at der f. eks. i årene op gennem 50'erne ved forskellige lejligheder forelå udtryk for en vågen interesse fra medlemmernes side i den fulde tilslutning til konsulent- og revisionsarbejdet og udnyttelse af dets resultater.

En delvis ny linie i foreningsarbejdet viste sig fra omkring slutningen af 1940'erne som resultat af en stigende interesse for afholdelse af møder inden for et større eller mindre lokalt område, for de der beliggende andelskasser, til oplysning og drøftelse vedrørende faglige anliggender af fælles interesse. Begyndelsen blev gjort med et møde på Fyn i efteråret 1946 på initiativ af foreningens formand, *Chr. M. Pedersen*, med konsulent *Bach* som assistance. De indbudte deltagere var andelskassernes daglige ledere, bestyrelsesmedlemmer og revisorer, der var mødt frem i stort antal og havde bidraget til sammenkomstens vellykkede forløb.

Afholdelsen af sådanne møder fortsattes i de følgende år også i andre landsdele, og særlig interesse knyttede sig til, at de sikkert i nogen måde var forløbere for det næste nye skridt til styrkelse af en øget faglig og personlig

Fra *Danske Andelskasser's* generalforsamling 1956

forbindelse mellem udøvere eller ledere i andelskassarbejdet, nemlig afholdelsen i november 1952 af et 2-dages tillidsmands- og funktionærmøde på *Den danske Andelsskole*. Deltagere heri kom i ret stort antal fra omkring halvdelen af D.A.s medlemskreds, og programmet omfattede foredrag og forhandlinger såvel om almene andelseмner som aktuelle spørgsmål for andelskasserne. Om sidstnævnte førtes ordet af D.A.s formand og næstformand, *Chr. M. Pedersen*, *Ryslinge*, og *A. Møller Andersen*, *Hammershøj*.

Også i tiden efter *Andelsskole-mødet*, således bl. a. i årene op mod 1960, fortsattes der med faglige oplysnings- og forhandlingsmøder. Fra efteråret 1956 omtales tre sådanne afholdt i Jylland (*Varde*, *Hammershøj* og *Skjern*) og et på Fyn (*Ryslinge*), med hvilke man særlig tog sigte på deltagelse af andelskassernes tillidsmænd. Et specielt emne inden for de behandlede faglige spørgsmål var andelskassernes deltagelse i den tidligere nævnte præmieindsudsordning.

Ligeom i det hele taget disse forskellige mødeforetagender også havde en forbindelse med oplysningssiden af det foreningsmæssige samarbejde, havde lignende bestræbelser allerede under besættelsesårene fundet udtryk ved beslutningen om at få udarbejdet og udsendt en bog om andelskasserne, deres oprettelse og udvikling samt forretningsgang m. m. Den tænkte ikke alene beregnet på de bestående andelskassekredse, men også andre, som muligvis beskæftigede sig med planer om en sådan virksomhed eller måske kunne tilskyndes dertil ved at læse om hovedpunkter i fremgangsmåden for selve arbejdets gang.

Resultatet heraf blev en bog tilrettelagt og skrevet af D.A.s formand og

konsulent, *Chr. M. Pedersen* og *S. J. Bach*, svarende til det angivne formål, med titlen »Andelskasser i Danmark«. Indledet med en artikel af *H. L. Truelsen* indeholdt den historiske og foreningsmæssige redegørelser samt faglige anvisninger og råd, kort sagt hvad der naturligt sikrede den en interesseret modtagelse og påfølgende anvendelse op gennem årene.

Sideløbende med de nu omtalte bestræbelser frembød årene efter 1950 også andre former for aktivitet fra *Danske Andelskassers* side. Det drejede sig således om normalvedtægterne for de enkelte andelskasser og i nogen måde vedtægterne for D.A. selv.

Særlig i løbet af 1953 drøftede bestyrelsen det ønskelige i at give normalvedtægterne en form og et indhold, der svarede til den indtrufne væsentlige arbejdsforøgelse og de nyere opgaver inden for hele pengeomsætningen, navnlig på baggrund af, at de på dette tidspunkt gængse vedtægter var ret uændrede helt siden 1920'erne. Bl. a. alene *Den danske Andelsbanks* lukning i 1925 og de nærmest følgende års ændrede arbejdsvilkår i andelskasserne havde den gang nødvendiggjort indgribende ændringer i styreformen.

Et forslag i den nævnte retning blev da udarbejdet og forelagt generalforsamlingen 1954 og godkendt til udsendelse til medlemmerne med anbefaling af vedtagelse og anvendelse inden for de respektive andelskasser. Hertil kom imidlertid tillige udsendelse for første gang af forslag til en forretningsorden for kassernes bestyrelser, der navnlig tog sigte på at fastslå arbejdsfordelingen mellem denne og repræsentantskabet med hensyn til ansvarligheden for udlånsvirksomhed.

Endnu en gang inden for de nærmest følgende år var andelskassernes normalvedtægter til behandling i D.A. Anledningen hertil var, at der både inden for dennes ledende kreds og ved de omkring dette tidspunkt afholdte distriktsmøder ude i landet var givet udtryk for den opfattelse, at forskellige områder inden for andelskassernes administration og medlemsforhold tiltrængte en forenkling for ikke at skulle besværes med unøjagtighed i forhold til deres gældende vedtægter.

Efter beslutning i D.A.s bestyrelse blev der derfor forberedt ændringsforslag til normalvedtægterne med generalforsamlingen 1957 for øje. Som et led heri besluttedes det, at formanden, *Chr. M. Pedersen*, når forslaget var udarbejdet, skulle forelægge det for en sagkyndig jurist til udtalelse, og som naturligt var, blev højesteretssagfører *Adam Jacobi*, København, udset hertil. Ved denne assistance tilstræbtes sikkerhed for, at ændringerne kunne stå for

en juridisk prøvelse over for lovgivningen i almindelighed og specielt sparekasse- og bankloven samt tillige den såkaldte J.A.K.-lov af 1934, ifølge hvilken andelskasserne fremdeles havde indberetningspligt til sparekassetilsynet angående vedtægtsændringer.

Det således vel forberedte forslag forelagdes ved formanden på generalforsamlingen og blev godkendt af denne til udsendelse med understregning af det vigtige i en snarlig vedtagelse. Dette blev ikke mindst tilkendegivet af foreningens formand, *Chr. M. Pedersen*, der ud fra hovedpunkterne i ændringsforslaget sluttede sin forelæggelse med den endnu på dette tidspunkt ret bemærkelsesværdige udtalelse, at vedtagelsen og den påfølgende benyttelse af de nye fremgangsmåder indebar tilskyndelsen til at tage fremtidsopgaverne op til realisation, bl. a. i retning af, at et nærmere samarbejde inden for andelskasserne kunne tilvejebringes, og at der eventuelt skulle arbejdes hen til, at disse kom »under loven« og blev ligestillede med andre pengeinstitutter.

Men tilbage står omtalen af selve indholdet af forslaget, der som nævnt først og fremmest tog sit almindelige sigte på andelskassernes medlemsforhold. Et hovedpunkt i denne henseende var at tilvejebringe bedst mulig sikkerhed for, at den væsentlige side heraf, som den fastsatte underskrift af vedtægterne betegnede, også skete fyldest, og på den anden side, at dette kunne foregå under former, der var overkommelige at håndhæve.

Forslagets afgørende skridt til fremme heraf blev det da, at den ansvarlige kreds af de aktive medlemmer kom til at omfatte alle modtagere af lån af enhver art. En undtagelse gjaldt dog for foreninger og selskaber, der som hidtil, trods deres forbliven som passive medlemmer, kunne få bevilget lån. Til gennemførelse af selve hovedpunktet var der altså foretaget de nødvendige og ønskelige ændringer af de hidtil gældende regler for erhvervelse af henholdsvis den aktive og den passive medlemsret, og enkelte af de vigtigere indføjelser i det nye forslag skal ganske kort påpeges.

Navnlig fra de første grundlæggende paragraffer kan nævnes eksempler herpå. Således tilføjes i bestemmelsen om medlemsoptagelse, at personlige låntagere »skal altid være aktive medlemmer af foreningen«, medens den anden fremtrædende hensigt med hele forslagens fremkomst understreges i den følgende paragraf. Det fastslås således her, at det er bestyrelsen, »der har ansvar for, at ingen enkeltperson ydes kredit eller lån af andelskassens midler, forinden vedkommende medlem har bekræftet medlemsforholdet

ved personlig underskrift i en medlemsprotokol eller på løse kartotekskort el. lign.«.

I forskellige andre forbindelser var der desuden indført ændringer, hvor en ajourføring havde været ønskelig, eller en nøje overensstemmelse med forslagets hovedformål havde måttet tilvejebringes.

De bestræbelser inden for foreningen *Danske Andelskasser*, der nu er omtalt, var jo nærmest rettet udadtil over for medlemskredsen. Men også opgaver, der mere gjaldt foreningens egne forhold, og sådanne, som havde et mere organisationsmæssigt sigte, var til stadighed genstand for drøftelser eller beslutninger.

Hertil hørte således også for D.A.s vedkommende rammen for samarbejdets former, vedtægterne, der imidlertid ikke i det omhandlede tidsrum havde givet anledning til mere principielle ændringer, men var ret uforandrede siden årene kort efter foreningens stiftelse i 1921. Beslutninger var ganske vist taget om tidssvarende regler for medlemskontingentets størrelse og beregningsmåde, bl. a. med henblik på dækning af udgifterne ved konsulent- og revisionsvirksomheden, men dette betragtedes ikke som egentlige vedtægtsændringer.

Hvad der imidlertid som et egentligt organisationsanliggende samlede opmærksomheden ved adskillige lejligheder og ganske særlig ved de årlige generalforsamlinger, var fremdragelse og drøftelse af *retningslinier for samarbejdets hele karakter*. Hertil knyttede sig ofte en understregning, særlig fra formandsskabets side, af, hvad der måtte søges opnået i retning af øget kontakt indbyrdes mellem medlemmerne, så at der derved kunne skabes mere indflydelse både på gennemførelsen af interne opgaver og ikke mindst på foreteelser uden for foreningen, som var af interesse for andelskasserne.

Bestræbelser af denne art var vel ingenlunde noget ukendt fra tidligere år og havde også i sin tid ved stiftelsen af D.A. betegnet en væsentlig side af hele formålet med denne. Men spørgsmålets oplæg nu, navnlig fra omkring midten af 50'erne, var mere realistisk og indebar forskellige konkrete punkter, der skulle tages sigte på.

Blandt disse var i flere forbindelser ønskeligheden af en stærkere myndighed for foreningen og dens konsulentvirksomhed over for medlemmerne til at kræve bestemte fremgangsmåder respekteret i forretningsførelsen og på dermed forbundne områder. Særlig typisk var det dog, hvorledes der f. eks. i 1955 opfordredes til samling af andelskasserne om en og samme bankfor-

bindelse, endvidere ønskeligheden af en bemyndigelse for D.A.s bestyrelse til at øve et vist indseende og en vis kontrol med dårligt stillede andelskasser — en fremgangsmåde, der senere tænktes udvidet til at omfatte en bistandsydelse i givet fald. Der knyttedes til fremførelsen af disse planer ønsket fra bestyrelsen om at få generalforsamlingens bemyndigelse til handling i den anførte retning, uden at der endnu på dette tidspunkt eller ved senere lignende behandlinger af spørgsmålene indtil omkring 1960 nåedes et endeligt formuleret grundlag herfor.

I nogen måde på linie med disse ret vidtrækkende bestræbelser foregik der på et andet betydningsfuldt område i disse år en forskydning, hvis forløb også først og fremmest henhørte under *Danske Andelskasser* og specielt dennes bestyrelse, sådan som det havde været praktiseret fra tidernes morgen. Det drejede sig om intet mindre end spørgsmålet om *andelskassernes stilling over for lovgivningen*, henholdvis enten som hidtil *uden for denne* eller, som visse træk i udviklingen kunne opfordre til, *inden for denne*.

For sidstnævnte alternativ talte, sikkert med særlig vægt, at andelskasserne derved ville opnå den så ofte omtalte ligestilling med banker og sparekasser. Men hertil kom for så vidt en begrundelse af mere teknisk art ved en selvstændig betragtning fra andelskasserne, nemlig at stadig flere arbejdsområder for pengeinstitutterne, heri inkluderet andelskasserne, blev tilrettelagt ved lovforanstaltninger. Det gjaldt i særlig grad de forskellige former for opsparing, hvorunder som foran nævnt andelskasserne allerede var indtrådt som deltagere i visse ordninger.

Og nu med hensyn til det førstnævnte alternativ var det sikkert opfattelsen inden for visse kredse, at den så at sige medfødte modstand mod statens indseende med virksomheden og ængstelsen for en beskæring af handlefriheden var aftagende. En nærliggende forklaring var det måske, at en sådan begrænsning følte alligevel — uden at være lovfæstet. Et moment i spørgsmålets behandling var det i øvrigt, at foreningens formand, *Chr. M. Pedersen*, efter drøftelse og beslutning i bestyrelsen havde rådspurgt en kendt nationaløkonom, der indtog en ledende stilling inden for andelsbevægelsen, specielt om hans stilling til, at andelskasserne kom ind under bankloven, hvad der navnlig havde været på tale. Svaret herpå var da gået ud på at tilråde andelskasserne at foretage det nævnte vigtige skridt, og med den tilføjelse, at der måtte kunne findes en form herpå, som de kunne være tjent med at arbejde under.

Både i overensstemmelse med denne udtalelse og ad linier, som havde været nævnt allerede i andelskassernes første år, nemlig at en almindelig andelslov muligvis kunne bringe en løsning, fandt de videre forhandlinger sted i de seneste år af 1950'erne. Afslutningen — i hvert fald indtil videre — blev knyttet til generalforsamlingen 1959, hvor formanden, *Chr. M. Pedersen*, redegjorde for sagens forskellige sider og de dertil tagne standpunkter. Han foreslog sluttelig, at bestyrelsen bemyndigedes til at forsøge at finde frem til formen for en lov eller et tilsyn, der bragte andelskasserne på højde med udviklingen. Generalforsamlingens påfølgende tilslutning formuleredes således, at den billigede, at bestyrelsen gik til ministeriet og banktilsynet og indledte en forhandling om tilsyn og eventuelt en speciel lovgivning for andelskasserne.

Genstand for en hyppig fremdragelse ved generalforsamlinger og lignende lejligheder var også et andet fælles interesseområde, der tilmed vedrørte ikke alene det faglige og tekniske, men også hvad der måske mest træffende kunne kaldes det andelskasse-politiske.

Hermed tænkes på *forholdet mellem andelskasserne og Andelsbanken*, der også i tidsrummet 1940—60 var underkastet hyppige fremdragelser og drøftelser inden for rammerne af den førstnævnte part i forholdet. Et af de vigtige træk heri var den tilstedeværende naturlige trang hos andelskasserne til samarbejde med et effektivt centralt pengeinstitut for varetagelsen af deres interesser. Dette havde jo været, hvad der i hvert fald oprindeligt realiseredes ved *Den danske Andelsbank* før 1925 og dennes førende stilling også i realiseringen af andelskasse-tanken.

Som påpeget tidligere i denne skildring er det nærliggende at understrege den afgørende indflydelse, lukningen af banken øvede på andelskassernes placering over for dens efterfølger. En særlig episode betegnede den opståede tvangssituation ved lukningen, hvor adskillige af kasserne mente sig nødsaget til at søge en anden bankforbindelse, og følgerne netop heraf spillede for hele bankspørgsmålet en fremtrædende rolle lige op til nutiden.

Selve forløbet af sagens behandling formede sig nu senere bl. a. ved, at der navnlig i tilslutning til tilkendegivelser på D.A.s generalforsamlinger blev tilrettelagt forhandlinger med Andelsbankens ledelse om fremme af samarbejdet mellem parterne og en nærmere præcisering af, hvordan dette kunne ske. Fra andelskassernes side var der rent forretningsmæssige forhold, som ønskedes nærmere aftalt, og navnlig drøftedes ofte inden for deres egen kreds

Fra Danske Andelskasser's generalforsamling 1958

bankens hele indstilling rent principielt til andelskassernes virksomhed, som grundlag for samarbejdet.

En fremtrædende side af udviklingen var imidlertid en stadig tilkændergivelser ved møder eller gennem indlæg i andelspressen i retning af at anbefale andelskasserne at benytte Andelsbanken som bankforbindelse. Hvordan stillingen var i denne henseende, fandt sin påvisning bl. a. ved en i 1953 af foreningen udarbejdet oversigt. Det fremgik heraf, at af D.A.s 55 medlemmer på dette tidspunkt var der 32, der benyttede Andelsbanken, deraf 12 med benyttelse samtidig af lokal bankforbindelse, medens altså 23 andelskasser ikke havde forbindelse med Andelsbanken.

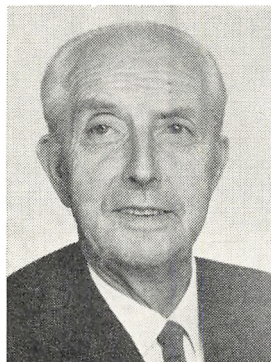
Af de nævnte forhandlinger eller samtaler fandt der sådanne sted i de første par år efter 1940, hvor der fra begge sider blev givet udtryk for en positiv interesse i et nært samarbejde, og tillige anlagt den hovedbetragtning, at samarbejdet burde gro frem på en naturlig måde, uden formelle aftaler.

Forberedelser til en følgende forhandling samlede sig dernæst særlig om D.A.s generalforsamling 1953. Efter drøftelser i bestyrelsen fremhævedes her det nødvendige i, at andelskasserne indgik i et samarbejde med en hovedbank, og som det nærmest foreliggende i denne retning, at et sådant iværksattes med Andelsbanken. Bestyrelsen fik derfor generalforsamlingens bemyndigelse til at optage forhandling med banken og herunder at tilstræbe en præcisering af vilkårene for et intimt samarbejdsforhold. En sådan forhandling måtte imidlertid udskydes på grund af et par indtrufne sygdomstilfælde inden for ledelsen.

Indtil generalforsamlingen i 1959 foregik nu en lille forskydning i Andelsbankens indstilling til forhandling med andelskasserne, idet banken ved sin formand stillede som betingelse, at en bemyndigelse for D.A.s bestyrelse til at træde i forhandling blev vedtaget af medlemmerne med kvalificeret majoritet på 80 pct. Formanden, *Chr. M. Pedersen*, forelagde på dette grundlag forslaget for generalforsamlingen, der vedtog den ønskede bemyndigelse med den ønskede majoritet.

Forhandlingen blev derefter bragt i stand i september (1959) ved et møde mellem D.A.s bestyrelse og Andelsbankens bestyrelse og direktion, hvor der nedsattes et udvalg til nærmere at undersøge mulighederne for et samarbejde. Fra bankens side valgtes hertil bestyrelsens formand, *Niels Offersen*, Vinding, samt direktørerne *P. Krogh* og *Kristian Møller*, mens fra D.A. valgtes formand og næstformand, *Chr. M. Pedersen* og *N. Erik Toft*, Lem, samt konsulent *S. J. Bach*. Udvalget holdt et par møder, det sidste i april 1960, hvor banken tilbød at yde andelskasserne teknisk bistand på forskellige områder, medens de mere almene sider af et samarbejde ikke kom til behandling.

I sin formandsberetning på den senere afholdte generalforsamling i D.A. kunne *Chr. M. Pedersen* karakterisere forløbet og indholdet af forhandlingerne, som de havde formet sig, men udtalte sin forventning om en senere fortsættelse af disse, bl. a. efter en nærmere drøftelse på mindre møder i medlemskredsen. En sådan fortsættelse af forhandlingerne viste der sig imidlertid ikke noget naturligt grundlag for i de følgende år. Det havde under udvalgets drøftelser været nævnt som en mulighed, at der fra sagkyndig side skulle tilvejebringes et formuleret forslag til en aftale mellem parterne, men de senere foretagne skridt i denne retning gav ikke anledning til yderligere aktivitet omkring spørgsmålet.

N. Erik Toft, Lem

Det er på dette sted i skildringen naturligt at fremdrage enkelte træk af, hvad der i fortsættelse af foregående afsnit kan betegnes som *de personlige forhold*. Det gælder først de to følgende oversigter over navnene på dem, der beklædte tillidsposter i foreningen Danske Andelskasser henholdsvis som medlemmer af bestyrelsen og som valgte revisorer. Til disse navne er knyttet angivelse af hver enkelts funktionstid, idet placeringen her er

foretaget efter tidspunktet for deres valg til hvervets overtagelse. Der må således for nogles vedkommende, som har været i funktion inden for dette afsnits tidsrum (1940—60), henvises til deres valg i den foregående periode (1926—39).

MEDLEMMER AF BESTYRELSEN

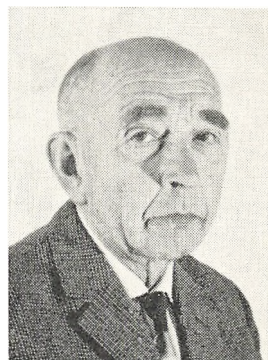
Johs. Andersen, Kværndrup	1943—61
Jørgen Jørgensen, Skelund	1946—58
H. M. Hansen, Outrup	1948—63
N. Erik Toft, Lem	1958—65 Næstformand 1961—64

VALGTE REVISORER

Th. Christensen, Rudme	1943—
Søren Andersen, Glæsborg	1956—

Men foruden denne oversigt over nogle fra den kreds, der varetog de egentlige tillidposter, medførte en særlig begivenhed kort efter nytår 1960, at endnu nogle navne skal fremdrages på dette sted under D.A.s personlige forhold. På det nævnte tidspunkt, den 20. februar, døde nemlig foreningens mangeårige konsulent, *S. J. Bach*, Riisskov, 67 år gammel, efter et noget svigtende helbred gennem de senest forudgående år. Fra sin tidligere virksomhed som fuldmægtig i Den danske Andelsbanks revisionsafdeling blev han 1925 ansat som konsulent i D.A., hvor han ved sit revisionsarbejde hurtigt kom i nær kontakt med andelskasserne og deres ledende mænd, foruden at han var den daglige arbejdskraft i varetagelsen af en række forefaldende opgaver, som han løste med forståelse og grundighed. Som det blev udtrykt fra ledende side inden for D.A., havde han faktisk været et samlingsmærke for hele andelskassebevægelsen, og hans død følte derfor som noget af et tideskifte for denne på mange punkter.

Bestræbelser fra D.A.s bestyrelse blev snarest muligt iværksat for at få en afløser af konsulent *S. J. Bach*, og dette resulterede i, at fuldmægtig *Peter C. Jacobsen* fra Andelsbanken blev antaget til arbejdet, i nogen måde med bevarelse af en vis forbindelse med banken. Efter få måneders forløb fratrådte han imidlertid efter eget ønske stillingen og vendte tilbage til fuldt arbejde i banken.

*Johs. Andersen,
Kværndrup*

Bestyrelsen trådte derefter, i henhold til stedefunden avertering af stillingen, allerede i august (1960) i forbindelse med statsautoriseret revisor *Hans Rühmann*, der på dette tidspunkt havde ansættelse i et københavnsk revisionsfirma. Disse forhandlinger indebar for bestyrelsen sådanne udsigter med hensyn til revisor Rühmanns kvalifikationer for opgaven, at en aftale blev truffet om, at han stillede sig til rådighed for tilknytning til denne allerede fra 1. oktober (1960). På grundlag af sit foreløbige indtryk af andelskassernes virksomhed blev han således i stand til på D.A.s generalforsamling i begyndelsen af november at fremsætte sine synspunkter også med henblik på det kommende arbejdes forskellige retningslinier.

Det vil nu fremgå af vigtige træk fra andelskassernes udvikling i årene opmod 1960, at denne på vigtige punkter rummede interessante løfteparagrafer for de følgende år, altså den lidt fjernere, men også den absolut nære nutid. Herom skal fortælles i næste afsnit.

V

Fra fortid til fremtid

Denne overskrift har som sin nærliggende baggrund, at skildringen i dette afsnit skal beskæftige sig med, hvad der kan siges at ligge mellem overskriftens tidsbegreber, nemlig nutiden, hermed på dette sted forstået årene siden omkring 1960. En sådan tidsregning har også sin begrundelse deri, at denne periode særlig klart tegnede billedet af de to retningslinier for praktisk og økonomisk virksomhed, som gav nutiden sit væsentlige præg.

Den ene af dem ytrede sig i vigtige henseender som fortsættelsen af en udvikling med rod i *hævdvundne erfaringer og resultater*, medens den anden havde udgangspunktet for planlægning og iværksættelse af arbejdet i *nutidens nye former herfor* og dermed naturligt først og fremmest havde fremtidens krav og muligheder for øje. Omend forskellige af væsen indebar praktiseringen af disse hovedlinier ikke erhvervsmæssigt noget ubetinget delings- eller modsætningsforhold mellem de enkelte bedrifter, der praktiserede den ene eller den anden, men frembød ofte anvendelsen af begge former inden for samme virksomhedsramme, den ene supplerende den anden.

Med formålet her at påpege den indflydelse på andelskassernes virksomhed, som særlig den økonomiske udvikling øvede, skal ligesom for tidligere perioder påpeges enkelte træk heraf i de seneste år. Væsentligt i den henseende var det, at adskillige af de faktorer, der spillede en rolle af betydning, var de samme som i den foran omtalte årrække op til 1960, sådan at det i nogen måde var de stedfundne forskydninger, så at sige de forskellige grader af en eller anden tilstand, der særlig tildrog sig opmærksomheden.

Indgribende i udviklingen i adskillige henseender var således den fortsatte tilstand af, hvad der betegnes som *fuld beskæftigelse*. Men det foregik efterhånden som noget mere eller mindre selvfølgelig, hvor man næsten var ved at glemme, at dets modsætning var arbejdsløshed inden for de pågældende

Moderne ekspeditionslokale (Øse Andelskasse)

erhvervsgrene, eller at det gjaldt den så at sige uoverskuelige række af arbejdende grupper, som kropsarbejdere, på kontorer, i administration o. s. v.

Følgerne af fuld beskæftigelse var, foruden den mere eller mindre bedveste tryghedsfølelse hos de beskæftigede i videste forstand, den stedfundne lønstigning, uomtvisteligt ledsaget af en større købekraft og forhøjet levestandard, der bl. a. omfattede et øget og mere luksuspræget forbrug. For den anden part i beskæftigelsesforholdet, arbejdsgiveren (enkeltmand, staten, selskaber, foreninger m. m.), indebar tilstanden øgede vanskeligheder ved at skaffe tilstrækkelig — i nogen måde også tilstrækkeligt kvalificeret — medhjælp. Specielt for landbruget beroede dette på den efterhånden permanente direkte mangel på arbejdskraft, hvad der fandt sin delvise imødegåelse i den stadig mere fuldstændige mekanisering med dennes investerings- og oftest forudsatte lånekrav.

Men også om andre samfundslag kunne det, der er udtrykt her som særligt gældende arbejdere og ansatte, finde gyldighed med hensyn til nutidens almindelige udviklingsformer. Det gjaldt stigningen i indtjening og forbrug, som var det iøjnefaldende træk i billedet af økonomi og tilværelse hos den overvejende del af befolkningen, særlig hvor pristalsbevægelsen direkte eller måske navnlig indirekte var medbestemmende for indkomstniveauet og det dermed forbundne forbrugsniveau. For atter at nævne landbruget, hvis vilkår lå andelskasserne nærmest, dannede dette imidlertid særlig de første par år af 60'erne en undtagelse fra den almindelige opgangslinie, på grund af de ustadige, men ret permanente *svigtende eksportmuligheder*. Det lå da også således, at de beregnede forrentningsprocenter for 1960—63

var under 4, deraf for 61—62 under 1, og først de foreliggende tal for 1963—65 nåede en procent på godt 7 og knap 6.

Til den nævnte indtægts- og niveaustigning knyttede sig den ret afgørende opfattelse, at den i sine udslag ikke holdt sig inden for, hvad der stemte med omfanget af hele produktionsapparatets ydelser og dertil hørende økonomiske muligheder. Det var tildels noget sådant, der kom til udtryk i forbindelse med en anden væsentlig faktor i de omtalte år, nemlig *valutastillingen over for udlandet* og specielt de hyppigt forekommende betydelige overskridelser af importværdien i forhold til eksportværdien og den dermed følgende nedgang i landets valutabeholdning. En undtagelse i denne henseende var stillingen i 1963 som følge af en ret gunstig økonomisk udvikling, hvor dog i nogen måde den virkelige valutabalace tilsløredes ved optagelse af milliardlån i udlandet, således som tilfældet var også i de andre år inden for perioden.

Endnu skal påpeges et fremtrædende træk i nutidens udviklingsformer, nemlig den stærkt øgede *koncentration eller centralisering* til skabelsen af de store bedriftsenheder. Den foregik på vigtige områder ved samling af mindre enheder til en større enhed under dennes snævre ledelse, tillagt den dermed tilstræbte øgede handlekraft og effektivitet. Eller den praktiseredes ved selve iværksættelsen af en ny virksomhed med de tekniske, organisationsmæssige og økonomiske retningslinier anlagte efter den store bedriftsenheds mønster.

Bege de nævnte fremgangsmåder indføjede i erhvervslivets arbejdsformer en række tidligere sjældent forekommende bedriftstyper i produktion og omsætning. Særlig interesse inden for andelskassernes virkekreds såvel som andelsbevægelsen i almindelighed knyttede sig til den igangværende udvikling af denne art inden for *De danske Mejeriforeningers Fællesorganisation* ved dannelsen af *Mejeriselskabet Danmark* og inden for *Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger* ved dannelsen af Den frivillige Kæde af brugsforeningerne — og i øvrigt inden for adskillige andre andelsområder, hvor ikke mindst den tekniske side af stordriftens fordele indtog en fremtrædende plads.

Når skildringen derefter overgår til nærmere at belyse andelskassernes virksomhed efter 1960, giver den følgende oversigt over *den driftsmæssige udvikling* nogle nyttige holdepunkter som en fortsættelse fra den forudgående årrække siden 1915.

UDVIKLINGEN 1961—64

For året	Antal andels- kasser	Omsætning		Balance		Omkost- ninger 1000 kr.	Reserver 1000 kr.
		ialt mill. kr.	pr. andels- kasse	ialt mill. kr.	pr. andels- kasse		
1961	58	1.863	32,1	109,8	1,893	1.151	11.550
1962	56	2.066	36,9	118,0	2,107	1,259	12,695
1963	57	2.383	41,8	132,2	2,319	1.427	14.235
1964	57	2.863	50,2	147,9	2,595	1.604	15.277

De anførte tal bygger også her på det tilvejebragte regnskabsmateriale fra medlemmerne af foreningen *Danske Andelskasser* på grundlag af dennes konsulent- og revisionsvirksomhed og ved den efter hvert års afslutning foretagne samlede regnskabsopstilling. Ved oversigtens tidsmæssige placering knytter der sig særlig interesse til tallene for det senest foreliggende årsresultat, for 1964, idet dette indebærer vigtige sider af en nutids-status for andelskassebevægelsen.

Af de enkelte kolonner fortæller først antallet af andelskasser, at dette lå på et ret konstant niveau, dog med den afvigelse og ikke usædvanlige situation ved slutningen af 1961, at 2 andelskasser var udgået som medlemmer af D.A., fordi de var likviderede og ført videre af *Andelsbanken* som kontorsteder. Til gengæld indmeldte et nyt medlem sig i 1963, så tallet de to sidste år blev 57. I forbindelse med dette rejser sig naturligt spørgsmålet, hvor mange bestående andelskasser der på dette tidspunkt fandtes *uden for* D.A. Svaret herpå fra sagkyndig side går ud på, at der kan regnes med 4—5, sådan at det samlede antal af bestående andelskasser udgjorde godt 60.

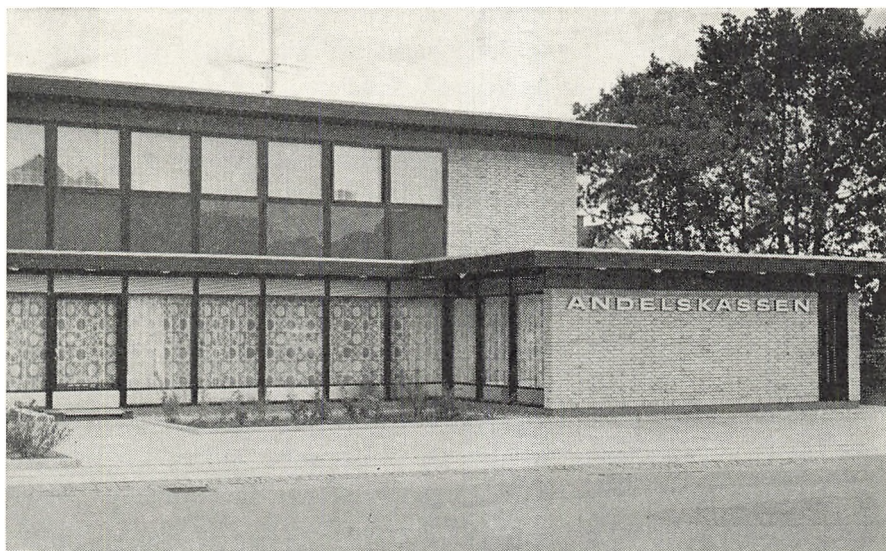
Et første indtryk af oversigtens øvrige tal præges af deres væsentlige og ubrudte stigning fra det ene år til det andet. Det gælder de to vigtige rækker for omsætning og balance, med runde tal sagt sådan, at den første steg fra 2000 til 3000 mill. kr., og den anden fra 110 til 148 mill. kr. eller henholdsvis 50 og ca. 35 pct. For ligesom i en tidligere forbindelse at sammenligne disse betydelige stigninger med den samtidige prisbevægelse i almindelighed kan anføres, at detailpristallet beregnet med tallet i 1914 som 100 steg fra 456 til 512 eller godt 12 pct. i årene 1960—64.

De tilføjede gennemsnitstal pr. andelskasse for omsætning og balance dækker ligesom tidligere over store spillerum mellem de enkelte virksomheder. I 1964 varierede således omsætningen fra 143 til knap 9 mill. kr., og

RETTELSER

Side 46: mangler billedunderskrift: *Jacob Stordal*, Frederiks.

Side 83: Billedunderskriften skal være *Andelskassen i Stenstrup-Lunde*.

Andelskassen i Øse

balancen fra 7,6 til 0,4 mill. kr. for henholdsvis andelskassen med højeste og den med laveste tal inden for gruppen.

Oversigtens to sidste kolonner for omkostninger og reserver giver på deres særlige måde udtryk for væsentlige sider af virksomhedens resultat, men vel at mærke sådan, at begge talrækkers stærke stigning virker i indbyrdes modsat retning.

For *omkostningerne* spillede også i disse år navnlig de forøgede udgifter til aflønning af ledelse og medhjælp en stigende rolle, men dog trods alt således, at det samlede beløb for de enkelte år kun lå i overkanten af 1 pct. af balancen, altså fortsat overordentlig lavt sammenlignet med niveauet inden for andre former for pengeomsætning. På den anden side var stigningstendensen stadig resultat af en klart tilkendegivet bestræbelse for i højere grad at knytte yngre og særligt uddannede medarbejdere til virksomheden, i visse tilfælde i forbindelse med, hvad der følte som et generationsskifte inden for bevægelsen.

Hvad endelig angår *reserverne*, gjorde også her den stærke stigning i beløb gennem de fire år sig stærkt gældende, idet den udgjorde 33 pct., op til de over 15 mill. kr. i 1964. I forhold til balancen svarede det i alle årene til over 10 pct., en størrelse, der oprindeligt kan synes at have været betragtet

som grundlag for udbetaling af overskud, men som i de senere normalvedtægter var forhøjet til 15 pct. af foreningens samlede gældsforpligtelser.

Den almindelige praksis formede sig imidlertid fremdeles sådan, at en udbetaling kun foregik i beskedent omfang, hvorimod de løbende rentesatser i givet fald snarere blev tilgodeset i så henseende. Reservernes niveau og bevægelser havde i de omtalte år nær forbindelse med gennemførelse af en ret betydelig konsolidering trods i øvrigt forskelligartede vilkår herfor.

Som baggrund for oversigtens tal og forskydninger frembød nemlig også denne sidste periode op til nutiden en række vekslende omstændigheder for andelskassernes daglige virksomhed. Det faste punkt for ledelsen at iagttage var bestræbelsen for *likviditetens* bedst mulige opretholdelse. De første par år efter 1960 indebar vanskelige vilkår i denne henseende, med et stærkt lånekrav ikke mindst fra landbrugets side under dettes utilfredsstillende kår. En vis lettelse indtraf omkring 1963, men afløstes af den udprægede likviditetsstramning i periodens sidste par år, der mundede ud i en kreditstramning af en så indgribende karakter som ukendt i en overskuelig fortid. Nationalbankens etablerede aftale med bankerne om deponering af 20 pct. af deres indlånsstigning til en forrentning på 1½ pct. under diskontoen blev kort tid efter nytår 1965 indgangen til dette formåls strenge gennemførelse.

Som en faktor af betydelig indflydelse på overvejelser og dispositioner i ledelsen af enhver andelskasse må også nævnes de stærke bevægelser i Nationalbankens ansættelse af diskontoen i disse år. I maj 1961 indtraf forhøjelsen af denne fra 5½ til 6½ pct., derefter nedgangen i 1963 fra 6½ til 5½ pct. og sluttelig på ny forhøjelsen til 6½ pct. i juni 1964. For andelskassernes *rentepolitik* indebar de indtrufne stigninger, at en forhøjelse fandt sted af rentesatserne i visse tilfælde, navnlig for indlån på opsigelse, men gennemgående også for udlånsvirksomheden. Fra fremtrædende side inden for ledelsen af D.A. blev der i denne forbindelse givet udtryk for det formålstjenlige i, at der i stedet for forhøjelsen af indlånsrenten foretoges udbetaling af en almindelig bonus.

For de to nu nævnte afgørende arbejdsområder i andelskasserne, indlån og udlån, frembød selvsagt de enkelte år adskillige specielle vilkår og krav, der påvirkede deres forløb og resultater, som altid først og fremmest under indflydelse af, om »tiderne« var gode eller dårlige.

Men også visse særlige forhold spillede en rolle, således stadig for indlånet de såkaldte *skattebesparende opsparingsformer*, for hvilke andelskas-

erne havde opnået officiel adkomst til at oprette konti. Allerede fra årene før 1960 er på et tidligere sted anført tallene for indlån på dertil oprettede præmieindskudskonti og den såkaldte ungdomsopsparing samt kapitalbinding. I årene efter 1960 drejede det sig stadig om de to sidstnævnte opsparingsformer, men yderligere tre andre, nemlig børneopsparing, selvpensionering samt kontoen for skattelettelse. Indlån under disse lovmæssige ordninger beløb sig i 1961 til 3,8 mill. kr. og udviste indtil 1964 en stigning til 7,7 mill. kr. for de 57 andelskasser inden for D.A., samtidig med at indlån ialt stod anført med 98,6 mill. kr., heri ikke medregnet folio-indskud.

Med hensyn til udlånssiden havde de forskellige benyttede former været hævdvundne gennem så at sige hele andelskassernes tilværelse. Genstand for opmærksomheden fra de ansvarliges side var særlig *kassekrediternes* frem-skudte plads samt i nogen måde vekselomsætningen i forhold til udlån mod pant eller kaution. Stillingen ved udgangen af 1964 kendetegnedes ved tallene i status, der udgjorde for kassekreditter 75,2 mill. kr., for udlån mod pant eller kaution 51,2 mill. kr. og for veksler 5,0 mill. kr.

For at belyse stillingen så nær nutiden som muligt og for derigennem at tilkendegive den udvikling, der var foregået og stadig var i gang, følger endnu her tallene fra forskellige områder, der kan betegnes som rammen eller baggrunden for andelskassernes daglige virksomhed.

Medlemstallet i de 57 andelskasser inden for D.A. udgjorde ved udgangen af 1964, i henhold til antallet af oprettede konti, 13.837 aktive medlemmer, i gennemsnit pr. andelskasse 243, og 3.625 passive medlemmer, i gennemsnit pr. andelskasse 64.

De gældende kontortider fordelte sig som følger:

1 dag ugentlig	4 andelskasser
2 dage	» 28 »
3-4 »	» 11 »
fuld åbningstid	14 »

For *kontorlokaler* gælder det, at

23 andelskasser	benyttede lejede lokaler,
34 »	» lokaler i egen ejendom.

I denne henseende er det bemærkelsesværdigt, at ikke mindre end 14 andelskasser i årene 1960—65 foretog nyopførelse af tidssvarende bygninger med moderne lokaliteter for virksomheden.

Bogføring foregik i

28 andelskasser ved håndbogholderi,
29 » » maskinbogholderi.

Andelskassernes bankforbindelse, der foran (side 75) er belyst for 1953, stillede sig ved nytår 1963 således, at 32 benyttede *Andelsbanken*, deraf halvdelen samtidig anden bankforbindelse, medens 24 ikke benyttede *Andelsbanken*.

Til de nu fremdragne fakta om andelskassernes udvikling skal på dette sted føjes en stærkt understreget henvisning til de statistiske og skematiske oversigter på side 104. De er udarbejdede af konsulent- og revisionsvirksomheden på grundlag af materialet op til det senest afsluttede år, 1964.

Direktør
Hans Rühmann

Også denne talmæssige belysning underbygger de her i skildringen indeholdte hovedpunkter i andelskassernes praktiske udvikling, der taget i sin helhed bærer præg af en betydelig aktivitet til støtte for virksomheden i de respektive lokale kredse. Et væsentligt bidrag hertil betegnede imidlertid gennemførelsen af betydningsfulde *nydannelser inden for det foreningsmæssige samarbejde* i D.A., med sigte på fremme af bestræbelser, der gennem adskillige år var givet udtryk på forskellig måde.

Hvad der tidsmæssigt først tildrager sig begrundet opmærksomhed i denne udvikling, var det særdeles bemærkelsesværdige, at der foretoges en *nyordning af revisionsarbejdet* inden for rammerne af D.A., altså på et centralt og fremtrædende område siden foreningens tidligste år, både med hensyn til formål og virksomhed.

Baggrunden for dette var, at *Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger* som led i en ændring af hele sin betydningsfulde revisions- og konsulentordning i foråret 1962 besluttede at oprette et selvstændigt selskab, *Revisionstjenesten for Danske Andelsselskaber*. Men dertil kom, at statsautoreret revisor *Hans Rühmann*, der siden efteråret 1960 havde været til rådighed for D.A.s konsulent- og revisionsvirksomhed, nu indtrådte i stillingen som direktør for den nye andels-revisionstjeneste fra midten af august 1962.

Fra ledelsens side inden for D.A. havde man selvsagt haft nær kontakt med denne tingenes udvikling og tillige også tilkendegivet sin fulde indforståelse med, at der på denne måde betroedes revisor Hans Rühmann en opgave af et perspektiv, der svarede til hans interesser og evner. Der meldte sig jo imidlertid dermed for andelskasserne det nærliggende og uhyre vigtige spørgsmål om tilrettelæggelsen af deres fortsatte konsulent- og revisionsordning.

Herom førtes der uopholdeligt drøftelser inden for D.A.s bestyrelse, og så snart man — i øvrigt uden vanskeligheder — var nået til klarhed over de retningslinier, som man ville gå ind for i det fremtidige arbejde, udsendtes der en redegørelse herfor til medlemmerne. Det lå tidsmæssigt nemlig sådan, at afgørelse i sagen ville blive forelagt foreningens forestående generalforsamling i september (1962).

På denne redegjorde formanden, *Chr. M. Pedersen*, for hele sagens udvikling og ikke mindst den ordening af den fremtidige konsulent- og revisionsvirksomhed, hvorom der kun havde været udtrykt enighed, og som bestyrelsen anbefalede generalforsamlingen at give sin tilslutning. Nyordningens hovedpunkter gik ud på, at *Hans Rühmann* også efter sin ansættelse som direktør for Revisionstjenesten for Danske Andelskasser skulle bevare sin hidtidige tilknytning til D.A.s konsulent- og revisionsvirksomhed som leder af denne, idet dog daværende kredsrevisor *C. Rasmussen*, Viborg, fik overdraget at varetage en væsentlig del af det praktiske arbejde, først og fremmest ude i selve andelskasserne. Den hidtidige virksomhed skulle altså dermed skifte hjemsted og overflyttes fra sin varetagelse som en væsentlig side af D.A.s løbende program til Revisionstjenesten, tillige på det grundlag, at de enkelte andelskasser inden for foreningens medlemskreds indtrådte som den ene part i overenskomsterne med Revisionstjenesten. Overgangen til de nye arbejdsformer skulle foregå ved nytår 1963.

Revisor *C. Rasmussen*,
Viborg

Den endelige godkendelse af hele ordningen foregik nu på generalforsamlingen, med tilslutning også til den almindeligt rådende opfattelse, at såvel stiftelse af selve Revisionstjenesten og ansættelsen af dens ledende be-

manding som andelskassernes indtrædelse i samarbejdet betegnede en værdifuld reorganisering og rationalisering af revisionsvirksomheden og dermed en yderligere spore til fremme af det fælles formål.

Som naturligt var, havde *Chr. M. Pedersen* til sin forelæggelse på generalforsamlingen knyttet en understregning af revisionsarbejdets hidtil fremtrædende plads både i foreningens praktiske program og i dens vedtægter. Den nu vedtagne nyordning indebar dermed, foruden andre nutidslinier i arbejdet, det nødvendige i at foretage *en gennemgribende ændring af foreningens vedtægter*. Vi nærmer os da hermed iværksættelsen af *det andet* vigtige fremstød, der satte sit særlige præg på foreningssamarbejdet i årene op til nutiden og kom til at indebære en tidssvarende tilpasning af »forfatningen« til nutidens og fremtidens opgaver.

Sin omtale af vedtægternes ændring ledsagede formanden nemlig med at opridsede sine tanker om, hvad der først og fremmest måtte tages sigte på, for at D.A. kunne omorganiseres til at tjene sine formål efter flytningen af revisionsarbejdet. De måtte gå i retning af at fremme den indbyrdes medlemskontakt og dermed kendskabet til hverandres arbejdsmetoder. En mulighed kunne derved også vise sig for at skabe en form for indbyrdes faglig og økonomisk bistand, et spørgsmål, der lejlighedsvis havde været på tale i de forløbne år. Et afgørende skridt til noget sådant ville det efter gældende opfattelse være at foretage en kredsinddeling af D.A.s medlemmer og derved særlig at ansøre til afholdelse af lokale møder og faglige kursus.

Bolden var hermed givet op til handling, og i overensstemmelse med de tilkendegivne bestræbelser, som også foreningens bestyrelse i fuldt mål sluttede sig til, blev der nu i de følgende måneder af 1962 taget fat på at udarbejde et samlet forslag til nye vedtægter for foreningen. Den snævre inderkreds af D.A.s ledelse og medarbejdere drøftede og udformede de nærmere enkeltheder med skyldig hensyntagen til de hidtil gældende bestemmelser, ligesom udtalelser indhentedes hos den juridiske sagkundskab angående forskellige punkter.

I løbet af foråret 1963 lå der således et samlet forslag udarbejdet, der efter en behandling i bestyrelsen og dennes beslutning kunne udsendes til medlemmerne i den hensigt at placere hele spørgsmålet som hovedemne for den kommende generalforsamling, der afholdtes i slutningen af juni.

Ved denne lejlighed kunne det med tilfredshed fastslås, at det forelagte forslag både i indhold og formulering havde fuld tilslutning fra medlems-

Onsild Andelskasse

kredsen. Der knyttedes til forelæggelsen en understregning af det nye forslags principielle karakter og de nye linier for det fremtidige arbejde, som hermed kunne realiseres, først og fremmest i retning af et mere aktivt samarbejde blandt medlemmerne også i de lokale kredse. Det afsluttende resultat af generalforsamlingen blev således en enstemmig vedtagelse af *D.A.s vedtægter af 1963*.

Den nærmere redegørelse for, hvad disse nu indeholdt, har sit naturlige udgangspunkt i de bestemmelser, der først og fremmest indebærer det nye i samarbejdets form og indhold. De pågældende paragraffer gengives derfor i det følgende fra vedtægterne.

Formål. § 1. Foreningens formål er ved samarbejde at sikre sunde økonomiske vilkår for den enkelte andelskasse, at styrke det økonomiske og faglige samarbejde andelskasserne imellem samt at skabe en gyldig repræsentation for sammenslutningen.

Organer. § 3. Foreningens myndigheder er generalforsamlingen, repræsentantskabet og bestyrelsen.

Kredsinddeling. § 8. De i foreningen indmeldte andelskasser inddeles i 12 kredse, som hver for sig omfatter mindst tre andelskasser. Kredsinddelingen vedtages første gang af generalforsamlingen. Senere ændringer skal godkendes af repræsentantskabet.

Bestyrelsesmedlemmer, funktionærer og revisorer fra kredsens andelskasser mødes

mindst to gange årligt, henholdsvis senest en måned efter den ordinære generalforsamling og senest inden den 1. april.

Ved mødet efter generalforsamlingen vælger andelskassernes bestyrelsesmedlemmer en repræsentant for kredsen, og hver andelskasse har tre stemmer. Valget gælder for et år ad gangen.

Repræsentantskab. § 9. Dette således valgte repræsentantskab afholder hvert år inden 1/9 et møde, hvor man konstituerer sig og vælger af sin midte en formand og næstformand samt et medlem mere af repræsentantskabet ved skriftlig afstemning, en ad gangen. Disse tre valgte udgør *foreningens bestyrelse*. Endvidere kan repræsentantskabet antage en sekretær og kasserer for foreningen, som ikke behøver at være medlem af bestyrelsen eller repræsentantskabet. Alle valg bortset fra sekretær og kasserer gælder for et år ad gangen.

Kredsrepræsentanternes opgave er at samle andelskassernes ledelse til lokale møder og søge at pleje et godt samarbejde mellem egnens andelskasser.

Repræsentantskabet er rådgivende for bestyrelsen, når nye opgaver foreligger til løsning. Repræsentantskabet kan desuden træffe afgørelser, som er bindende for bestyrelsen, men bestyrelsen kan forlange gennemførelsen af en afgørelse udsat, indtil den er godkendt på en generalforsamling.

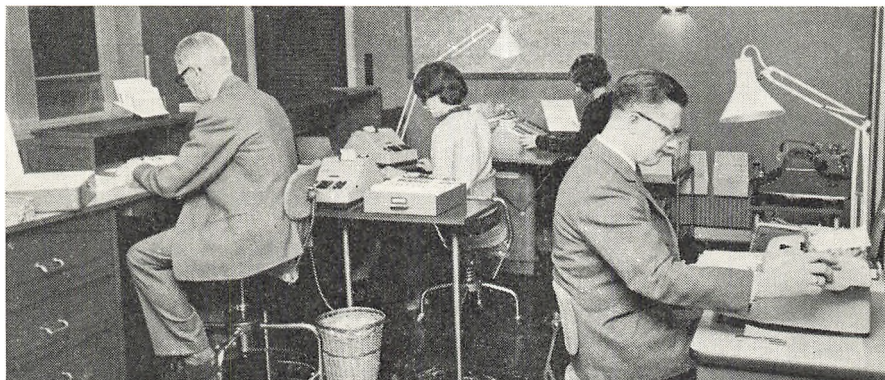
§ 10. Andelskasser, der er medlem af foreningen, hæfter i fællesskab og i forhold til den enkeltes balance for de midler, som indsættes på skattebesparende indlånskonti i den enkelte andelskasse, samt over for modtagne midler fra forsikringselskaber, sygekasser o. l. institutioner. Størrelsen af denne hæftelse fastsættes af repræsentantskabet.

Karakteren af de anførte paragraffer fremgår i sig selv af disses indhold. Det gælder § 1 (formål), hvor den foretagne udvidelse knytter sig til »at styrke det økonomiske og faglige samarbejde andelskasserne imellem«. På den anden side er den i tidligere vedtægter indeholdte særlige omtale af revisionsvirksomheden udeladt som følge af den foran omtalte nyordning heraf.

Det nye og meget afgørende i § 3 om foreningens organer er udvidelsen af disse med repræsentantskabet, hvis grundlag og funktioner derefter indeholdes i de to følgende citerede paragraffer.

Af disse må § 8 om kredsinddeling (i 12 kredse) og afholdelse af møder betragtes som den principielt mest nyskabende. Andelskassernes beliggenhed og størrelse ligger til grund for inddelingen, medens kredsenes antal og dermed det begrænsede antal kasser inden for hver kreds tager sigte på at skabe den sluttede, ikke for store deltagerkreds som grundlag for møder og andre foranstaltninger. Med en inddeling i 12 kredse af ialt 56 andelskasser var antallet af disse pr. kreds varierende omkring 4—7, med undtagelse af en enkelt kreds med kun 3 andelskasser.

Sidste stykke af § 8 om valg af en kredsrepræsentant peger frem til § 9,

Moderne kontormaskineri (Hammershøj)

hvis første hovedpunkt er overdragelsen af en væsentlig indflydelse til repræsentantskabet, fortrinsvis ved dettes valg af foreningens snævre bestyrelse på tre personer samt antagelse af sekretær og kasserer. Den yderligere fastsættelse af repræsentantskabets opgaver svarer til dets dermed angivne niveau. Til opgaverne i § 9 kommer yderligere, at der i henhold til § 12 var tillagt repræsentantskabet myndighed til under nærmere angivne vilkår at ekskludere et medlem af foreningen samt i henhold til § 14 at fastsætte medlemskontingentet til foreningen og honoraret til dennes tillidsmænd.

Ligeledes indeholdende en ny bestemmelse var § 10 blandt de citerede, idet dens bestemmelser om en fælles hæftelse for medlemmerne over for modtagelsen af såvel de forskellige skattebesparende indlån som af midler fra forsikringselskaber, sygekasser o. lign. træder i stedet for den enkelte andelskasses isolerede hæftelse. Også paragraffens afslutning om repræsentantskabets beføjelse til at fastsætte størrelsen af de fælles hæftelser var selv sagt af en vis betydning.

Vedtægternes øvrige paragraffer, der ikke er anførte her, indeholder bestemmelser, der stort set er uforandrede fra tidligere gældende vedtægter. Idet der henvises til en tidligere omtale heraf (s. 35), skal blot nævnes de enkelte paragraffers hovedemner.

§ 2: foreningens medlemsforhold,

§§ 4 og 5: generalforsamlingen, hvis anførte dagsorden som følge af repræsentantskabets bemyndigelse ikke omfatter valget af bestyrelse, men alene af revisorer,

§ 6: afholdelse af ekstraordinær generalforsamling,

§ 7: generalforsamlingens afstemningsregler,

§ 11: bestyrelsens opgaver, der bestemmes af repræsentantskabet og generalforsamlingen, samt uden særlig bemyndigelse repræsentation på medlemmernes vegne over for myndighederne,

§ 12: udelukkelse af et medlem (jfr. foran om repræsentantskabet),

§ 13: regnskab og revision,

§§ 14 og 15: kontingent (jfr. foran om repræsentantskabet) og regnskabsår,

§ 16: udmeldelse af foreningen,

§ 17: foreningens opløsning.

De nye vedtægters ikrafttræden i umiddelbar forbindelse med deres vedtagelse på generalforsamlingen havde den effektive følge, at bestemmelserne om kredsinddeling og valg af repræsentantskab gennemførtes så betids, at dettes første møde kunne afholdes i begyndelsen af september (1963) i Grindsted, hvor samtlige 12 nyvalgte kredsrepræsentanter var til stede.

Til mødet forelå en omfattende dagsorden, der på væsentlige punkter var udtryk for den betydning, der fra en begyndelse var tillagt det nye organ inden for D.A. Det drejede sig således om varetagelse af foreningsopgaver, hvortil nedsattes specielle udvalg, nemlig et *blanketudvalg* til at standardisere og varetage indkøbet i fællesskab af tryksager o. lign., samt et *kursusudvalg* for oplysningsarbejdet ved kursus og møder.

På det første af disse områder udfoldedes der gennem de seneste år bestræbelser for at aktivisere det hidtidige samarbejde ved at anbefale medlemmerne at benytte de fremstillede tryksager o. lign. i større udstrækning og specielt at anvende sådanne i deres oplysningsarbejde. I ydre henseende markeredes de delvis nye retningslinier ved, at foreningen i forbindelse med udvalget oprettede *Danske Andelskassers Fællesindkøb*.

Også på oplysningsområdet foregik der, som det senere vil blive omtalt, i de nærmest følgende år en væsentlig udvikling, der tjente til at styrke samarbejdet.

Til behandlingen af disse opgaver kom endelig nedsættelse af et udvalg i tilknytning til et særligt punkt på dagsordenen om *det økonomiske samarbejde* mellem andelskasserne. Dets opgave blev formuleret således, at det skulle »arbejde videre med« oprettelsen af en fond for det nævnte formåls fremme. Der knyttede sig yderligere hertil en beslutning om, at et fremsat

Ryslinge Andelskasse

forslag til opgavens videre varetagelse skulle udsendes til drøftelse i kredsen, før videre skridt foretoges.

Endnu som en vigtig funktion for repræsentantskabet skete der valg af formand, næstformand og et tredje medlem af foreningens bestyrelse, hvortil valgtes henholdsvis *Chr. M. Pedersen*, Ryslinge, *N. Erik Toft*, Lem, og *Alfr. Andreassen*, Frederiks. Endvidere valgtes *J. Møller Jensen*, Hammershøj, til foreningens sekretær og kasserer.

Som det allerede havde givet sig udtryk på repræsentantmødet, var det spørgsmålet om *det økonomiske samarbejdes udformning*, der lå i toppen med hensyn til interesse fra alle sider. Vigtigt var det i denne henseende, at den foretagne udsendelse til medlemskredsen af »et foreliggende forslag« om opgaven havde mødt levende tilslutning og allerede givet baggrund for indmeldelser, tildels endda under bindende former, fra et betydeligt antal medlemskasser.

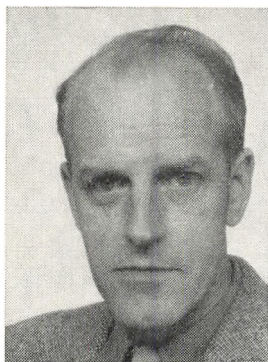
For nu på forhånd at gøre rede for de anførte, noget ukendte størrelser og hele spørgsmålet skal der først peges på, at tanken om styrkelse og fremme af et økonomisk samarbejde jo gennem de forløbne år særlig havde taget sigte på en samling af andelskasserne om en og samme bankforbindelse, og udtrykket herfor havde naturligt været de udfoldede forsøg på at

tilvejebringe en samarbejdsordning med *Andelsbanken*. De dertil knyttede forhandlinger havde imidlertid som foran omtalt ikke båret resultater af interesse for, hvad det nu særlig drejede sig om, nemlig det indre foreningsmæssige samarbejde.

Thi på dette område havde de seneste år frembudt en stigende aktivitet, som for en væsentlig part var at tilskrive nyordningen af revisionsvirksomheden og den deri indeholdte fastere form i ledelse og praktisk arbejde, ligesom også den senere følgende ændring af foreningens vedtægtsmæssige grundlag havde sin store betydning for optagelse af nye opgaver. Adskillige af sådanne lagde nemlig beslag på opmærksomheden både inden for foreningens snævrere kreds og hos andelskassernes praktiske ledere. Forrest af det, der arbejdedes med, lå imidlertid det økonomiske samarbejdes fremme.

Bestræbelser for at udforme måden at foretage et sådant fremstød på var tidligt i gang, så at der, som allerede nævnt, ved det første repræsentantskabsmøde efter den store vedtægtsændring forelå et forslag egnet for en foreløbig udsendelse til foreningens medlemmer. Et værdifuldt og ret grundlæggende bidrag til overvejelserne betegnede et notat fra sagkyndig og interesseret side med påpegning af de sandsynlige fremgangsmåder og mål for det påtænkte samarbejde.

Det ydre forløb af opgavens behandling formede sig således, at den endelige affattelse af forslag til vedtægter for det nye påtænkte og vel forberedte foretagende blev klar til forelæggelse og behandling på et repræsentantskabsmøde i *Vejle den 3. februar 1964*. Her påfulgtes forelæggelsen af en indgående drøftelse af forslaget, som afsluttedes med dettes enstemmige vedtagelse og dermed stiftelsen af *Danske Andelskassers Indskuds- og Lånefond*.

Alfr. Andreasen,
Frederiks

Til medlemmer af bestyrelsen for denne valgtes *Chr. M. Pedersen*, *Ryslinge*, *Alfred Andreasen*, *Frederiks*, og *Niels Sørensen*, *Glæsborg*, medens *J. Møller Jensen*, *Hammershøj*, valgtes til forretningsfører. Ved sin tilbagetræden som formand for D.A. senere på året efterfulgtes *Chr. M. Pedersen* her af *N. Erik Toft*, *Lem*, der allerede 1965 afløstes af *Alfred Andreasen*, *Frederiks*.

Et lille tilbageblik på foreningens udvikling siden 1962 bekræfter indtrykket af dennes nyska-

bende karakter ved de tre store hovedbegivenheder i disse år: 1962 nyordningen af revisionsarbejdet, 1963 indførelsen af D.A.s nye vedtægter og nu 1964 oprettelsen af Indskuds- og Lånefonden.

Hvad der var sket ved denne nydannelse i foreningen, og hvad det hele egentlig gik ud på, finder først og fremmest sin besvarelse ved det indhold og den formulering, som vedtægterne havde fået. De var som helhed præget af en ret fyldig behandling af virksomhedens forskellige sider med anførelse af bestemmelser for deres udøvelse.

Selve karakteren af det nye foretagende udtryktes klart ved formuleringen af fondens formål, som var »gennem modtagelse af indskud fra medlemmerne og ydelse af kreditter, fortrinsvis kortfristede, at muliggøre en bedre udnyttelse af midlertidigt ledige midler og at styrke den enkelte andelskasse i løsningen af lokale opgaver.«

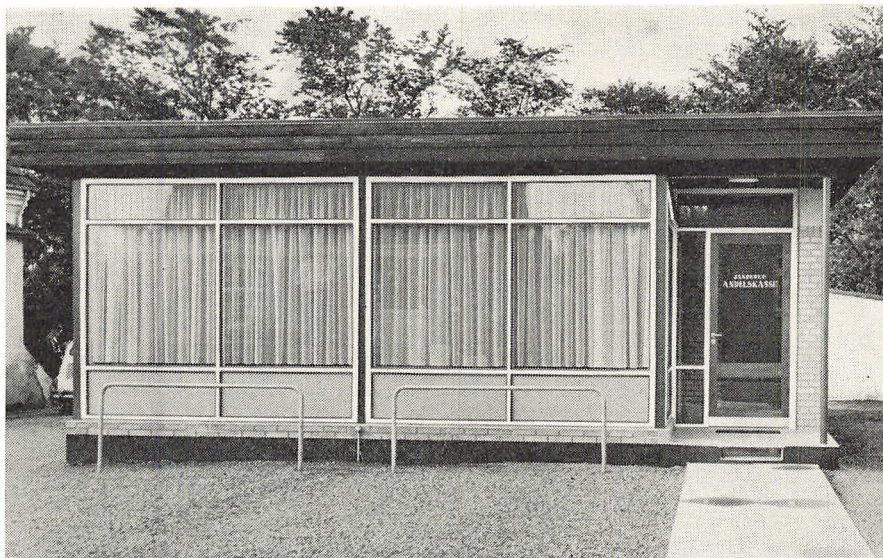
Hertil knyttede sig nu angivelse af medlemsskabet, der tilkommer ethvert medlem af D.A., idet indmeldelsen skal være godkendt af den pågældende andelskasses repræsentantskab. Et vigtigt punkt er derefter, at fondens kapitalgrundlag tilvejebringes ved indbetaling fra hvert enkelt medlem af $\frac{1}{2}$ pct. af foregående års statusbalance, og at regulering heraf foretages årlig, ligesom forrentningen af grundkapitalen fastsættes årlig af repræsentantskabet ved overskudsfordelingen. Med denne grundkapital hæfter medlemmerne over for indskydere og gældsforpligtelser.

Af indskud udover de pligtige er det fondens opgave at sørge for en fordelagtig forrentning, som skal godkendes af repræsentantskabet efter bestyrelsens indstilling. Udlånsvirksomheden skal fortrinsvis omfatte lån til finansiering af lokale opgaver eller til likviditetsmæssigt vanskeligt stillede andelskasser, mod at disse arbejder efter de af fondens bestyrelse fastsatte regler. Låneansøgninger forelægges foreningens revision til nærmere undersøgelse og eventuel afgivelse af indstilling til bestyrelsen, der har bevillingsmyndigheden.

Fondens ledelse består af D.A.s repræsentantskab og den særskilt valgte bestyrelse for fonden samt den af bestyrelsen ansatte forretningsfører. Som opgaver for bestyrelsen anføres »at fastlægge nærmere retningslinier for fondens daglige drift, herunder modtagelsen af indskud, udlånsvirksomhed samt forvaltning af de likvide beholdninger.«

Bestemmelser om andre sider af virksomheden følger derefter, om tegnings- og regnskabsforhold, revision samt anvendelsen af et fremkommende

Janderup Andelskasse

overskud og/eller kursreguleringsfond, indtil disse udgør 25 pct. af den indbetalte grundkapital. Denne forrentes forlods efter repræsentantskabets nærmere beslutning, og udbetaling af bonus kan ske til indskud udover grundkapitalen.

Vedtægternes afsluttende paragraffer indeholdt bestemmelser om regnskabets godkendelse, udmeldelse af fonden, dennes opløsning og ansvarsforholdene ved en sådan samt foretagelsen af vedtægtsændringer.

Da igangsættelsen af fondens virksomhed ikke stillede større ydre krav, idet den fik sit hjemsted hos forretningsføreren, *J. Møller Jensen*, altså i Hammershøj Andelskasse, kunne der lægges ud med arbejdet allerede den 1. marts (1964), og uanset at det dog drejede sig om noget nyt og ret indgribende for medlemskredsen, var dennes indstilling og tilslutning udpræget positiv. Afslutningen af den første regnskabsperiode med udgangen af 1964, og altså kun omfattende ti måneder, frembød da også et resultat, der fuldt ud svarede til de stillede forventninger, idet fondens balance beløb sig til 3,3 mill. kr. og omsætningen til godt 53 mill. kr.

I samme retning gik de foreliggende oplysninger om virksomheden i løbet af foråret 1965. På dette tidspunkt var over 50 andelskasser tilsluttet fonden, og et væsentligt antal heraf benyttede denne ved indskud og lån, ligesom der

til en del medlemmer var ydet bistand under indtræffende vanskeligheder. Det var da på baggrund af de foreliggende forhold og med sigte på at styrke fondens fortsatte udvikling, at der på et repræsentantskabsmøde blev tilkendegivet foreløbig tilslutning til at forøge fondens grundkapital ved indbetaling fra de tilsluttede andelskasser af yderligere $\frac{1}{2}$ pct. af deres balancesum. Den endelige beslutning herom fandt sted på det senest afholdte møde i repræsentantskabet i slutningen af september 1965.

Som led i de seneste års aktivitet, der således havde givet sig udtryk i de omtalte principielle nydannelser særlig til fremme af det foreningsmæssige samarbejde, frembød tiden også den fortsatte varetagelse af *andre vigtige opgaver*. Det gjaldt, hvad der kan betegnes som *oplysnings- og instruktionsarbejdet*, der allerede tidligt i andelskassernes tilværelse var praktiseret ved afholdelse af mere eller mindre lokale møder samt kursus af teknisk art, særlig med deltagelse af ledere og medarbejdere i den daglige virksomhed og i flere tilfælde strækkende sig over nogle dage.

Fra perioden, som her belyses, var de tre weekend-kursus i 1961—63, det ene på Fjerkærskolen i Middelfart, det andet på Fjordvang Landboskole ved Ringkøbing og det tredje på Ryslinge Højskole, af særlig interesse bl. a. ved deres behandling af emner, der i de følgende år gav sig udslag i selve det praktiske arbejde. Men bemærkelsesværdig ved siden heraf var en udvikling gående ud på, at møde- og kursusarbejdet op til nutiden i stigende grad kom til at blive en fremtrædende side af hele samarbejdet, som et led i konsulent- og revisionsvirksomheden og som støtte af hele kontaktarbejdet, der fandt også sin vedtægtsmæssige placering ved kredsinddelingen i 1963.

Endnu et andet anliggende kan nævnes, som atter i disse år blev aktuelt. Det drejede sig om den i de senere år ofte understregede bestræbelse for, at andelskasserne skulle opnå *ligestilling med andre pengeinstitutter*. Specielt gjaldt det med hensyn til deltagelse i praktiseringen af forskellige lovforanstaltninger, men desuden også i andre henseender, der til syvende og sidst ansås for at stå i forbindelse med, at andelskasserne var uden for bank- og sparekasselovgivningen med det dertil knyttede officielle tilsyn.

Udgangspunktet for denne situation, der jo betegnede et principielt omslag fra den oprindelige opfattelse i andelskassekredse, kan føres tilbage til foreningens generalforsamling 1959, hvor denne besluttede eller i hvert fald billigede, at bestyrelsen optog en forhandling med myndighederne om tilsyn for andelskasserne, eventuelt ved en særlig lovgivning for disse. Det

skønnedes formålstjenligt i de nærmest følgende år at gå lidt stille med dørene og begrænse sig til en lejlighedsvis kontakt om sagen, men på et repræsentantskabsmøde i forsommeren 1964, altså efter den forfatningsmæssige ændring af Danske Andelskasser, blev beslutningen gentaget om at kontakte Handelsministeriet for at søge opnået, at andelskasserne kom på lige fod med andre pengeinstitutter ved gennemførelsen af kommende lovforanstaltninger. Det forudsattes, at en sådan ligestilling måtte bygge på, at andelskasserne underkastede sig et offentligt tilsyn.

Denne beslutning blev nu snarest muligt taget op til udførelse, idet der blev tilvejebragt en indledende kontakt med den daværende handelsminister, *Hilmar Baunsgaard*, hvor foreningens formand, *Chr. M. Pedersen*, samt direktør *Hans Rühmann*, dels i sin egenskab af direktør for Revisionstjenesten og dels på baggrund af sin tilknytning til D.A.s konsulent- og revisionsvirksomhed, repræsenterede andelskasserne. Et hovedresultat af forhandlingen ved denne lejlighed blev, at det skønnedes formålstjenligt at overdrage til Revisionstjenesten at udarbejde udkast til en lov for andelskasserne. Man tænkte sig i denne forbindelse, at der kunne blive tale om en særskilt lov for disse, eller at forslaget muligvis med visse bestemmelser kunne fremtræde som et tillæg til den gældende banklov.

Ved den derpå følgende udarbejdelse af et forslag, der blev foretaget af Revisionstjenesten, var fulgt det første af de nævnte alternativer, altså en selvstændig lov om andelskasser. Princippet for forslagens opbygning var analogt med bankloven og tildels sparekasseloven, idet kravene, som måtte stilles til andelskasserne i en lovgivning om disse, videst muligt var tilpassede efter deres særlige forhold.

I udarbejdet stand var forslaget allerede inden jul (1964) forelagt og tiltrådt i D.A.s bestyrelse og blev derefter med kommentarer tilstillet Handelsministeriet umiddelbart efter nytår (1965).

Ministeriets reaktion blev imidlertid en afgjort skuffelse for andelskasserne. Svaret gik nemlig ud på, at man ikke fandt noget behov for at søge deres virksomhed reguleret ved en særlig lovgivning. Som forklaring heraf henvises til, at andelskasserne kunne komme ind under den såkaldte J.A.K.-lov af 1934, hvilket efter ministeriets opfattelse skulle åbne samme muligheder for en ligestilling med andre pengeinstitutter, som en særlig lov ville betegne. Om en sådan tilføjedes i øvrigt, at den ikke automatisk ville give andelskasserne samme rettigheder som banker og sparekasser.

Andelskassernes forhold til J.A.K.-loven er der redegjort for på et tidligere sted her i skildringen (side 52), hvoraf fremgår, at det afgørende for deres indtræden under loven ville være en generalforsamlings særlige beslutning i så henseende.

De anførte tidspunkter for begivenhederne ved behandlingen af hele dette vigtige spørgsmål er, ligesom for andre emners fremdragelse, udtryk for, at muligt efterfølgende bestræbelser eller beslutninger ligger gemt i fremtidens skød.

Som for tidligere perioder af andelskassernes udvikling gælder det for de seneste år op til nu-tiden, at den indsats, der øvedes af de ledende mænd på tillidsposterne eller i varetagelsen af de faglige funktioner, spillede en afgørende rolle for retningslinier og resultater i arbejdet som helhed. Nærliggende er det på dette sted at tænke på de gennemgribende ændringer og nydannelser, der gav dette sidste femår sit særlige præg, både i henseende til den organisationsmæssige ramme for andelskassernes foreningsmæssige samarbejde og til gennemførelse af foranstaltninger til fremme af praktiske formål inden for dette.

Direktør J. Møller
Jensen, Hammershøj

MEDLEMMER AF BESTYRELSEN

J. Møller Jensen, Hammershøj	1961—63	
Chr. Pedersen, Knarreborg	1961—63	
Alfr. Andreasen, Frederiks	1963—	Næstformand fra 1964
Niels Sørensen, Glæsborg	1964—	Formand fra 1964

KONSULENT- OG REVISIONSTJENESTEN

Hans Rühmann	1960—62
Revisionstjenesten for Danske Andelsselskaber	
Hans Rühmann	1962—
C. Rasmussen, Viborg	1962—

FORENINGENS SEKRETÆRER

J. Møller Jensen, Hammershøj	1963—64
E. Knudsen, Løgstrup	1964—

FORENINGENS KASSERER

J. Møller Jensen, Hammershøj	1963—
------------------------------	-------

MEDLEMMER AF REPRÆSENTANTSKABET

1. kreds	Georg Hansen, Aarre	1963—64
	Jens Schultz, Agerbæk	1964—
2. kreds	Kjeld Jessen, Horne	1963—64
	Andreas Kristensen, Skovlund	1964—
3. kreds	H. M. Hansen, Outrup	1963—65
	Søren E. Nielsen, Lunde	1965—
4. kreds	N. Erik Toft, Lem	1963—65
	Niels Nielsen, Hemmet	1965—
5. kreds	Martin Andersen, Hanning	1963—65
	Marius Madsen, Faster	1965—
6. kreds	Alfred Andreasen, Frederiks	1963—
7. kreds	Hans Christiansen, Onsild	1963—
8. kreds	Martinus Nielsen, Skelund	1963—64
	Frode Valsted, Vedum	1964—
9. kreds	Niels Sørensen, Glæsborg	1963—
10. kreds	Chr. Sandager, Snogebæk	1963—
11. kreds	Chr. M. Pedersen, Ryslinge	1963—64
	Thorkild Andersen, Herringe	1964—
12. kreds	Chr. Pedersen, Knarreborg	1963—

MEDLEMMER AF BESTYRELSEN FOR INDSKUDS- OG LANEFONDEN

Chr. M. Pedersen, Ryslinge	1964	
Alfred Andreasen, Frederiks	1964—	(formand)
Niels Sørensen, Glæsborg	1964—	
N. Erik Toft, Lem	1964—65	
Andr. Kristensen, Skovlund	1965—	

FORRETNINGSFØRER

J. Møller Jensen, Hammershøj 1964—

Bogholder *Egon Knudsen, Løgstrup*

Omtalen af, hvad der på samme måde som i de foregående afsnit kan betegnes som *de personlige forhold*, omfatter altså ligesom tidligere foranstående oversigt over medlemmerne af D.A.s bestyrelse, hvortil er føjet ledelsen af konsulent- og revisionstjenesten samt sekretærer og kasserer for foreningen. For selve bestyrelsens vedkommende henvises, særlig for to af medlemmernes vedkommende, *Chr. M. Pedersen, Ryslinge, og N. Erik Toft, Lem*, til de tidligere anførte data om deres funktionstid.

Endvidere følger medlemmerne af foreningens repræsentantskab, til hvilket der foretoges valg for første gang i 1963 i henhold til den skete vedtægtsændring. Ligeledes som noget nyt bringes endelig navne på medlemmer af bestyrelsen for Indskuds- og Lånefonden samt dennes forretningsfører siden fondens stiftelse i 1964.

Når der ikke som i det foregående er anført noget om foreningens valgte revisorer, har dette som sin opmuntrende grund, at *Th. Christensen*, Rudme, og *Søren Andersen*, Glæsborg, der (jfr. side 77) var valgt henholdsvis 1963 og 1964, fortsat var i funktion 1965.

Til praktisk orientering angående de anførte årstal i oversigterne tjener det, at tankestregen efter navnene på adskillige af de før 1965 valgte medlemmer betyder, at de pågældende fortsat var medlemmer ved oversigtens udarbejdelse.

De anførte oversigter tjener til at påpege virksomhedens ret omfattende og mangeartede karakter som et resultat af samarbejdets naturlige udvikling gennem de mange år og ganske særlig af den i den seneste nutidsperiode stedfundne rationalisering med sigte på fremtidens opgaver.

En undtagelse fra, at der ikke her gives en nærmere omtale af de enkelte mænd fra ledelsens inderkreds, tilkommer der formanden for D.A.s bestyrelse

i årene 1932—64 og medlem af denne siden foreningens stiftelse 1921, *Chr. M. Pedersen*, Ryslinge. Skildringen i det foregående har bekræftet hans værdifulde deltagelse i behandlingen af foreningens opgaver, hvor hans navn på selvfølgelig måde er placeret i talrige forbindelser.

Da han trådte tilbage fra sine tillidsposter i forbindelse med generalforsamlingen 1964, der efterfulgtes af repræsentantskabets valg af hans eftermand i formandsstolen, modtog han udnævnelsen til æresmedlem af foreningens bestyrelse. I sin afskedstale til generalforsamlingen havde han fremdraget forskellige af sine væsent-

Niels Sørensen, Glæsborg

lige synspunkter om, hvad arbejdet fremefter skulle tilstræbe — noget i retning af, hvad der med rette kunne betegnes som Chr. M. Pedersens andelskasse-testamente.

Det gjaldt i denne forbindelse for den efterfølgende formand for D.A., *Niels Sørensen*, Glæsborg, at han i sin endnu kortvarige funktionstid viste sig at opfylde de stillede forventninger til hans evner og personlige anlæg for formandshvervet.

For de ovenfor anførte oversigter over de personlige forhold som helhed er det da nærliggende nu ved overgangen til fremtiden at påpege, at de, ligesom tilsvarende oversigter for tidligere perioder, rummer situationer, der har deres gyldighed for ethvert foreningsmæssigt samarbejde. Det drejer sig om afgang af de ældre veltjente kræfter på tillidsposter af forskellig art og tilgangen af de yngre kræfter med vilje og anlæg for at yde deres bidrag til det kommende arbejde.

Ikke så sjældent indtræffer dette således, at skiftet antager karakteren af et generationsskifte, hvad der også havde været opfattelsen inden for andelskassernes kreds på visse tidspunkter, som rimeligt var bl. a. i de seneste år op mod midten af 60'erne.

Om rigtigheden heraf, som af så meget andet, står det til de kommende år at give svaret.

* * *

Historien om andelskasserne gennem et halvt århundrede har nået sin afslutning. Den er fortalt gennem fremdragelse af indtrufne begivenheder og foreliggende tilstande, af de interesserede menneskers indsats til fremme af fælles formål og af de dermed opnåede resultater under skiftende vilkår.

Den tidsmæssige angivelse af, hvad skildringens halve århundrede omfatter, har som sit udgangspunkt stiftelsen af den første danske andelskasse i Outrup i efteråret 1915 og som sin afslutning dennes dertil svarende værdige markering af sit 50 års jubilæum i efteråret 1965.

Gennem skildringen er der hos andelskasserne søgt påpeget karakteristiske træk, der hører dem til, som var de dem givet i vuggegave. Det gælder den nære og rodfæstede tilknytning til de mennesker, der bor i sognet eller byen, hvor andelskassen har sit hjemsted. Det gælder den folkelige og jævne form på ledelse og beslutninger. Og det gælder den stadige stræben for at bevare en *selvstændig og personligt præget* varetagelse af samarbejdets natur-

lige opgaver samtidig med en tilpasning til de ændrede krav, som nutidens udvikling stiller.

Med disse grundegenskaber og følgende deres formål har andelskasserne derfor direkte og indirekte måttet tage deres stilling til spørgsmål og udviklingslinier gennem fortid og nutid. I deres vurdering af, hvad der skulle tages stilling til, har denne deres natur været og er fremdeles udgangspunktet.

Har dette og lignende træk hos andelskasserne fundet udtryk også i den foreliggende skildring af dem, er en væsentlig side af formålet med denne opnået.

Danske andelskasser i tal og kurver

*

På de følgende sider gives en oversigt over andelskassernes samlede udvikling med året 1935 som udgangspunkt, herunder

1. hovedtal fra andelskassernes samlede regnskaber,
2. udviklingen i samlet indlån, udlån og reserver, og
3. udviklingen i de faste indlånsmidler sammenlignet med andre pengeinstitutter.

Forholdene i den enkelte andelskasse belyses ved følgende oversigter:

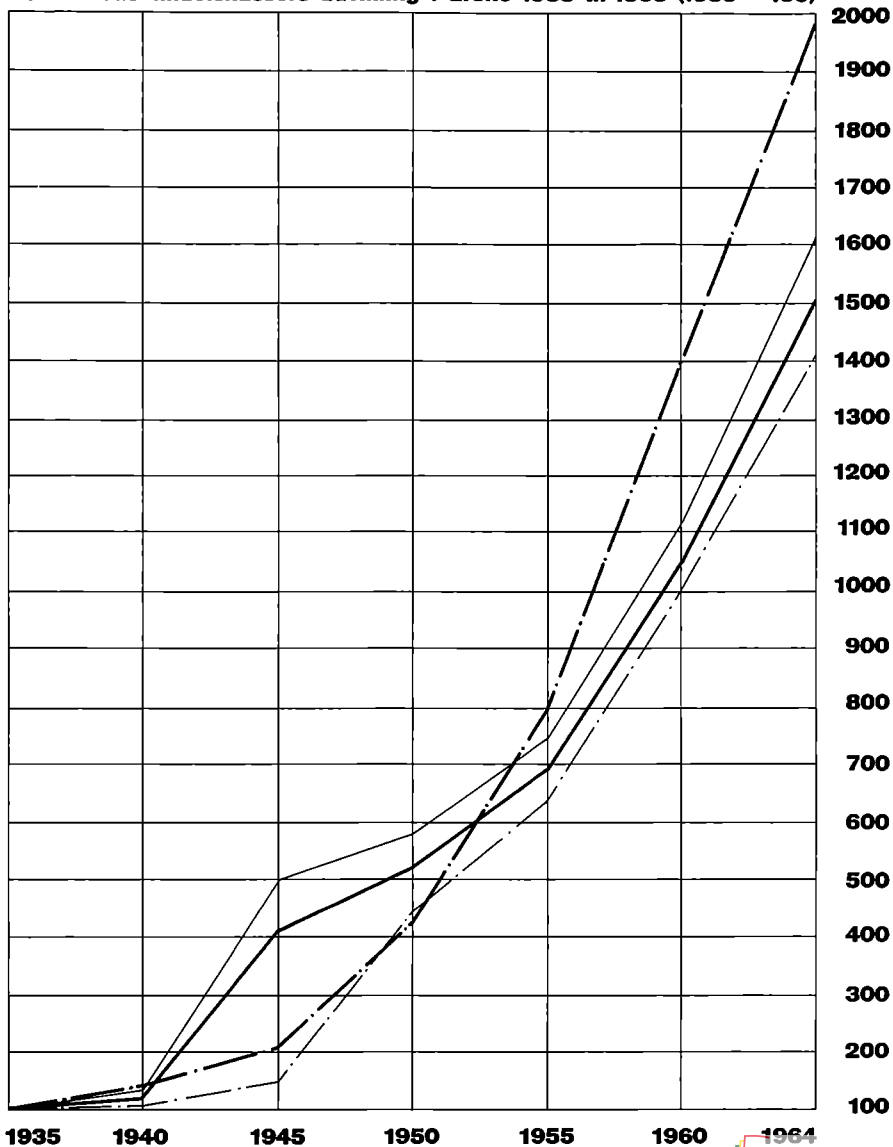
4. balancer, reserver og omsætning i andelskasser under foreningen, samt
5. indskydere og låntagere i en typisk mellemstor andelskasse (viser de enkelte erhvervsgruppers andel, udtrykt i procent dels af antal konti, dels af henholdsvis indlåns- og udlånsmassen opgjort i beløb).

Hovedtal fra andelskassernes samlede regnskaber
(1000 kr.)

	Antal andels- kasser	Balance	Banker og fonds	Kasse- kre- ditter	Udlån	Indskud på folio	Indlån på opsigelse	Omkost- ninger	Netto- for- tjeneste	Reserver
1935.....	45	9.809	357	5.366	3.165	2.310	5.483	—	—	769
1940.....	44	12.841	2.537	5.637	3.792	4.364	7.027	—	—	1.138
1945.....	47	40.736	27.075	6.566	5.873	17.822	21.185	199	116	1.643
1950.....	53	50.507	6.703	22.038	19.744	12.197	33.252	357	380	3.305
1955.....	54	67.942	6.371	31.336	27.077	14.389	44.852	580	635	6.091
1960.....	58	103.249	7.411	49.402	41.409	18.965	68.750	969	968	10.623
1961.....	58	109.788	9.931	53.075	40.875	19.510	73.892	1.141	1.000	11.550
1962.....	56	117.995	9.608	58.262	43.640	22.265	79.105	1.259	1.259	12.695
1963.....	57	132.193	14.888	62.687	46.608	25.323	88.618	1.427	1.431	14.236
1964.....	57	147.856	12.912	75.173	51.211	27.029	98.593	1.625	1.689	15.277

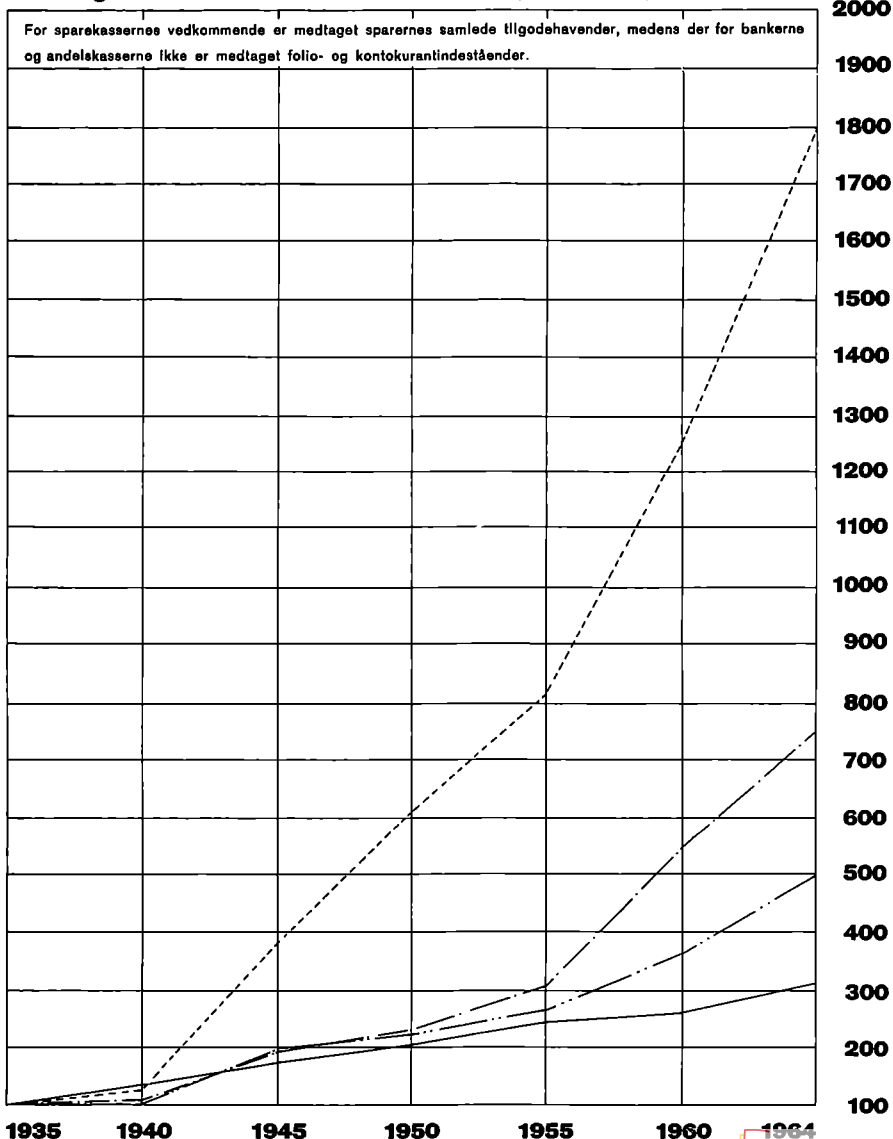
- Samlede aktiver
- · - · - · Totale reserver
- Samlet indlån
- Samlet udlån

De samlede andelskassers udvikling i årene 1935 til 1965 (1935 = 100)

- **Detailpristallet**
- · - · - · - **Bankerne**
- - - - - **Sparekasserne**
- - - - - **Andelskasserne**

Udvikling i Indlånsmidler i årene 1935 til 1965 (1935 = 100)

Balance, reserver og omsætning

ultimo 1964 (i 1000 kr.)

	Balance	Reserver	Omsætning
Aarre	2.618	348	50.700
Agerbæk	2.890	463	59.800
Als-Skelund-Visborg	6.608	762	109.000
Asserballeskov	2.495	209	50.200
Billum	1.691	178	40.200
Bording	2.437	242	71.500
Bork	3.131	284	53.000
Borris	2.558	282	46.600
Faster	4.180	334	55.300
Frederiks	7.629	582	128.100
Frørup	4.608	434	71.600
Gislev	1.913	252	58.100
Glejbjerg	1.046	293	35.100
Glæsborg	1.834	154	34.100
Haderup	1.402	150	22.900
Hammershøj	7.614	666	143.200
Hanning-Sædding	2.375	205	38.100
Hemmet-Sdr. Vium	2.210	231	41.000
Horne	2.389	361	45.000
Hvilsom	1.884	248	30.200
Janderup	1.159	188	31.900
Jernved	3.897	206	65.400
Klejtrup	4.919	403	76.500
Krarup	1.448	110	48.100
Kronjyden	1.157	149	14.000
Kvong	512	47	12.100
Kværndrup	5.875	301	130.100
Kærup	865	122	18.000
Lem	4.053	435	57.900
Linde	1.183	83	13.800
Lindknud	2.597	215	68.200
Lunde	2.101	229	48.700
Lyдум	385	76	8.700
Løgstrup	3.150	371	53.600

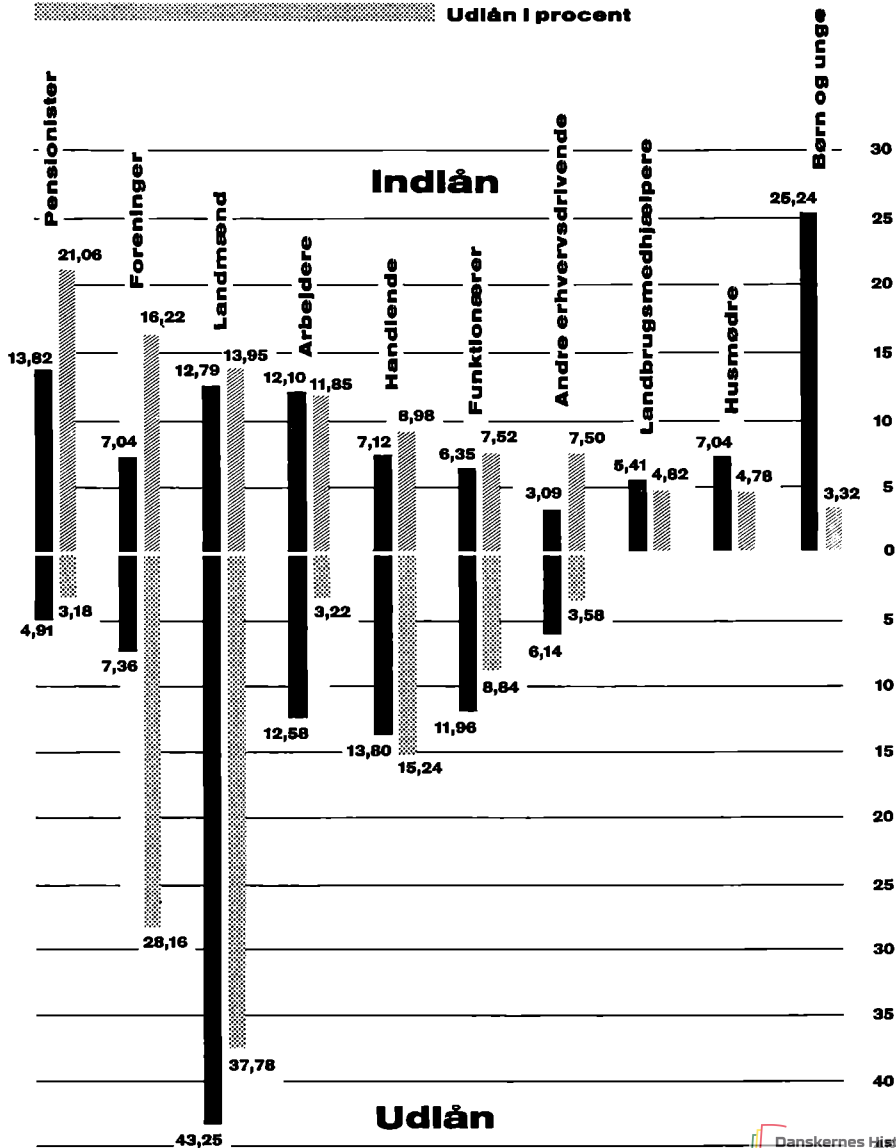
	Balance	Reserver	Omsætning
Mejlby	3.529	312	29.100
Næsbjerg	1.270	188	37.900
Næsborg-Salling-Oudrup	1.032	142	14.600
Onsild	4.646	363	78.400
Oue	1.330	91	21.300
Oure-Vejstrup	4.410	402	92.500
Outrup	3.790	496	84.900
Rostrup	1.292	133	31.800
Rudme	1.848	170	26.000
Ryslinge	4.466	368	66.500
Skovlund	3.598	413	84.400
Skyum-Hørdum	2.300	330	38.000
Sottrup	2.165	191	78.900
Stauning	1.328	138	23.500
Stenstrup-Lunde	4.013	506	77.800
Stjær	1.398	182	13.500
Tandslet	971	89	16.100
Thorsager	797	107	16.300
Thorstrup	1.055	189	33.200
Vammen	1.116	228	33.600
Voldby	829	80	23.200
Vorgod	1.617	165	34.000
Øse	2.243	381	75.700
Total . .	147.856	15.277	2.862.800

Indskydere og låntagere i en typisk mellemstor andelskasse 1965

Konti i antal

Indlån i procent

Udlån i procent

Andelskassebevægelsen i nogle andre lande

*

I. FORBUNDSREPUBLIKKEN TYSKLAND

De tyske Raiffeisenkasser — efter deres formål og virke også betegnet som *spare- og lånekasser* — indtager i kraft af tidspunktet for deres tilblivelse og første udvikling såvel som deres idémæssige indhold og foreningsmæssige udformning den ubestridte plads som moderorganisationen for andelskassebevægelsen, også i dens nutidige vidtstrakte internationale udbredelse. Selvsagt under indflydelsen af forhåndenværende vilkår og på enkelte punkter med delvis forskellige formål har den andelsmæssige varetægelse af fælles interesser på pengeområdet og med sigte på tilvejebringelse af midlerne og disses anvendelse fundet sin næsten uoverskuelige praktisering i lande og folkesamfund verden over, direkte eller indirekte efter Raiffeisenkassernes mønster.

Hvad denne udbredelse talmæssigt betyder i nutiden, finder sin iøjnefaldende påvisning bl. a. ved, hvad *Den internationale kooperative Alliance* (I.C.A.) i sin seneste opgørelse oplyser om sine forskellige medlemsgruppers omfang. Det angives her, at antallet af lokale eller kredsvisse andelsforeninger med kreditformidling som formål beløber sig til over 300.000, beliggende i 55 lande så at sige over hele verden.

Men når vi vender tilbage til *Raiffeisenkasserne i deres hjemland* og som det naturlige udgangspunkt for redegørelsen i det følgende tager *disses tilblivelse*, havde formerne herfor, i modsætning til de talmæssige højder for den senere indtrufne udvikling, deres beskedne og særdeles personlige præg.

Tidspunktet for bestræbelser og handling i retning af en sådan foreningsdannelse ligger omkring midten af forrige århundrede, hvor de økonomiske

og rent menneskelige levevilkår måtte fastslås at indebære noget af en nødstilstand for ret omfattende kredse af landbefolkningen, både inden for landbruget og de mindre erhvervsdrivende, bl. a. håndværkere. Den ikke usædvanlige baggrund herfor var svigtende muligheder for helt igennem at tilpasse sig erhvervslivets nye former for økonomi, produktion og omsætning. En bidragende omstændighed var ikke mindst for landbruget den stedfindende overgang fra naturalhusholdning til pengeomsætning og en dermed følgende kapitalmangel, for andre erhverv var det hårdhændede konkurrenceforhold eller en forgæves modstand mod stordriften og dens generelle ledsager, industrialiseringen under alle former. For de dårligst stillede befolkningslag, op til underkanten af middelstanden, ytrede vanskelighederne sig i et snærende afhængighedsforhold til deres handlende eller en ret talrig kreds af de såkaldte pengeformidlere.

På ejendommelig måde blev det nu i virkeligheden bestræbelserne for *at afhjælpe sådanne tilstande*, der førte til oprettelsen af de første Raiffeisen-kasser og dermed altså til hele den omfattende og stærke organisationsdannelse gennem de følgende årtier. Dette ligger nemlig i, at en af dem, der helt og fuldt gik ind i et sådant hjælpearbejde, var *Friedrich Wilhelm Raiffeisen* (1818—88), den mand, hvis navn fik sin plads i selve organisationens navn, og som ved sin indsats og sine personlige egenskaber gjorde sig fortjent til sit hædersnavn: den tyske landbrugs-andelsbevægelses fader, eller som minde-mærket for ham i *Neuwied* har som sin eneste indskrift: Fader Raiffeisen.

Den ærbødige anerkendelse af hans værk både i hans samtid og eftertid, som disse træk vidner om, havde utvivlsomt også i væsentlig grad sin baggrund i hans personlige egenskaber. Fremtrædende blandt disse var hans etiske og religiøse livsopfattelse og hans betragtning af økonomiske og erhvervsmæssige opgaver som midler til at forbedre menneskeheden tilværelse også udover det materielle. En kort, men indholdsrig karakteristik af ham gik ud på, at han i sjælden grad forbandt begejstring og hengivelse for de højeste idealer med praktisk forretningsbegavelse og dybt kendskab til menneskenaturen og dens svagheder.

For nu at placere *Raiffeisens indsats* i sted og tid gælder det først, at hans virkekreds mere lokalt var området syd for Bonn og Koblenz, hvor han fra sin barndom og ungdom var indlevet og fortrolig med de kummerlige levevilkår for store dele af landbefolkningen. Allerede ret ung blev han borgmester for et landdistrikt i *Westerwald*, hvor han i slutningen af 1840'erne,

bl. a. under sit stærke indtryk af misvækståret 46—47, gik i gang med oprettelsen af forskellige foreninger med velgørende og filantropiske formål, således for forsyning med brød og andre primitive levnedsmidler. Tillige drejede de sig om at yde støtte til landbruget, således ved fremskaffelse af læggekartofler og endelig ved fremme af kreditmuligheder for de mindre landmænd. I forbindelse med forfremmelser og forflytninger i sit embede i de nærmest følgende år fortsatte *Raiffeisen* med oprettelsen af sådanne foreninger på de pågældende steder, bl. a. i 1849 med dannelsen af en direkte understøttelsesforening for ubemidlede landmænd.

Et væsentligt skridt i *Raiffeisens* virke betegnede det imidlertid, at han, ikke mindst ud fra erfaringer indvundne i de fra 1849 oprettede *Schulze-Delitzsch*-forskudsforeninger, gjorde sig klart, at den alene godgørende forening og hjælpen uden krav om modydelse fra dem, som foreningens formål tjente, ikke frembød det tilfredsstillende resultat. Et sådant kunne kun nås ved, at foreningen byggede på en hjælp til selvhjælp, thi som han selv udtrykte det omtrent sådan: den personlige interesse er det kit, der må holde de påtænkte foreninger sammen. Sine tanker i denne retning samlede *Raiffeisen* således om, hvad der betegnedes som *den solidariske andelsmæssige selvhjælp*.

Det var da sådanne grundsætninger, der førtes ud i livet, da *den første Raiffeisenkasse* — eller som han selv betegnede den: *lånekasseforening* — i 1864 oprettedes i nærheden af *Neuwied*, i landsbyen *Heddesdorf*, der lå inden for området, hvor *Raiffeisen* på dette tidspunkt var borgmester. I overensstemmelse med, hvad der havde været bevæggrunden for tilblivelsen af denne første forening af sin særlige art, og hvad der blev det for utallige gennem de følgende år, tog virksomheden i første række sigte på at være i stand til at yde lån til dem, der trængte og var berettigede til at komme i betragtning. En betingelse herfor var, at de pågældende var medlemmer af foreningen, hvad der ifølge en af de såkaldte *Raiffeisen-grundsætninger* indbar deltagelse i en ubegrænset hæftelse for foreningens forpligtelser. Da landbrugs-andelsforeningerne, inklusive lånekasserne, i de nærmest følgende årtier efter deres oprettelsesperiode havde en ikke særlig stærk talmæssig fremgang, blev det anført at skyldes en vis modvilje og mistillid over for dette ubegrænsede medlemsansvar, som hidtil var ukendt i andre foreninger.

Om karakteren og udviklingen af hele *Raiffeisen*-bevægelsen gælder det, at *den organisationsmæssige side heraf* spillede en så fremtrædende rolle, at

nogle hovedpunkter heri trænger sig på til nærmere klaring. Af principiel betydning var det i denne henseende, at *F. W. Raiffeisen* selv var ubetinget interesseret i opbyggelsen af en stærk og central organisation for sine landbrugs-andelsforeninger. Kun få år efter den første lånekasses oprettelse fik han stiftet en centralkasse, den *Rhinske Landbrugs-Andelsbank* med sæde i Neuwied, og efter forskellige udformninger af samarbejdet i de nærmest følgende år nåedes et nyt væsentligt resultat i 1877 ved stiftelsen af *Generalforbundet af tyske Raiffeisen-Andelsforeninger* i forbindelse med en landsomfattende *Raiffeisen-bank*, begge også placeret i Neuwied.

Denne nydannelse tilkendegav imidlertid *den anden* gennemgribende side af organisationens karakter, nemlig at bevægelsen foruden spare- og lånekasserne, der her er genstanden for den særlige belysning, havde og stadig har det som sit store og almene formål at repræsentere og varetage en omfattende række af egentlige landbrugsopgaver og -interesser. Det drejer sig om afsætning fra så at sige alle landbrugets væsentlige produktionsområder, endvidere forsyning med råvarer og driftsmidler samt adskillige andelsmæssige foreningsforetagender med særlige formål (maskinbenyttelse, tørringsanlæg for grøntfoder, elektricitetsforsyning m. m.).

Med *Raiffeisen-Generalforbundet* som ramme og det nu omtalte arbejdsområde som opgave kom den organisationsmæssige udvikling til at foregå i de følgende årtier, i hovedsagen indtil 1930. Der foretoges nemlig på dette tidspunkt en indgribende ændring af forbundet som følge af, at også en anden gruppe end *Raiffeisenbevægelsen* allerede tidligt havde vundet ret stor tilslutning som varetager af det landbrugsmæssige andelsarbejde, med en anerkendt personlighed, *Wilhelm Haas*, Hessen, som den centrale person. Langvarige forhandlinger og kontakter med forskellig betoning førte da til en sammenslutning af de to grene af bevægelsen under navnet *Rigsforbundet af tyske Landbrugs-Andelsforeninger-Raiffeisen*, og dette fik nu sit hovedsæde i Berlin.

Den følgende periode på henimod 15 år — først nazismens gennembrud og herredømme og derefter verdenskrigen fra 1939 — blev ifølge sagens natur den mørke tid for organisations- og foreningsarbejdet, omend organisationens betydning for produktionen af levnedsmidler i nogen måde skånedes den for større Hitler-overgreb. Krigens sidste fase medførte, at *Rigsforbundet* ved russernes besættelse af Berlin indstillede sin virksomhed.

Dennes genoptagelse efter krigen var selvsagt betragtet som givet, og

allerede fra efteråret 1945 blev der iværksat et effektivt genrejsningsarbejde, med forbundets højt ansete præsident, dr. *Andreas Hermes*, som den ledende kraft. Man tog således sigte på en ret gennemgribende reorganisering af virksomheden, bl. a. som en nødvendig følge af dens væsentligt begrænsede landområde.

Resultatet blev da stiftelsen i efteråret 1948 af det *Tyske Raiffeisenforbund* med hjemsted i *Bonn*, hvorfra der i årene siden da er øvet en rationel og såre betydningsfuld indsats af denne toporganisation for forbundsrepublikkens samlede landbrugs-andelsbevægelse.

Til belysning af *forbundets størrelsesforhold* er nedenfor endelig anført nogle hovedtal dels for 1964 og dels til sammenligning hermed de tilsvarende tal for 1938, som angiver de afsluttende resultater af den stedfundne ubrudte udvikling fra bevægelens tilblivelse i 1864. Idet det må erindres, at de anførte tal for forbundet *også* omfatter Raiffeisenkasserne, tjener angivelsen af tallene, ligesom den givne redegørelse i almindelighed, til at fremhæve kassernes specielle organisationsmæssige placering som et fremtrædende led af helheden, med den indflydelse, dette måtte indebære for deres virksomhed.

	1964	1938
Antal lokalforeninger	21.000	26.000
Heraf Raiffeisenkasserne . . .	10.000	12.000
Antal personlige medlemmer	4,5 mill.	3,1 mill.
Heraf i Raiffeisenkasserne . .	2,5 mill.	1,5 mill.
Omsætning i varer	22.724 mill. D.M.	3.707 mill. D.M.

Den side af organisationsforholdene, som nu har været omtalt, er, hvad der i tyske kredse træffende kaldes *overbygningen* til hele systemet, men et uhyre vigtigt led heraf er den såkaldte *mellembygning*, hvorved forstås *de lokale foreningers forbund*, omfattende en provins eller et »land«. Som hovedregel er Raiffeisenkasserne medlemmer af sådanne sammen med de øvrige landbrugs-andelsforeninger.

Det drejer sig om de *kontrollerende*, såkaldte undersøgelsesforbund (Prüfungsverbände), oprettede ved en lovgivning, der forpligter foreningerne til at være deres medlemmer, men samtidig indeholder omfattende bestemmelser om forbundenes pligter. Disses opfyldelse karakteriseres i tyske beskrivelser ved, at forbundet inden for de forskellige distrikter er som en moder for sine tilsluttede foreninger.

Endvidere består de *provinsielle Raiffeisenforbund*, der er den egentlige

ledende central for hver enkelt af de pågældende distrikter. En væsentlig funktion er deres afholdelse af kursus med instruktion og oplysninger, og i det hele taget er de samlingsstedet for ledelse og retningsgivende påvirkning.

For den praktiske varetagelse af de forskellige virksomhedsgrene spiller ligeledes det kredsmæssige samarbejde en afgørende rolle. Det foregår ved *varecentraler* og specielle foretagender af betydelig størrelse, men desuden for spare- og låneforeningerne ved de tidligt oprettede *centralkasser*, der betjener foreningerne ved pengeudligning og overførsler samt ved vigtigere finansieringsopgaver.

Centralkasserne og i virkeligheden hele landbrugs-andelsbevægelsen har som deres centrale pengeinstitut den *Tyske Andelskasse* med sæde i Frankfurt. Dens betydelige størrelse finder bl. a. udtryk ved, at dens balance i 1964 udgjorde 4.100 mill. D.M.

Det i sig selv ret vigtige forhold, som den nu omtalte organisationsopbygning betegner også for Raiffeisenkasserne, vil den følgende redegørelse for *deres udvikling og arbejdsformer* tjene til yderligere at belyse. Det er i almindelighed sådan, at de har været betragtet og betegnet som ryggraden i landbrugets samlede andelsbevægelse, såvel ved deres antal og medlemstal som deres omfattende virksomhed, men tillige på baggrund af deres idé-mæssige karakter, som ikke mindst fra deres oprindelse var stærkt prægende for hele bevægelsen.

Raiffeisen personlig bidrog, mens han levede, effektivt til kassernes udbredelse, bl. a. ved sin berømte bog fra 1866 om »lånekasseforeningen som middel til afhjælpning af landbefolkningens og den lavere bybefolkningens nød«. Heri fandtes anvisning på oprettelse af nye foreninger samt mønstervedtægter for sådanne. Til kassernes første år var også knyttet opstillingen af de såkaldte »*Raiffeisengrundsætninger*«, der indledes med, at »det er at anbefale kun at kalde sådanne kreditandelsforeninger til live«, som overholder disse grundsætninger. Af de enkelte punkter heri kan nævnes, at en kasse »uden derved at skade sin levedygtighed« skulle have det mindst mulige område for sin virksomhed, som regel et kirkesogn eller en kommune. Der tillægges Raiffeisen, at han ønskede kirkesognet som område, så at alle medlemmer i en forening kunne høre den samme kirkeklokke ringe.

Endvidere fastsattes det solidariske ansvar som gældende, medens en følgende grundsætning dernæst gik ud på, at der måtte overholdes en begrænset procent ved overskudsbetaling, eller at en sådan i det hele taget

helst burde undlades. Et følgende punkt udtalte om lønforhold og lignende, at kun regnskabsføreren måtte modtage løn, medens andre i det højeste måtte få dækning for positive udlæg. Endelig kan bl. a. nævnes, at overskud ved provision og renteoverskud skulle indgå i foreningsformuen.

Som det vil fremgå af det følgende, blev kassernes arbejdsformer navnlig op mod nutiden på væsentlige punkter afvigende fra disse »Raiffeisen-grundsætninger«, der imidlertid tjener til understregning af de idealistiske bestræbelser navnlig i bevægelsens tidlige periode.

Med hensyn nu til Raiffeisenkassernes udvikling er rammen herfor i store træk bevægelsen i *deres antal* og i denne forbindelse også *antallet af deres medlemmer*. Gennem den første periode efter kassernes tilblivelse var væksten i deres antal ikke særlig bemærkelsesværdig trods den indsats, der øvedes for at fremme udviklingen, bl. a. som nævnt af *F. W. Raiffeisen* selv. Man antog, at det ikke mindst skyldtes en vis tilbageholdenhed over for det solidariske medlemsansvar. Der nåedes dog et tal på ca. 3000 indtil omkring 1890. *En særlig lov* om erhvervsmæssige og økonomiske andelsforeninger på dette tidspunkt fremkaldte dog nu en særdeles livlig udvikling, særlig fordi den åbnede mulighed for indførelse af det begrænsede ansvar i kasserne.

Foreningernes antal steg således til et maksimum i 1930 på 20.500 for derefter indtil nutiden og under de indtræffende skiftende vilkår at ligge på et væsentligt lavere niveau. Selvsagt var ændringen af grænserne efter verdenskrig II en væsentlig årsag hertil, men den stadige nedgang i antallet er dog i første række resultatet af en *driftsmæssig rationalisering* af kassernes rentabilitet ved sammenlægning af mindre foreninger med større. Denne udviklings gennemgribende virkning ganske særlig nær op til nutiden vises ved tallene i følgende oversigt, der samtidig understreger, at oprettelse af filialer har medført, at det samlede antal af ekspeditionssteder er stigende.

	Selvstændige kasser	Filialer	Ekspeditions- steder
1957.....	11.016	1.428	12.444
1962.....	10.541	2.668	13.209
1964.....	10.000	3.786	13.786

Om medlemstallet i Raiffeisenkasserne går de foreliggende oplysninger ud på, at dette til stadighed har været stigende. Det kan anslås, at det samlede tal omkring århundredskiftet har beløbet sig til ca. 1 mill. og derefter har gennemgået en stigning frem til slutningen af 30'erne til omkring 1,5 mill.

Naturligvis undergik dette tal en nedgang som følge af landområdets reduktion efter krigen, men dog kun sådan, at der til omkring 1960 var påvist en stigning til over 2 mill. For 1962 anføres således et medlemstal på 2,1 mill., der ved de seneste års stærke udvikling steg til 2,5 mill. i 1964.

Udtrykt i forhold til foreningernes antal, altså som medlemmer pr. forening, har en stigning ligeledes været fremtrædende. Siden 1950, da der regnedes med et gennemsnitligt medlemstal pr. forening på 140, steg tallet i det følgende tiår til ca. 200 og udgjorde derefter i 1964 som det seneste år ca. 250 pr. forening. I betragtning af hele bevægelsens omfang og den dermed følgende yderst forskellige karakter af de enkelte foreninger dækkede disses gennemsnit af medlemstallet over betydelige afvigelser mellem foreningerne. Det kan anslås for året 1964, at omtrent 50 pct. af disse havde indtil 100 medlemmer, derefter godt 40 pct. mellem 100 og 500, og knap 10 pct. over 500 medlemmer.

Samtidig med stigningen i medlemstallet foregik der, i nogen grad som en fortsættelse fra de tidligere år, en forskydning i medlemmernes *fordeling efter erhverv*, der gav sig udtryk i, at der f. eks. i 1925 var 62 pct. landmænd, men i 1964 kun ca. 40 pct., samtidig med at arbejdere og ansatte steg fra 17 pct. til 35 pct.

Ved den følgende omtale af *foreningernes virksomhed* må først påpeges det særlige forhold, at der ikke mindst af bevægelsens fader, *F. W. Raiffeisen* selv, blev lagt vægt på, at spare- og låneforeningerne skulle få en central plads i sognets eller kommunens tilværelse. Derfor udvidede han deres virksomhed til, hvor det skønnedes ønskeligt, også at omfatte den øvrige almindelige landbrugs-andelsbevægelses opgaver. Der må således skelnes mellem de »rene« og de »blandede« Raiffeisen-kasser. De førstnævnte er overvejende de store og mellemstore med en fuldstændig bankmæssig udbygning, mest beliggende i Nordtyskland, medens de »blandede« gennemgående er de mindre og strengt lokalt afgrænsede. Virksomheden uden for pengeomsætningen består iøvrigt i fælles maskinbetjening, kølehuse og lignende og i visse tilfælde tillige forsyning med landbrugsvarer og endog afsætning af landbrugsprodukter.

Et andet principielt forhold af foreningsmæssig karakter er ordningen af *medlemmernes økonomiske ansvarlighed* over for kassens forpligtelser. Herom gik ordningen som tidligere nævnt oprindelig ud på, at det solidariske ansvar skulle være gældende. Da lovgivningen i 1889 åbnede muligheden for

også at praktisere den begrænsede hæftelse for medlemmerne, medførte dette under den følgende udvikling og navnlig i de seneste år, at det solidariske ansvar kun er opretholdt i et yderst begrænset omfang. Endnu i 1938, altså ved slutningen af den oprindelige udvikling fra bevægelsens oprindelse, havde 92 pct. af foreningerne den ubegrænsede hæftelse, og altså kun 8 pct. den begrænsede, men i 1964 var der 80 pct. i denne gruppe og kun 20 pct. med solidarisk hæftelse, i nogen måde som resultat af en ret speciel udvikling i de seneste år.

	1964	1938
Antal foreninger	10.000	12.000
Samlet balance	19.900 mill. D.M.	2.573 mill. D.M.
Gennemsnit pr. forening.	2,0 » »	0,2 » »
Samlet omsætning	210.000 » »	15.290 » »
Gennemsnit pr. forening.	21,0 » »	1,3 » »
Indlån ialt	16.233 » »	2.248 » »
Deraf spareindskud.	75 pct.	84 pct.
Samlet kreditgivning	11.882 mill. D.M.	1.640 mill. D.M.

Hvad nu angår *Raiffeisen-kassernes driftsforhold*, således som disse giver sig udtryk i de samlede regnskabstal, indeholder ovenstående oversigt de væsentligste hovedtal, dels for 1964 og dels for 1938, de sidstnævnte for at påvise resultaterne af den oprindelige udvikling indtil de ydre forholdsændringer fra slutningen af 30'erne. Som udgangspunkt for sammenligninger specielt med danske forhold er anført antallet af de bestående foreninger, som tallene gælder.

Som helhed virker de anførte samlede tal i oversigten utvivlsomt ret overvældende, hvad der først og fremmest står i forbindelse med bevægelsens omfang, således som dette giver sig udtryk ved foreningernes antal. I denne henseende dækker de anførte gennemsnit pr. forening over en væsentlig forskel mellem de enkelte, hvorved netop denne indflydelse af det store antal understreges. En særlig interesse knytter sig til den samlede balance, hvis fordeling af foreningerne i størrelsesgrupper udviser, at grupperne med en balance på indtil 1 mill. D.M. omfatter procentvis et lige så stort antal som grupperne med over 1 mill. D.M. i balancesum, altså hver især udgørende netop halvdelen.

Ligesom i andre landes andelskassebevægelse følges også for Raiffeisen-kassernes vedkommende kreditgivningen med stor interesse, navnlig den langfristede kredit, der både i beløb og i forhold til den samlede kredit har

udvist en betydelig stigning i de seneste år. I 1964 udgjorde beløbet således 5.477 mill. D.M. eller 46 pct. af den samlede kredit mod tilsvarende tal i 1963 på 4.274 mill. eller 43 pct.

* * *

I et samlet billede af de tyske Raiffeisenkasser, hvoraf nogle hovedtræk nu er givet, vil som nævnt deres plads som et nært og betydningsfuldt led af *den store organisation* kunne siges at spille en fremtrædende rolle. Den tyske udformning af andelskassebevægelsen rummer således en så at sige uoverskuelig række af enkeltheder med specielle formål og tillige også med perspektiver udover varetagelsen af de lokale faglige opgaver.

Som hovedlinierne i den stedfundne udvikling har tjent til at påvise, og som retningen af det organisationsmæssige samarbejde har understreget, indebærer Raiffeisen-bevægelsen sine grundfæstede og rige forudsætninger for opfyldelsen af fremtidens krav.

II. FINLAND

Andelskassebevægelsen i Finland frembyder fra sin tilblivelse i begyndelsen af århundredet og gennem sin udvikling til nutiden sine særprægede træk. Nærliggende er det at minde om den indflydelse, som de politiske forhold måtte øve også på dette samarbejde indtil opnåelsen af landets selvstændighed i 1917. Den nationale baggrund for sådanne bestræbelser, som andelskassebevægelsen var udtryk for, fik sin særlige betoning, ligesom også bevægelsens inddragelse indtil de seneste år som et afgørende led i betydningsfulde nationale opgavers fremme har været bidragende til dens særlige placering.

Dertil kommer samarbejdets organisationsmæssige opbygning, kendetegnet ved, at der så at sige blev begyndt fra toppen, nemlig med oprettelsen af det centrale og indflydelsesrige pengeinstitut som udgangspunkt for skabelsen af andelskassebevægelsen eller, som den naturligt ofte betegnes særlig i nutiden, andelskasseorganisationen.

I store træk var den historiske baggrund for dennes tilblivelse og udvikling i Finland de yderst primitive pengeforhold og navnlig de svigtende kreditmuligheder, der gjaldt ganske særlig for landbruget helt frem til slutningen af forrige århundrede. En økonomisk krisetilstand, bl. a. som følge af en hårdhændet russisk priskonkurrence og samtidig misvækst havde præget

tiden nærmest forud for århundredskiftet og havde på foruroligende måde vist tegn på en betydelig stigning i omfanget af en i virkeligheden besiddelsesløs landbrugerklasse.

Det centrale i bestræbelserne for at afhjælpe denne tilstand blev da ganske naturligt at fremme kreditmulighederne for landbruget. Et skridt i denne retning havde allerede omkring 1860 været iværksat ved oprettelsen af *Finlands Hypotekforening*, men uden noget gennemgribende resultat navnlig for de landbrugskredse, der lå fjernt fra foreningens hovedsæde i Helsingfors. Ligeledes var forsøg foretaget inden for specielt fædrelandssindede kredse på oprettelse af foreningsmæssige såkaldte udlånsanstalter, i nogen måde efter de tyske Raiffeisen-kassers mønster, men også uden at varige resultater opnåedes.

Det virkningsfulde udgangspunkt for en vending til fremgang for disse bestræbelser lod imidlertid ikke vente længe på sig, men indtraf med indførelsen til Finland af *andelsbevægelsen som helhed* i årene omkring århundredskiftet. På en sjælden afklaret måde samlede initiativ og påfølgende ledelse sig for hele denne begivenhedsrække i en enkelt person, professor *Hannes Gebhard* (1864—1933), med rette i sit hjemland og i vide kredse uden for dette kendt og betegnet som den finske andelsbevægelses fader.

Som adskillige af sine unge landsmænd havde han i begyndelsen af 90'erne studeret i Tyskland, hvor han for første gang mødte andelsbevægelsen i dens praktiske udformning, særlig i Raiffeisen-kredsene, og blev optaget af dens muligheder for at højne de brede befolkningslag i økonomisk og kulturel henseende. Naturligt var det, at hans tanker i denne forbindelse gik til hans eget hjemland, således at han derved, navnlig efter sin hjemkomst, samlede sine kræfter og evner om, hvad der blev midtpunktet i hele hans livsgerning, nemlig indførelsen af andelsbevægelsen til Finland og gennemførelse af det dertil knyttede organisatoriske arbejde, i første række med sigte på landbruget.

I denne sin bestræbelse mødte *Hannes Gebhard* levende tilslutning og virksom bistand fra andre indflydelsesrige og ligesindede mænd. Tiden herfor var 90'ernes seneste år, hvor det tilspidsede forhold til Rusland øvede sin indflydelse på de finsk-nationale strømninger og gav disse deres særlige baggrund og styrke. Og ydre resultater meldte sig snart for samarbejdet om skabelsen af en finsk andelsbevægelse. Det første skridt hertil drejede sig om en organisationsplan, som *Hannes Gebhard* kunne forelægge for sin

interesserede kreds. Det første punkt heri fandt sin gennemførelse ved stiftelsen af *Selskabet Pellervo*, der siden da har været centralen for varetagelse af andelsbevægelsens organisations- og idémæssige anliggender og opgaver. Det næste såre vigtige skridt blev, at det under væsentlig medvirken af *Pellervo* opnåedes at få gennemført en særlig lov i 1901 om andelsvirksomhed i Finland.

Hvad nu angik *tilblivelsen af andelskasserne* og bestræbelsen for afhjælpning af landbrugets svigtende kreditmuligheder, havde *Pellervo* allerede fra sin stiftelse betragtet denne opgave som sin nærmest foreliggende, ligesom *Hannes Gebhard* selv betragtede andelskasserne som den vigtigste form for andelsvirksomhed. Til at forberede sagens fremme var der derfor nedsat et særligt udvalg, der tidligt kom til *den bemærkelsesværdige opfattelse*, hvortil også selskabets direktion sluttede sig, at det første skridt til opgavens gennemførelse skulle være oprettelsen af et *centralt bankforetagende* for bevægelsen, og først derefter skulle følge oprettelsen af de enkelte andelskasser i de lokale kredse. Dertil knyttede sig endelig, at man anså en ikke uvæsentlig *finansiell statsstøtte* som den nødvendige forudsætning for det centrale pengeinstituts fremtidige virksomhed, altså fra en finsk betragtning for skabelsen af en andelskassebevægelse i det hele taget.

Fortsat under *Pellervos* førerskab blev der da i overensstemmelse med denne begivenhedernes rækkefølge først taget fat på oprettelsen af det centrale pengeinstitut for bevægelsen. Særlige lovbestemmelser medførte omfattende forhandlinger med myndighederne og skiftende indstillinger til disse, men et resultat nåedes og formede sig til slut således, at der i maj 1902 kunne afholdes stiftende møde for *Andelskassernes Centralkreditanstalt A/S*, hvis navn man senere ændrede til *Andelskassernes Central A/S*, men i begge tilfælde i reglen forkortet til forbogstaverne *A.C.A.* eller efter sit navn på finsk til *O.K.O.* Som aktiekapital var oprindelig over en bred front af jævne folk, mest landmænd og tjenestemænd, tegnet 300.000 mark, et i forhold til de store fremtidsplaner beskedent tal.

Ud fra *A.C.A.s* fremtidige formål, der overvejende skulle være kreditydelse til de kommende andelskasser, forestod nu opnåelsen af den dertil påregnede finansielle støtte fra staten. Ansøgning herom blev indgivet til den bevilgende myndighed, senatet, dels omfattende et årligt beløb til selskabets administration, men først og fremmest et statslån på 4 mill. mark som grundlag for kreditydelsen. Senatet stillede sig imødekommende hertil, medens

derimod den russiske generalguvernør på dette tidspunkt, *Bobrikoff*, indtog en negativ stilling, ligesom hans kancelli syntes at være af den opfattelse, at statsbidraget kunne anvendes til berigelse af aktieejerne, hvortil kom en mistanke om, at andelskasseorganisationens virksomhed kunne udnyttes til ophidselse mod den russiske regeringsmagt. Efter langvarige forhandlinger indtraf imidlertid konfliktens næsten storpolitiske løsning, idet spørgsmålet om statsstøtten sluttelig afgjordes af kejseren (*Nikolaj II*) med det resultat, at *A.C.A.* fik den ansøgte bevilling, dog mod at der indførtes en vis regeringskontrol, hvorved skulle påses, at der, som instruksens første gang lød på, ikke under *A.C.A.s* kommende virksomhed blev ydet lån til kredse, der kunne mistænkes for at bidrage til en regeringsfjendtlig indstilling.

Samtidig med disse forberedelser til det første skridt mod virkeliggørelsen af en andelskasseorganisation blev det særlig *Selskabet Pellervo* og dets ledende kraft, *Hannes Gebhard*, der tog sig af det næste planlagte skridt, for så vidt hvad det hele drejede sig om, nemlig oprettelsen af selve de lokale andelskasser. Denne støttedes ved så effektive hjælpemidler som udarbejdelse af mønstervedtægter og allerede nu en håndbog for andelskasser, således at den første af disse stiftedes i efteråret 1902 og begyndte sin virksomhed et års tid efter omtrent samtidig med enkelte andre. Hermed var tillige grundlaget til stede for, at *A.C.A.* påbegyndte sin virksomhed, tilkendegivet ved dens første ekspedition af en låneforsendelse til andelskasserne.

Fra denne tilblivelse af bevægelsen formede udviklingen sig nu i det følgende tidsrum indtil nutiden. Selve væksten i foretagendet bedømmes som ret langsom i de første år, selv om der dog indtil 1910 var oprettet henimod 400 andelskasser inden for forskellige områder af landet med et medlemstal på 17.000. I det følgende tiår indtil 1920 voksede de to tal til henholdsvis godt 600 og ikke mindre end 31.000. Den mindre gunstige bedømmelse også af den sidstnævnte periode henviser til følgerne af den første verdenskrig og den gennemgribende indre samfundsmæssige omdannelse, som påfulgte Finlands politiske selvstændighed fra slutningen af 1917.

Et ganske særligt afsnit indtraf imidlertid fra omkring 1920, hvis væsentlige baggrund var, at medens såvel andelskasserne som den centrale pengeinstitution *A.C.A.* indtil da havde været udelukket fra at modtage indskud fra andre end deres medlemmer, ændredes lovgivningen nu således, at de derefter kunne modtage indskud også fra et udenforstående publikum. Bemærkelsesværdigt er det, at denne forbedring af vilkårene blev af så afgø-

rende betydning for bevægelsen, at der nu oprettedes andelskasser i et væsentligt stærkere tempo end tidligere. Indtil 1930 nåedes således et antal på over 1400, samtidig med at medlemstallet udgjorde 140.000.

Særlig interesse knytter sig nu til, at det nævnte antal kasser betegnede en kulmination i denne henseende, idet adskillige var af en utilstrækkelig størrelse til i længden at klare sig som selvstændige virksomheder, således at de følgende år var præget af en omfattende centralisering og sammenlægning særlig af mindre andelskasser til dannelsen af større. En udvikling i denne retning var så udpræget op til nutiden, at antallet efter den seneste opgørelse kun beløb sig til knap 500 selvstændige andelskasser, idet dog samtidig en omfattende oprettelse af filialkontorer bragte antallet af ekspeditionssteder op til omkring 1250.

Som udtryk for andelskasseorganisationens foreningsmæssige omfang må på den anden side understreges, at medlemstallet siden 1930 gennemgik langt over en fordobling og i 1964 beløb sig til ca. 310.000. Den største gruppe inden for dette tal udgjorde stadig landbrugets folk, men udviklingen gennem den senere årrække var dog præget af øget tilslutning af lønmodtagere samt tillige industridrivende og håndværkere, hvad der har haft sin nærliggende begrundelse i, at andelskasserne i stigende tal var beliggende i de tættere beboede områder.

Den udvikling af andelskassebevægelsen, som nu er fremdraget, var i vigtige henseender tilrettelagt i nær forbindelse med det organisationsmæssige samarbejde på forskellige områder. Varetagelsen af dette hørte oprindeligt under *A.C.A.*, men trods de fremskridt, der som foran omtalt indtraf fra omkring 1920, var det opfattelsen inden for ledende kredse, at sammenholdet mellem andelskasserne frembød visse mangler. Dette blev da baggrunden for, at man samlede sig om at få oprettet et særligt organ til at tage sig af forenings- og idémæssige opgaver, hvad der i 1928 førte til stiftelsen af *Andelskassernes Centralforbund*, der siden da frembød en omfattende udvikling på en række vigtige områder.

Et iøjnefaldende udtryk for dette blev det, at der til fremme af de forskellige formål, som blev overdraget forbundet, inden for dettes rammer oprettedes *særlige afdelinger*, hvis arbejdsområder dermed giver billedet af hele virksomheden, således som følgende oversigt vil bidrage til at belyse det.

Revisionsvirksomheden, for hvilken landet i henhold til regeringens forskrifter var inddelt i revisionsdistrikter med hver sin distriktsrevisor,

foretager revision af andelskasserne og deres filialer. Det drejede sig i 1964 om 96 pct. af de bestående andelskasser.

Kreditoplysningsafdelingen undersøger de finansielle forhold hos de private foretagender, som på det pågældende område søger forbindelse med andelskasserne.

Uddannelsesvirksomheden forestår ledelsen af den særlige central for uddannelse, bærende det stolte navn »*Gebhard-Instituttet*«.

Rådgivningsafdelingen omfatter forbundets konsulenttjeneste og oplysningsarbejde, hvortil kommer specielt overvågningen af, at andelskaseprincipperne følges hos de enkelte andelskasser.

Organisationsafdelingen undersøger arbejdets organisering i andelskasserne og søger at fastslå funktionærernes ansvars- og opgavefordeling.

Informationsafdelingen forestår udgivelsen af blade og tidsskrifter.

Reklameafdelingen, der betjener hele andelskaseorganisationen, varetager forskellige former for reklame og propaganda, såvel de tekniske som de idémæssige sider heraf.

Statistisk afdeling udarbejder den årlige andelskassestatistik og meddeler månedlige oversigter over bevægelser i andelskassernes indskud og bevilgede kreditter.

Denne oversigt over Centralforbundets opbygning bekræfter altså virksomhedens omfang og specialisering og tjener ligesom adskilligt andet til at understrege den vægt, der er tillagt samarbejde og organisation.

Stedet er her til at påpege endnu et virksomt led i sammenhæng med denne bestræbelse, nemlig de bestående *andelskasseforbund*, omfattende en provins eller landsdel og med andelskasserne inden for det pågældende område som medlemmer. Under en lokal ledelse og i nært samarbejde med andelskassernes direktører forestår de afholdelse af korte kursus og oplysende møder for ledere og personale i de enkelte andelskasser, skaffer talere og foranstalter forevisning af film og lignende ved møder og andre sammenkomster.

Medens nu væsentlige sider af den opridsede udvikling nærmest danner rammen for denne, ligger det i sagens natur, at også *udformningen og indholdet af selve den praktiske virksomhed* betegner en afgørende side af forholdenes skildring.

Udgangspunktet herfor var *bevægelsens formål*, hvis formulering i de af *Pellervo* udarbejdede første mønstervedtægter for andelskasserne gik ud på,

at disse skulle »drive udlåns- og sparekassebevægelse med det formål at betjene medlemmerne med kredit til deres næring samt at skaffe dem lejlighed til at betrygge og forøge deres opsparing«. Som hovedopgaven for den samlede bevægelse var altså hermed modtagelsen af indskud og ydelsen af lån lyst i kuld og køn, og i omtaler af pengeforholdene er det ofte med styrke fremhævet, hvilken rolle stillingen på disse to områder har spillet for andelskassernes samfundsmæssige placering.

Ganske naturligt har det særlig været understreget, hvad de store indlånsbeløb har betydet ikke alene driftsmæssigt, men tillige bl. a. som grundlag for bevægelsens deltagelse i løsningen af store nationale opgaver. Således indtog hele andelskasseorganisationen en afgørende plads ved, at den omkring 1920 finansierede det mindre landbrugs såkaldte frigørelse, d. v. s. en gennemgribende overgang fra fæsteforholdet til selveje. Eller med rette nævnes, at andelskasserne, da Finland ved sine seneste krige måtte afstå Karelen, i betydeligt omfang deltog i den påfølgende kolonisering af den evakuerede befolkning herfra såvel som af frontkæmpere.

Væsentligt er det imidlertid ved en påpejning af nogle hovedpunkter i virksomhedens praktiske udvikling at fastholde, hvorledes der ret afgørende og fortsat op til nutiden arbejdedes på grundlag af den stærke organisationsdannelse, som fra bevægelsens tilblivelse var en realitet.

Forinden overgangen til den følgende omtale af de praktiske forhold, hvor der også er anført en del pengebeløb angivet i finske mark, skal til orientering mindes om, at kursen herpå gennem de senere år har ligget omkring: 100 finske mark = ca. 215 danske kroner.

Tidsmæssigt og følgende den oprindelige plan for bevægelsens opbygning fremtræder i en betragtning heraf først *Andelskassernes Central A/S (A.C.A.)*, der i henhold til sit navn har været og er centralorganisationen for andelskasserne, men — vel at mærke — udøver en omfattende og i alle henseender moderne bankvirksomhed, i betydeligt omfang også med forbindelser udover selve andelskasserne. Ifølge regnskabet for 1964, der havde en samlet balance på 840 mill. mark, udgjorde således bankens tilgodehavender hos andelskasserne 481 mill. mark og hos andre sammenslutninger 237 mill. mark.

Til disse betydelige lånebeløb kom det yderligere, at banken, allerede siden 30'erne og 40'erne og i væsentlig grad specielt gennem et til *A.C.A.* knyttet datterselskab, har ydet langfristede obligationslån, oprindelig i første

række til landbruget, men i de senere år i stigende grad til andre erhvervs- grene og specielle formål. I bankregnskabet for 1964 fremtræder således obligationslån med et beløb på 82 mill. mark.

Med den interesse, der som nævnt naturligt knytter sig til indlånsforhol- dene i det hele taget, understreger de foreliggende redegørelser for de seneste års økonomiske udvikling betydningen af en væsentlig stigning i *A.C.A.s* indlån fra andelskasserne og offentligheden, idet dette for 1964 beløb sig til godt 200 mill. mark. Omend afvigende i sin særlige art kan for samme år tilføjes, at selskabets lån fra statskassen nu var steget til at udgøre omtrent 300 mill. mark.

For selskabets aktiekapital, der nu var på 46 mill. mark, består den særlige ordning, at alene andelskasserne og staten er aktieejere. En andels- kasse har ret til at eje det antal aktier, som giver det højeste tilladte antal stemmer for en enkelt aktieejers på generalforsamlingen, og det samme gælder for staten. Dennes kontakt med banken er yderligere tilvejebragt ved, at et par ministerier og under en særlig form også rigsdagen hver udpeger et med- lem af bankens repræsentantskab.

Som det næste led i andelskasseorganisationen efter det omhandlede centrale pengeinstitut skal nu belyses *selve andelskasserne*, navnlig hvad der karakteriserer arten og omfanget af deres virksomhed, med henblik på stil- lingen i nutiden.

Det fremgår i denne henseende af tallene, som væsentligst vil blive anført for 1964, at disse på vigtige områder betegner en særdeles gunstig udvikling for andelskasserne i de seneste år. I de bestående ca. 500 selvstændige virk- somheder har således *den samlede balance* ved årets slutning været over 2000 mill. mark eller altså rundt regnet ca. 4 mill. mark pr. andelskasse.

Af de enkelte poster på det samlede regnskab for 1964 hæfter opmærk- somheden sig særlig ved et beløb for indlån på 1.736 mill. mark. Begrundel- sen for denne opmærksomhed ligger dels i beløbets stærke vækst, således siden 1959 på henimod en fordobling, men også i vurderingen fra alle sider af den handlekraft, som derved er bevægelsen beskåret.

Til det nævnte tal for indlån knytter sig, hvad der var hævet som kredit fra bevægelsens centrale bank, *A.C.A.*, hvilket udgjorde 481 mill. mark. Hvad der betegnes som hele indlånet, opføres derefter med 2.227 mill. mark. Andelskasseorganisationen som helhed er dermed den tredje største modtager af indlån og repræsenterer over en femtedel af hele landets indlånsmenge.

Selve indlånene til andelskasserne var oprindelig væsentlig fra landbefolkningen, men kommer nu fra alle befolkningslag, og netop denne udvikling har navnlig været baggrunden for den tidligere nævnte øgede indførelse af andelskasserne også til bymæssige og tætbefolkede egne.

Også den stigning, som *udlånsvirksomheden* udviste op mod nutiden, er bemærkelsesværdig. Hvad der således anføres som lånefordringer, beløb sig til 1.821 mill. mark i 1964 og betegnede hermed siden 1959 mere end en fordobling. Ved omtalen af udlån må naturligt påpeges den væsentlige *kreditgivning* til de forskellige grene af næringslivet, der indtager en fremtrædende plads i bevægelsens nuværende målsætning og da også for andelskasserne og *A.C.A.* udgjorde 2.140 mill. mark. Denne kreditydelse fordelte sig således på de enkelte erhvervsgrene, at en væsentlig part gik til landbrug og skovbrug, men også i stigende omfang til handel, industri og håndværk samt til kommuner, hvortil yderligere kom mere socialt betonedede formål som lån til boligkøb og »Egne hjem«-bevægelsen.

* * *

Lad påpegningen af disse linier i arbejdet — blandt mange andre — danne afslutningen på oversigten over den finske andelskassebevægelse. Det skal forme sig ved at gengive slutningen af en af de finske skildringer, som har været til rådighed for den danske oversigts udarbejdelse. Med udgangspunkt i en omtale af arbejdet for en fremadstræbende ungdom hedder det her: »Under disse forhold ser andelskassebevægelsen med tillid fremtiden i møde, ud fra overbevisningen om, at den såvel åndeligt som materielt kan overlade et lykkeligere fædreland til kommende slægter.»

III. SVERIGE

Jordbrugskasserne i Sverige har, som allerede navnet siger, i deres tilblivelse og senere udvikling i første række taget sigte på at tjene landbrugets interesser. Bemærkelsesværdigt er tillige, at bestræbelser i denne retning oprindeligt og gennem en årrække fremmedes ved statsforanstaltninger, også af finansiel art. Og endelig kommer hertil som et hovedtræk, at jordbrugskassebevægelsen fra begyndelsen og i stigende grad indtil nutiden har indtaget en fremtrædende plads som led af det svenske landbrugs højt udviklede og effektive organisationssystem.

Som andre nordeuropæiske lande stilledes Sverige ved slutningen af forrige århundrede, ikke mindst for landbrugets vedkommende, over for overgangen fra naturaløkonomi til pengeøkonomi med dennes øgede krav om driftskredit ledsaget af de påtrængende vanskeligheder ved at efterkomme dette.

Indvundne erfaringer særlig fra Tyskland med sin Raiffeisen-organisation og fra Finland, der i tiden omkring århundredskiftet arbejdede med sine andelskasser, fortalte om et foreningsmæssigt samarbejde som mulighed for fremskridt specielt for landbrugets driftskredit. Allerede 1903 rettede derfor den bestående hovedorganisation inden for landbruget, *Landbrugsselskabet*, forestilling til regeringen om en nærmere plan for oprettelse af lokale jordbrugskasser og muligvis disses samarbejde i større centralkasser. Hertil kom det vigtige punkt, at indstillingen tillige gik ud på ydelsen af et ikke ubetydeligt statslån til formålets fremme.

Langvarige forhandlinger og adskillige forslag om emnet påfulgte, og først i 1915 opnåedes rigsdagens godkendelse af den første jordbrugskasseordning, der betegnede det lovmæssige grundlag for oprettelse af såvel lokale jordbrugskasser som efterhånden af de såkaldte centralkasser for de respektive landsdele. For begges virksomhed indeholdt forordningen ret indgående bestemmelser — om den lokale kasse således bl. a., at det enkelte medlems dyrkede jordområde var grundlaget for medlemskabet og dermed for betaling af et indskud, ligesom retten til opnåelse af lån stod i forhold hertil. Af vigtighed var tillige, at det personlige medlemsansvar stod i forhold til låneretten og altså var begrænset.

Med hensyn til centralkasserne, som således var det særlige led i den svenske jordbrugskassebevægelse, blev deres opgave i almindelighed at varetage medlemmernes interesser, i første række ved at skaffe dem kredit, og i det hele taget at bidrage til fremme af en sund økonomisk udvikling inden for landbrugskredse. Med sin ret lokale placering i forhold til sin medlemskreds var centralkassen i mange henseender gennemgangsleddet til og fra den enkelte jordbrugskasse over for de fjernere liggende instanser i samarbejdet. Specielt inden for den omtalte ordning af 1915 blev der fra staten stillet en garantikapital for centralkasserne samt ydet tilskud til deres organisering og administration.

Bistået fra regeringsside af Landbrugsdepartementet og fra landbrugets organisationskredse samt ikke mindst båret oppe af en virksom interesse

inden for vide kredse af landbruget skabtes da efterhånden den svenske jordbrugskasse-bevægelse. I de første år under ordningen oprettedes således 70 lokale kasser med 2000 medlemmer, samt 3 centralkasser.

Efterkrigstidens virkninger op gennem 20'erne frembød imidlertid en vis afslappelse af interessen. Det ansås fra sagkyndig side for sandsynligt, at det i nogen måde stod i forbindelse med de lidt snævre rammer for lånemulighederne, som var fastsat ved jordbrugskassernes vedtægter. Nogle ændringer i arbejdsformerne foretoges da også for at øge tilslutningen, ligesom statens garantiforpligtelser udvidedes. Bestræbelser af denne art må også ses som baggrund for, at der i 1926 afholdtes en jordbrugskasse-kongres i Stockholm, hvis direkte følge blev, at den første landsomfattende organisation, *Sveriges forenede Centralkasser*, stiftedes samme år med særligt sigte på et fastere samarbejde, men uden at udviklingen dog betragtedes som tilfredsstillende. Dette til trods var der indtil 1930 stiftet 183 jordbrugskasser med 14.000 medlemmer, et udlån på godt 15 mill. kr. og et indlån på 7,4 mill. kr. samt en egenkapital på omtrent 900.000 kr.

Skildringer af jordbrugskassebevægelsens første udviklingsperiode, der kan siges at være sluttet omkring 1930, fremholder med vægt betydningen af, at den nævnte sammenslutning af centralkasserne var tilvejebragt, og dens placering som det stadig vigtigere organ for bevægelsens opbygning bekræftede denne opfattelse.

På baggrund af den også i Sverige så alvorlige landbrugskrise omkring 1930 blev imidlertid de nærmest følgende år kendetegnet ved en gennemgribende reorganisation af hele den landøkonomiske foreningsbevægelse, der også for jordbrugskasserne blev af væsentlig betydning. Interessen samlede sig om rigsdagens beslutning om *en ny betydningsfuld lovgivning* for disse, indeholdende som sit hovedpunkt oprettelsen af en officiel rigsorganisation, *Svenska Jordbrukskreditkassan*, der skulle være bevægelsens centrale og landsomfattende organ.

Nogle af dennes vigtigste funktioner blev ydelsen af kredit til centralkasserne og på den anden side udøvelse af en vis kontrol og tilsyn med disse såvel som de lokale kasser, samt i øvrigt at virke til fremme og styrkelse af bevægelsen i almindelighed. I sidstnævnte henseende ydede staten en væsentlig udvidet finansiel støtte og fik samtidig, bl. a. ved besættelsen af enkelte ledende stillinger inden for bevægelsen, en vis øget indflydelse på denne. For de lokale kasser betegnede reformerne af 1930 både et øget antal af disse

og navnlig lempelser af de gældende arbejdsformer samt tillige af medlemmernes ansvarlighed.

En næsten overvældende udvikling medførte disse foranstaltninger op gennem 30'erne, i høj grad tillige præget af en fortsat stærk faglig og økonomisk styrkelse af landbrugets organisationsarbejde som helhed og af jordbrugskassernes fremtrædende placering i dette. Resultatet af årene til omkring 1940 blev, at der nu var 754 lokale kasser med 109.000 medlemmer og et stort antal tilsluttede landbrugsorganisationer. Kassernes indlån og udlån udgjorde henholdsvis 73 og 115 mill. kr., og egenkapitalen godt 7 mill. kr. Også centralkassernes antal var steget og kunne siges ved deres beliggenhed at dække hele det store land.

Et iøjnefaldende udtryk for det livlige røre omkring jordbrugskassebevægelsen var nu tillige *en ny lov af 1942* med adskillige vigtige bestemmelser for dens forskellige led bl. a. som lempelser af vilkårene for kreditgivning og bedre vilkår for indlån. Ligeledes foretoges ifølge loven visse ændringer i *Jordbrukskreditkassens* organisationsform, særlig for derved at styrke dens forbindelse med andre organer inden for selve bevægelsen, og ikke mindst med landbrugsorganisationerne som helhed. Tildels nye linier blev lagt af *kreditkassen* med hensyn til arbejdet i centralkasserne og de lokale kasser, således en væsentlig simplificering af kassernes ind- og udbetalinger, hvorved muliggjordes overgangen i vid udstrækning til kontorer med eenmandsbetjening, ved den ansatte bestyrer af kassen, i de såkaldte B-kasser.

Den indtil nu skildrede, i sig selv ret begivenhedsrige, udvikling i Sverige fandt imidlertid endnu nærmere nutiden sin afgørende fortsættelse, først og fremmest ved en ny og gennemgribende *lovgivning i 1956 om jordbrugskassebevægelsen*. Blandt de hovedpunkter, som denne indeholdt, skal særlig nævnes, at bevægelsen fik større frihed og arbejdsmuligheder, ganske særlig som følge af, at den hidtidige tilknytning til staten var ophørt, således at denne nu ikke længere havde ret til at udpege visse medlemmer af *Jordbrukskreditkassens* bestyrelse. Sidst, men ikke mindst var det en bemærkelsesværdig omstændighed ved hele situationen på dette tidspunkt, at det statslån, der var stillet til rådighed ved kreditkassens stiftelse i 1930 og udgjorde 15 mill. kr., var tilbagebetalt. En fuldstændig selvbestemmelsesret var således tillagt bevægelsen, bortset fra hvad der ligger i det vigtige punkt, at loven i alt væsentligt tilstræbte at ligestille landbrugets kreditkasser med banker og sparekasser.

Jordbrugskasse-bevægelsens organer kom således under tilsyn af den kgl. Bank- og Fondsinspektion.

Men også skelsættende *organisatoriske nydannelser* påfulgte de angivne retningslinier. Bevægelsens rigsorganisation siden 1930, *Svenska Jordbrukskreditkassan*, omdannedes til *Sveriges Jordbrukskassaförbund*, der begyndte sin virksomhed i sommeren 1958. Den væsentlige side af forbundets opgave var at være bevægelsens samarbejds- og kontaktorgan for hele landet, men således forstået, at der hermed i fremtrædende grad også var tænkt på landbrugets øvrige rigsorganisationer, nemlig *Sveriges Lantbruksförbund* og *Riksförbundet Landsbygdens Folk*.

På linie med disse tilkom der således det nystiftede jordbrugskasseforbund repræsentationen over for statsmyndighederne, herunder Rigsbanken og den såkaldte Hypotekinstitution samt over for pengeinstitutter o. lign. Virksomheden af den mere foreningsmæssige karakter varetages af en organisationsafdeling, der omfatter opgaver vedrørende organisation, uddannelse, information, reklame og propaganda samt udgivelse af bevægelsens tidsskrift. Hertil kommer imidlertid en særlig revisionsafdeling — på et senere tidspunkt organiseret som et ret selvstændigt revisionsbureau — der ved ansatte revisorer og under en ansvarlig revisionschefs ledelse foretager revision og kontrol i de tilsluttede jordbrugskasser og centralkasser.

I det hele taget gælder det, at der ved lovgivningen af 1956 var tillagt *Jordbrugskasseforbundet* omfattende beføjelser også med henblik på de lokale kassers foreningsmæssige forhold. Medens det således hidtil havde været den pågældende lens-styrelse, der fastsatte området for en jordbrugskasses virksomhed, var denne funktion nu overgået til forbundet.

Ved *Jordbrugskreditkassens* omdannelse blev dennes hidtidige bankmæssige opgaver så at sige husvilde, og netop dette blev i nogen måde baggrunden for opfyldelse af et inden for landbruget længe næret ønske om at få oprettet en forretningsbank, ejet af landmændene selv. I 1957 stiftedes nemlig *Jordbrukets Bank*, i hvilken Jordbrugskasseforbundet og centralkasserne samt de særlige landbrugsorganisationer snart kom til at udgøre de ledende aktionærgrupper. Bankens opgave blev at drive bankmæssige forretninger, men specielt at være jordbrugskassebevægelsens »clearings«-organ, bl. a. for checks og de såkaldte postveksler, men yderligere at foretage udligning af overskydende og manglende kapital i centralkassernes virksomhed samt en dermed følgende fremskaffelse og anbringelse af deres kapital.

Hvad der nu i hovedtrækkene er påpeget af begivenheder og ikke mindst nydannelser har i vigtige henseender været rammen for udviklingen op til nutiden. Et fremtrædende træk heri har været bevægelsens nære tilknytning til det svenske landbrugs ansete økonomiske foreningssamvirke, men samtidig kan fastslås *en mere elastisk afgrænsning af arbejdsområderne*. Det gælder således med hensyn til de erhvervskredse, som bevægelsen efter sine gældende regler tager sigte på at omfatte, og hvor der ved siden af det egentlige landbrug kan nævnes skovbrug og fiskeri såvel som binæringer til landbruget. Ikke at forglemme udgør endvidere sådanne virksomheder, der ejes af landmænd og står inden for landbrugets økonomiske foreningsbevægelse, en karakteristisk og omfattende gruppe inden for tilslutningen til jordbrugskasserne. Til billedet heraf hører ligeledes disses varetagelse af visse sociale eller folkelige opgaver, hvor bl. a. en stigende aktivitet for fremme af en opsparring blandt ungdommen, ved specielle foranstaltninger, spiller en fremtrædende rolle.

Til påvisning af det ydre resultat, først og fremmest af talmæssig art, som den nuværende udformning af den lokalt og personligt prægede pengeformidling frembyder ved jordbrugskasserne, skal endnu fremdrages *enkelte fakta fra slutningen af driftsåret 1964*.

Bevægelsens forgrening over landets vidtstrakte områder kendetegnes først ved de bestående 12 centralkasser, men selvsagt i hovedsagen ved de lokale enheder, selve jordbrugskasserne, hvis antal nu var 545. Sammenlignet med, hvad der foran er anført som antallet allerede omkring 1940, nemlig 754, er nutidens tal udtryk for en gennemgribende rationalisering ved sammenlægning af mindre jordbrugskasser til større enheder, men efterfulgt af et betydeligt antal oprettede filialer. Når derimod ses hen til *bevægelsens medlemstal*, prægedes udviklingen af en stadig vækst til et antal af godt 180.000 i 1964 til trods for — som det anføres i en beretning for året — at over 5000 landbrug årlig bliver nedlagt i Sverige.

Også selve virksomhedens omfang havde i årenes løb gennemgået en næsten overvældende udvikling, og ikke mindst gjaldt dette de seneste år. Med den interesse, der i denne henseende knytter sig særlig til jordbrugskassernes *indlån og udlån*, var det bemærkelsesværdigt, at væksten i 1964 i forhold til det nærmest forudgående år for begge områder lå omkring 20 pct., og at beløbet for indlån dermed udgjorde 2.162 mill. kr. og for udlån 1.934 mill. kr. Forholdet mellem de to beløb tilkendegav således, at kasserne også i det nævnte år var »selvforsynende« med hensyn til udlånsmidler, og

gennem alle de forudgående år havde dette været tilfældet helt tilbage til 1943, i øvrigt i forbindelse med den omtrent samtidige gennemførelse af den særlige lovgivning.

Med levende agtpågivenhed følges ligeledes udviklingen i bevægelsens egenkapital, der beløb sig til 56 mill. kr. og havde udvist en uafbrudt stigning fra de tidligste år. Den tilkendegivelse af bevægelsens økonomiske styrke, som egenkapitalens størrelse under alle forhold betegner, havde sin særlige baggrund i, at den foran omtalte lovgivning af 1956 havde ophævet den personlige ansvarlighed for kassernes medlemskreds, og at samtidig hermed statens hidtil bestående deltagelse i det almindelige ansvar for bevægelsen var ophørt.

* * *

Som det må påregnes at fremgå også af de nu fremdragne træk af den svenske jordbrugskasseorganisations udvikling og nuværende stilling, har det sin opmuntrende berettigelse at fastslå, at der i virksomhedens varetagelse og hele anlæg er udtrykt en aktiv forventning om fremgang og øgede muligheder for bevægelsen i tiden, der kommer.